

SZÁMÚZETÉS, MIGRÁCIÓS HULLÁM ÉS SZOLIDARITÁS: A DIGITÁLIS KINCSEK FELTÁRÁSA

Tartalomjegyzék

Bevezető	6
----------------	---

01

Munkával kapcsolatos vándorlás

Bevezető	9
Genovai kereskedők sevillai privilégiumai	11
Jutalmazás szabadságjogokkal: német kereskedőknek biztosított kiváltságok	13
A norvég ezüst nyomában: a Sámuel Bánya rajza	15
Újratelepítés: Vöröstó falu letelepítési szerződése	17
Norvég üveg: Ib Olufsen Weyse termékismertetője	19
Görög lakosok összeírása Szécsény mezővárosban	21
Modern Jakab szerszámkovács vándorkönyve	23
Oslo olasz gipszöntői	25
Utazás Amerikába: a nagy atlanti migráció	27
Portugál kivándorlók útja Európa más országaiba	29

02

Háborús migráció

Bevezető	31
Csehország protestáns száműzöttjei: I. Károly, liechtensteini herceg 1621-es idézése	33
Háborús áldozatok segélykérése Kecskemét városától	35
Szerb családok menekülése a Habsburg Monarchiába	37
Az Isztriai-félsziget olasz és szlovén menekültjei	39
Kameruni német állampolgárok áttelepítése Spanyolországba	41
A menekültek helyzetének enyhítése: a Nansen-útleveél	43
Menekülés a nácik elől: Willy Brandt norvégiai száműzetése	45
Az emberséges főkonzul: eljárás Aristides de Souza Mendes ellen	47
Magyar menekültek összeírása a nagylétai táborban	49
Európai zsidók útja Mexikóba a <i>São Thomé</i> gőzösön	51
Észtország haldoklása: az 1940-től 1944-ig tartó Exodus	53
A Holocaust tanúbizonyságai: az auschwitzi „Jegyzőkönyvek“	55
Az evakuált norvégok ellenőrző könyvei	57
Csehszlovákia vár rád!	59
Emlékezés Mauthausenre: Juan García Gisbert makettjei	61
Jelentés a görög emigránsok hazatéréséről	63

03

Politikai felkelések, zavargások, üldöztetés

Bevezető	65
Romák a késő középkori Spanyolországban	67
A zsidók száműzése Spanyolországból	69
A moriszkók száműzése Aragóniából	71
„ <i>Botrányos életmódot folytató</i> ” romákkal való bánásmód a 18. századi Portugáliában	73
IV. Károly császár levele a deportált protestánsok ügyében	75
A zsidók üldöztetésének vége a 18. századi Portugáliában	77
Spanyolország ír katonái: katonai nyilvántartó lapok 1774-ből	79
A hajótörött kalóz története	81
Olasz politikai menekültek Máltán a <i>Risorgimento</i> éveiben	83
A kormányzó jelentése: rabszolgaság a Földközi-tenger vidékén	85
Lottó a menekültek megsegítéséért: Alexander von Bach jelentése 1850-ből	87
Csatahajóval Máltára: a Romanovok megmentése 1919-ben	89
Trockij száműzetése: norvégiai kitérő	91
A spanyol polgárháború nemzetközi katonái	93
A kultúra védelmében: skandináv írók a spanyol polgárháborúban	95
Lemondás a trónról, majd száműzetés: II. Károly román király menekülése Portugáliába	97
Jean Moulin vízumkérelme	99
Az indiai iszmáilita emigránsok portugál állampolgárság iránti kérelme	101
A magyar forradalom eszméje: Kövágó József beszéde az Egyesült Nemzetek Szervezete előtt	103
Forradalmárból menekült: dr. Tésenyi Ferenc naplója	105
Angolai menekült gyermekek a lisszaboni repülőtéren	107

Bevezető

Száműzetés, migrációs hullám és szolidaritás

Amikor 1991 végén befejeződött a hidegháború, sokan azt gondolták, vagy legalábbis remélték, hogy a világban beköszöntött a béke és a stabilitás új korszaka. A rákövetkező évben Francis Fukuyama amerikai politológus ezt az reményt foglalta össze „A történelem vége és az utolsó ember” című, nagy hatású könyvében. Úgy vélte, hogy a Szovjetunió összeomlása a liberális demokrácia nyugati modelljének végső, kulcsfontosságú győzelmét jelenti, és ettől kezdve a világ a szabadság, a haladás és a növekedés irányába mozdul el. Elismerte, hogy ez a modell is időről-időre felbukkanó új kihívásokat hoz magával, ám elkerülhetetlenül a nyugati típusú demokrácia érvényesül majd.

Visszatekintve erre az időszakra a 2020-as évek elejéről, nehéz ennyire magabiztosan hinni abban, hogy Fukuyama jövőképe igaznak bizonyul. Néhányan azt gondolják, hogy az 1990-es évek viszonylagos stabilitása pusztán átmeneti állapot volt a világpolitikában. Úgy tűnik, hogy ma a világ helyzetét ugyanazok a régi gondok jellemzik: pénzügyi válság, az ideológiák harca és háború. Ezzel egyidejűleg visszalépés történt az önkényuralom, a nacionalizmus és a gazdasági protekcionizmus felé. Társult még az elegyhez egy jelentős világjárvány is, amelynek ereje képes volt megállítani a világot. Az előbb említett jelenségek közül egyik sem újkeletű a történelemben, ez a tény tehát azt sugallja, hogy a világ messze nem egy utópia felé vezető lineáris úton halad, sokkal inkább ciklikus történelmi események soha véget nem érő sorozatát éli újra.

Az európaiak számára az egyik legfontosabb ilyen ismétlődő esemény a migráció közelmúltbeli fellendülése volt, mind a kontinensen belül, mind azon kívül. A bevándorlók egy része munkát keres. Mások üldözöttek vagy menedékkérők, akik a háborús övezetekből és az elnyomó rendszerek elől menekülnek kétségbeesetten. Európa-szerte heves viták robbantak ki a migrációs válság

leghatékonyabb kezelésének módjáról, melyek során kulcsfontosságú kérdések merültek fel. Milyen mértékben fogadják be a közösségek azokat, akik reményekkel telve vagy rászorulóként érkeznek hozzájuk? Mennyire készek ezek a társadalmak szolidaritást vállalni az elnyomottakkal és lakóhelyüket elhagyni kényszerülőkkel szemben? Mekkora értéket tulajdonítanak annak a kulturális sokszínűségnek, amely az országhatárokon átvélő vándorlásból ered?

Jelen kiállítás történelmi szempontból kívánja megvizsgálni ezt a rendkívül időszerű kérdést. A történelmi témájú események sorozatát 47 összegyűjtött kulcsdokumentum segítségével mutatja be, amelyek a fent említett témákat szemléltetik. Ezeken a történeteken keresztül olyan terminológiával találkozhatunk, amely sajnos túlságosan is ismertté vált a közelmúlt európai és nemzetközi történelméből; olyan szavak és kifejezések ezek, mint például elnyomás, üldöztetés, politikai száműzetés, menekülttáborok, rasszizmus, antiszemitizmus, etnikai tisztogatás és népirtás. Számos dokumentum olyan tettekre világít rá, amelyek az emberi természet sötétebb oldalát tárják fel. Ugyanakkor más iratok olyan szempontokat is megmutatnak, amelyek reményt adnak. Hiszen az olyan kifejezések, mint az együttérzés, a tolerancia, az önzetlenség, a könyörület és a szolidaritás is helyet kapnak az itt kibontakozó történetekben. Több bemutatott irat is hangsúlyozza a bevándorlók pozitív hozzájárulását azokhoz a társadalmakhoz, amelyekben letelepedtek.

A dokumentumok három fő kategóriára, vagyis „pillérre” tagolódnak. Az első a munkával kapcsolatos migrációt veszi górcső alá, és olyan történeteket ölel fel, amelyek együttesen foglalkoznak nemcsak az egyének és egyéncsoportok mozgásával, hanem a külföldről érkező szaktudás áramlásával is. Ezek nagy része létfontosságúnak bizonyult az érintett országok gazdasági és kulturális fejlődése szempontjából. A második pillér a háborúval kapcsolatos

vándorlást vizsgálja. Ahogyan az várható volt, rengeteg irat foglalkozik ezzel a rendkívüli érzelmeket kiváltó témával. A tárlat iratválogatása a lázadásoktól és polgárháborúktól kezdve a 20. századi világháborúig számos konfliktust felölel. A harmadik pillér a politikai felkelésekhez, forrongásokhoz és üldöztetéshez kapcsolódó emberi áldozatokkal foglalkozik. A több száz éven átívelő iratanyag ennél a témánál is rendkívül változatos. Hasonlóan a másik két pillérhez, a hangsúlyt itt is a történetek emberi oldalának kibontására helyeztük.

A múlt alapvető megközelítése a korabeli forrásdokumentumok vizsgálatával lehetséges leginkább. Az esetek többségében a források egyénekre, vagy egyének egyes csoportjaira vonatkoznak. A válogatás az európai levéltári gyűjteményekben rendelkezésre álló iratanyag sokféleségét is szeretné érzékeltetni. Többek között találunk itt okleveleket, rendeleteket, összeírásokat, naplókat, leveleket, ábrákat, rajzokat, fényképeket, posztereket, jelentéseket, röpiratokat, szolgálati nyilvántartásokat, táviratokat, segélykéréseket és beszédeket is.

Az eredeti források jelentőségének kiemelésével a kiállítás az UNESCO levéltárakról szóló egyetemes nyilatkozatát is tükrözi, amely kimondja, hogy a levéltári gyűjtemények „alapvető szerepet játszanak a társadalmak fejlődésében azáltal, hogy megőrzik és gazdagítják az egyéni és közösségi emlékezetet”. A nyilatkozat azt is hangsúlyozza, hogy „a nyílt hozzáférés a levéltári anyagokhoz gazdagítja az emberi társadalomról szóló ismereteinket, elősegíti a demokráciát, védi az állampolgárok jogait és javítja az életminőséget.” Az üzenet világos. Az európai levéltárakban őrzött gazdag iratanyag-állomány mindenki számára hozzáférhető, legyen szó akár eredeti iratról, vagy online elérhető digitális másolatokról.

A kiállítást megtekintők reményeink szerint élnek a lehetőséggel, hogy a múlt prizmáján keresztül szemléljék a jelent. Talán végre levonhatók lesznek azok a tanulságok, amelyek lehetővé teszik számunkra, hogy kiszabaduljunk az intolerancia, a félelem, az erőszak és az üldözés történelmi ciklusaiból.

01

Munkával kapcsolatos vándorlás

A kiállítás első része olyan iratokra összpontosít, amelyek betekintést nyújtanak a munkával kapcsolatos migráció történetébe.

A munkával kapcsolatos migráció az utóbbi években Európa-szerte kétségtelenül heves vitatémává vált. Viszályt ébresztett azok között, akik a gazdasági bevándorlás előnyeit hangsúlyozzák, mivel az növeli az adott országban elérhető szaktudást és kulturális sokszínűségét, és azok között, akik ellenzik azt: vagy azért, mert ellenállnak a kulturális sokszínűségnek, vagy azért, mert véleményük szerint túl rövid idő alatt túl nagymértékű bevándorlás ment végbe. Így például a brit politikát felületesen szemlélő számára is nyilvánvaló lehet, hogy a 2016. évi, az Európai Unióból való kilépést célzó népszavazásnál az egyik fő kiváltó tényező a bevándorlás volt. A bevándorlás olyan kérdés, amelyről a legtöbb embernek határozott véleménye van.

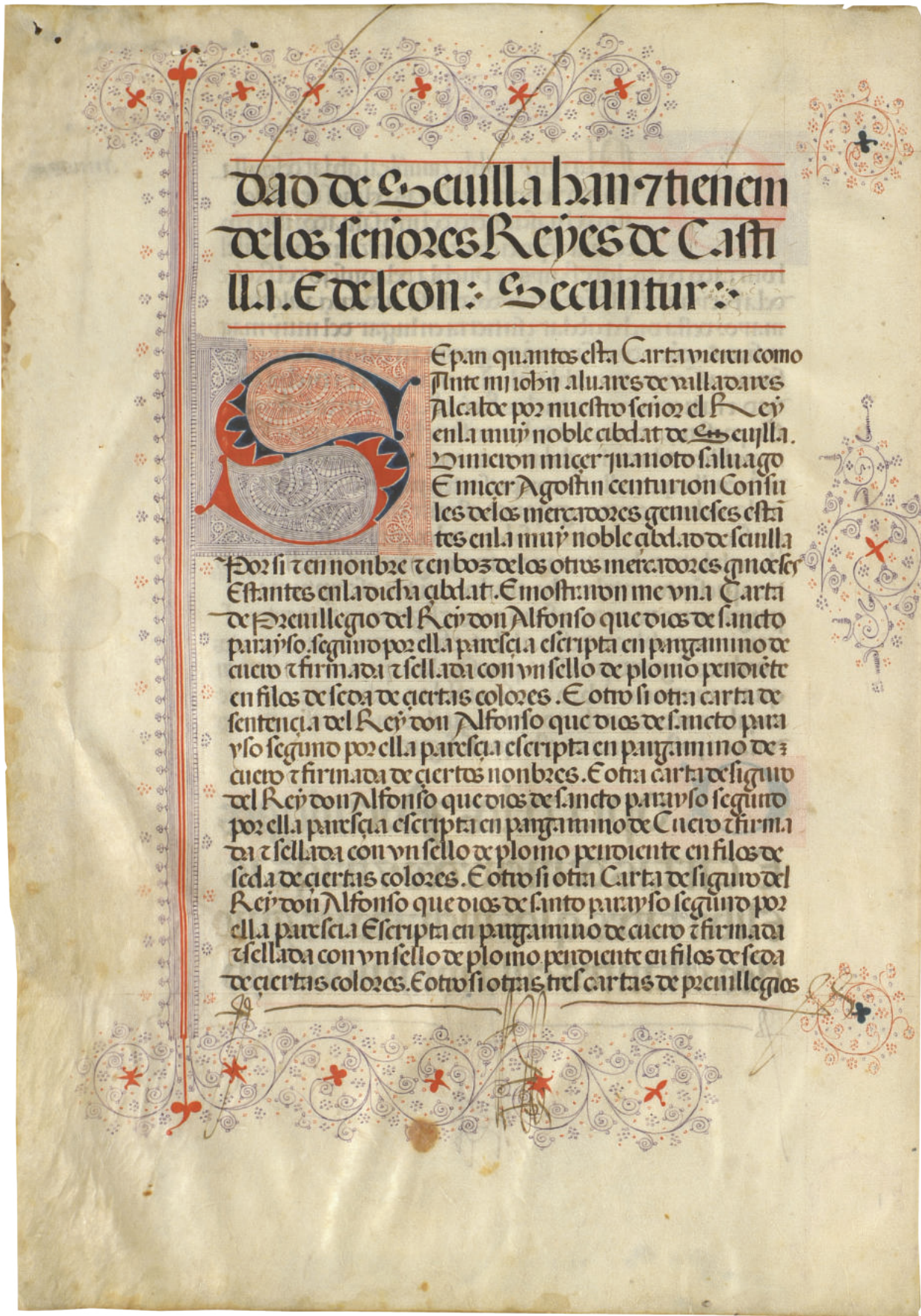
Európa történelmében számos példát találhatunk az emberek földrészen belüli vándorlására, legyen szó kereskedelmi vagy általános munkavállalási célról. A középkorban minden nagyobb városban tevékenykedtek külföldi kereskedők, de legtöbbször a korszak virágzó kikötővárosaiban élt. A német kereskedők a Balti- és Északi-tenger kereskedelmi útvonalai mentén játszottak kiemelkedő szerepet, míg az olaszok a mediterrán országok kereskedelmi

birodalmának kiépítésében jártak élen. Széleskörű üzleti hálózataik kiépítésével nemcsak haszonra tettek szert, hanem befogadó országuk gazdagságát és presztízsét is emelték.

Ugyanez mondható el azokról a külföldi munkásokról is, akik technikai szakértelmüket Európa ipari központjaiban kamatoztatták. A külföldi szakértelmű számos esetben létfontosságúnak bizonyult egyes országok ipari ágazatainak megalapításában. A külföldi munkaerő akkor is fontos tényezőnek bizonyult, amikor háború miatt elnéptelenedett területeket kellett újra benépesíteni. Ez jól megfigyelhető Közép-Európában, a kora újkoros oszmán török háborúk utáni időszakban.

Európa emellett a 19. és 20. században nagyarányú, munkavállalási célú kivándorlásnak is tanúja volt. A legnevezetesebb ezek közül az európaiak Észak-Amerikát célzó tömeges kivándorlása volt. 1820 és 1980 között mintegy 37 millió ember hagyta el Európát, hogy részese legyen az úgynevezett „nagy atlanti migrációnak”.

Összességében áttekintve e pillér iratait egyértelmű tehát, hogy a munkával kapcsolatos migráció korántsem modernkori jelenség.

Genovai kereskedők sevillai privilégiumai

Az itt bemutatott oldal egy művészi módon kivitelezett kéziratos, királyi privilégiumokat tartalmazó kötetből származik. Az írás genovai kereskedőknek adományoz előjogokat a spanyolországi Sevillában 1251 és 1537 között. Három különböző színű tintával íródott: a szöveg lényegi része feketével, a díszítő iniciálék pedig vörössel és kékkel készültek. A főszöveg spanyolul olvasható, a lapszélre írt jegyzeteket latinul vetették papírra. Maga a kötetborító fából készült, sötét tónusú bőrrel burkolták és dombornyomással díszítették. A kötetre egyértelműen nagy jelentőségű könyvként tekintettek.

A genovai kereskedők sevillai jelenléte a 12. századra nyúlik vissza. Addigra Genova a mediterrán világ egyik vezető kikötőjévé nőtte ki magát. Azáltal, hogy a város számos más országban és területen épített ki kereskedelmi hálózatot, Genova exponenciálisan növelte befolyását. Kereskedelmi hatalomként a levantei partok mentén – ez a vidék nagyjából a mai Szíria és Libanon területére esik – Velence riválisává vált, és átvette az irányítást Korzika és Észak-Szardínia nagy része felett is. Ez a hatalmas földrajzi kiterjedés a genovaiak számára értékesíthető áruk széles választékát – színezőanyagokat, fűszereket, gyógyszereket, fémeket, gyapjút és aranyat – tett elérhetővé, emellett a város lakói a banki tevékenységek fejlesztésében is élen jártak.

Az Ibériai-félszigeten a genovaiak különösen bonyolult és megbízható kereskedelmi hálózatot fejlesztettek ki, amely Spanyolország összes középkori királyságára kiterjedt, beleértve a muszlimok által ellenőrzött Granadát is. A hálózat működését a különböző ibériai kikötőkből, valamint a kulcsfontosságú észak-afrikai kereskedelmi központokból, például Tuniszból és Oranból származó kiterjedt tengeri kapcsolatok tették hatékonyabbá. A genovaiak – az áruszállításban és az értékesítésben betöltött domináns szerepük mellett – számos városban az áruk előállítását is az ellenőrzésük alá vonták. Összességében elmondható, hogy tevékenységükkel hozzájárultak a spanyol királyságok virágzásához és jelentőségének emeléséhez.

A Sevillában élő genovaiak kiváltságait III. Ferdinánd kasztíliai királytól kapták, hálából azért a segítségért, amelyet a kereskedők 1248-ban nyújtottak a királynak, amikor az a várost a muszlimoktól megszerezte. A szöveg összesen 55 privilégiumot tartalmaz, a gyűjtemény a mindennapi és a kereskedelmi élet különböző aspektusait hivatott lefedni, ideértve többek között a kedvező pénzváltási megállapodásokat és a különleges adójogokat is.

A Kasztíliai és a Leóni Királyság uralkodói által adományozott privilégiumok, királyi adományok, engedmények és jogok másolatai, melyeket a Sevilla nemes városában élő genovai kereskedők részére biztosítottak, 1251–1537

Fából készült, sötét tónusú bőrrel bekötött példány, rajzokkal és csipkével díszítve, 119 ív, quarto formátumú, három különböző tintával írt pergamen; 24 x 33 x 5 cm.

Spanyol Nemzeti Levéltár – Simancasi Általános Levéltár

Levéltári jelzet: ES.47161.AGS/5.2.0//PTR, LEG, 46, DOC.73

Jutalmazás szabadságjogokkal: német kereskedőknek biztosított kiváltságok

A bemutatott kötet olyan előjogokat biztosító kiváltságok átiratát tartalmazza, amelyeket német kereskedőknek adományoztak a 15 -16. század folyamán. Az adományokat portugál királyok, V. Alfonz († 1481), I. Mánuel († 1521), és III. János († 1557), később pedig az alkirály, Albert osztrák főherceg († 1621) adták. Ezek az előjogok erősítették meg azokat a „szabadságokat és mentességeket”, amelyekkel a németek a portugál piacokon - különösen az Indiai-óceán és a Távol-Kelet gyarmatain - folytathattak igen jövedelmező kereskedelmi tevékenységet.

A német kereskedők több évszázadon át központi helyet töltöttek be az európai kereskedelmi hálózatokban. A Balti- és az Északi-tenger vidékén a 12. és a 15. század között a Hanza-szövetség uralta a kereskedelmet, mely városok és kereskedők közössége volt és a külhoni régiókban biztosítandó közös kereskedelmi jogok és kiváltságok érdekében alakult meg. Középpontjában számos, a Balti-tenger déli részének partjai mentén fekvő német város állt, így például Lübeck, Riga (ma Lettország), Tallin (ma Észtország, németül: Reval) és Gdańsk (ma Lengyelország, németül: Danzig).

Ahogy ez az 1588-ból származó portugál dokumentumgyűjteményből kitűnik, a különleges kiváltságok megszerzéséhez a német kereskedők ragaszkodtak - még akkor is, amikor az európai kereskedelem fő iránya a Balti-, Északi- és a Földközi-tenger felől az Atlanti-óceán felé fordult, tengeri útvonalai pedig Ázsiába helyeződtek át.

A későbbiekben aztán az atlanti kereskedelmi terület tovább bővült az európai gyarmatok Észak-Amerikában történő megnyitásával.

Portugália volt az első az Atlanti-óceán felé tekintő európai országok közül, amelyik kihasználta a Jóreménység fokán át az Indiai-óceánig és azon is túl vezető tengeri útban rejlő lehetőségeket. Vasco da Gama portugál felfedező először 1497–98-ban indult Indiába, de később számos utazó követte példáját. Alfonso de Albuquerque portugál katonatiszt és államférfi 1510-ben foglalta el Goát, amely aztán a régió jelentős portugál fellegrárává vált. A következő évben a Kínából Indiába vezető teljes tengeri kereskedelmet irányító Malaccát szerezte meg. Az 1500-as évek közepére a portugálok túlléptek ezeken a lehetőségeken és közvetlen kapcsolatokat teremtettek a finom árukkal, például selyemmel és fűszerekkel kereskedő távol-keleti kikötőkkel. A németek minden bizonnyal jelentős nyereségre tehettek szert azáltal, hogy ebben az időszakban megalapozták jelenlétüket Portugáliában.

Ám más kereskedelmi vagy egyéb jellegű birodalmakhoz hasonlóan, a portugál birodalom is elkerülhetetlenül hanyatlásnak indult. A 17. század közepére az európai kereskedelemben a hollandok vették át a vezető szerepet a Távol-Keletre irányuló tengeri út mentén, majd őket a 18. században az angolok váltották fel. Addigra azonban a Portugáliában élő német kereskedők privilégiumai a történelem feledésébe merültek.

V. Alfonz, Mánuel és III. János portugál királyok, valamint Ausztriai Albert bíboros-főherceg, Portugália alkirálya által német kereskedők részére adott privilégiumok, melyek lehetővé teszik számukra a kereskedést, a tárgyalást, mentesítik őket bizonyos adók alól, illetve további engedményeket biztosítanak a számukra, 1588

Papírra írt bekötött kézirat; 22 x 16 cm.

Torre do Tombo Portugál Nemzeti Levéltár

Levéltári jelzet: PT/TT/MSLIV/2253

A norvég ezüst nyomában: a Sámuel Bánya rajza

1623-ban ezüsttelepeket fedeztek fel Norvégia déli részén, Kongsberg közelében. A hatóságok gyorsan cselekedtek, hogy kihasználják ezt a szerencsés lehetőséget: IV. Keresztély dán-norvég király 1624-ben kelt rendeletével vállalati formában megalapította a Kongsberg Ezüstabányákat. Ekkor épült meg Norvégia első közútja, megkönnyítendő a szükséges anyagok zökkenőmentes szállítását a bányákba és vissza. A bányászati tevékenység annyira sikeresnek bizonyult, hogy évente 2–12 tonna ezüstöt is kitermeltek. Becslések szerint 1958-ra, amikor a tevékenységet leállították, az össztermelés az 1350 tonnát is elérte. Mindezekon túlmenően a kongsbergi ezüstabánya Norvégia egyik legnagyobb munkaadójává vált. Az 1770-es években, amikor a termelés a csúcspontján volt, több mint 4000 ember talált itt jövedelmező munkát, közvetlenül a bányászatban, vagy a bányászathoz kapcsolódó egyéb feladatkörök ellátásában.

Az itt szemléltetett irat a Norvég Nemzeti Levéltár állományából származik, és az úgynevezett Sámuel Bánya keresztmetszetét ábrázolja. A bányát Samuel Losról nevezték el, arról a férfiről, aki 1630-ban az ezüstérc-lelőhelyet felfedezte. E tervrajz rendkívül pontosan ábrázolja a bánya működését, és a bányászok munkakörülményeit. Az akna alján épp munkát végző bányászokat láthatunk, akik olyan kamrákban dolgoznak, melyek rendkívül nyirkosak és kényelmetlenek lehettek. A létfontosságú

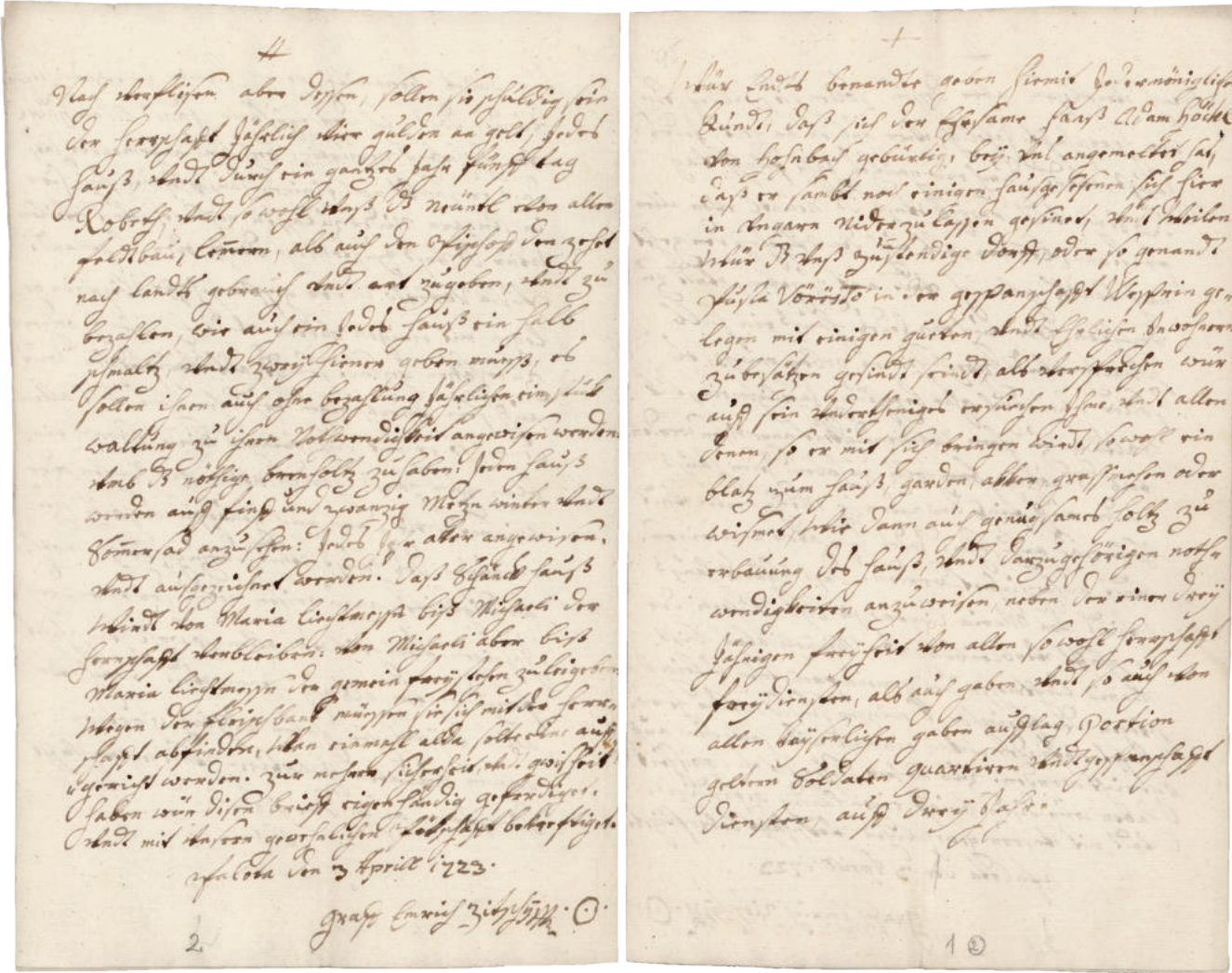
levegőutánpótlást függőleges irányban elhelyezkedő szivattyúrendszer biztosította, mely a bánya teljes hosszán végig húzódott. A műszaki rajzon az a felvonószerkezet is látható, mely a kitermelt ezüstöt a felszínre szállította. A talajszinten található épületek között pedig azt a kúp alakú építményt láthatjuk, ahonnan a szerkezetet lóerő segítségével működtették. Maguknak a bányászoknak nem volt részük ilyen fényűzésben, ők minden nap létrán tettek meg a felfelé, illetve a lefelé vezető utat.

A dokumentum azért is jelentős, mert német nyelvű – ezt más, az itt bemutatotthoz hasonló műszaki rajzok esetén is el lehet mondani. A bányákban a német nyelvet igazgatási nyelvként használták, ami azt bizonyítja, hogy a norvég bányaipar kezdeti éveiben a kongsbergi bányákban jelentős számban dolgoztak német mérnökök és bányászok. A német államok iparának és a megélhetési körülményeknek ellehetetlenüléséért az 1618–1648 között dúló harmincéves háború is felelős volt. Szászország, egyike ezen államoknak, már a 12. század óta az ezüstabányászat központjának számított. Az anyaországukat elhagyó német bányászok szakértelme kimagasló volt a korban, így örömmel látták őket azokban az országokban, ahol tudásukat hasznosítani tudták. Emiatt kivándorlásuk elsősorban munkával kapcsolatos migrációnak tekinthető, szemben azokkal, akik nem rendelkeztek ilyen értékes tudással és nem volt hová menniük.

A Sámuel Bánya rajza, 1716 júniusa
Papírra rajzolt térkép, 1 oldal;; 48 x 67 cm
Norvég Nemzeti Levéltár
Levéltári jelzet: RA/EA-5930/T047b32/0002 – KS II C IIa 2a

Újratelepítés: Vöröstó falu letelepítési szerződése

Vöröstó falu letelepítési szerződése, 1723. április 3, Várpalota (korábban: Palota, németül: Burgschloß)

Papírra írt kézirat, 2 oldal; 20,5 x 32 cm.
Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára
Levéltári jelzet: HU-MNL-VeML – IV – 1 – m – № 95

Az Oszmán Birodalom terjeszkedése jelentős fejezet Közép- és Délkelet-Európa történelmében. A 13. és 18. század közötti időszakban az oszmánok kegyetlen háborúk sorozatát vívták a világnak ezen a részén, melyek nagy része folyamatos harctéri sikereket hozott számukra. Ez pedig mohó területszerzési igénnyel járt együtt. Az 1680-as évek közepére azonban a helyzet kezdett megváltozni. A Habsburg Birodalom és más keresztény államok sikeresen tudták megállítani az oszmán előrenyomulást, és évtizedek alatt jelentős, korábban elvesztett földterületeket foglaltak vissza.

Ezek a katonai tevékenységek a háborús övezetekben élő emberek földterületeinek időszakos pusztításához és megélhetésük elnehezüléséhez vezettek. Ugyanakkor viszont a helyzet lehetőséget teremtett mindazok számára, a hadviselő felek más területekre vonulása után hajlandóak voltak „felszedni a morzsákat”.

Vöröstó falu letelepedési szerződése jó példát szolgáltat erre. Vöröstó, más magyar településekhez hasonlóan, sokat szenvedett a háborúk idején, olyannyira, hogy 1723-ra véstesen elnéptelenedett. A falu földesura, Zichy Imre gróf a falu újratelepítését Németországból, Szlovákiából és Magyarország más részeiről érkezett telepesekkel kívánta megoldani.

A szerződés szövegéből kiderül, hogy a telepeseket képviselő személy neve Hans Adam Höckl, aki a németországi Hohebach-ból érkezett. Zichy a megállapodásban vállalja, hogy Höckl és a többi

telepes számára „telket, kertet, építőanyagot és elegendő fát biztosít, hogy házaikat felépíthessék és a falut újratelepítsék”. A gróf így folytatja:

„Ezenkívül a telepesek mentesülnek a helyi adók és a [német-római] császárnak [VI. Károlynak] fizetendő adó megfizetése alól, valamint nem tartoznak a földesúr felé munkakötelezettséggel és katonákat sem kell elszállásolniuk három éven keresztül.”

Ezek rendkívül kedvező körülményeknek számítottak, melyekből kikövetkeztethető, hogy akkoriban milyen állapotban lehetett a falu. Nyilvánvalóan jelentős munkára volt szükség ahhoz, hogy újra lakhatóvá tegyék, mindazonáltal Zichy gróf arra számított, hogy befektetése idővel hasznot hajt majd. A gróf jelezte azt is, hogy három év elteltével a telepesek kötelesek lesznek „évente 4 forint adót fizetni a földesúrnak és 5 napi munkát is tartoznak végezni. Ezeken túlmenően, kilencedet is fizetniük kell a földhasználat után, valamint kötelesek megfizetni az egyházi tizedet is.”

Benjamin Franklinnek, a nagy amerikai államférfinak minden bizonnyal igaza volt, amikor azt állította, hogy „ezen a világon semmi sem tekinthető biztosnak, kivéve a halált és az adókat”.

Norvég üveg: Ib Olufsen Weyse termékismertetője

Az üvegekészítés, mint üzleti tevékenység a történelmi feljegyzések kezdete óta ismert. Az egyiptomi üveggyöngyök már időszámításunk előtt 2500 évvel is léteztek, üvegből készült tárgyakkal pedig széles körben kereskedtek az ókori római birodalomban. A Velence melletti Murano sziget a középkorban vált az üvegekészítés központjává, de a 18. század elejére az üvegmegmunkálással és üvegdíszítéssel kapcsolatos tevékenységek Európa számos más részén is elterjedtek, így például Angliában, Csehországban és Németországban is.

Az üvegtermékekre igényt tartó norvégoknak azonban sokáig külföldi importra kellett hagyatkozniuk. Ennek a gyakorlatnak kevés értelme volt, mivel Norvégiában többnyire adottak voltak az üvegekészítés természeti erőforrásai. A hatalmas erdőségek bőséggel nyújtották az égetéshez szükséges faanyagot, míg a tavak és folyók biztosíthatták a szállítási útvonalakat a kikötők felé. Kvarchomok és hamuzsír (kálium-karbonát) szintén akadt bőven.

Így az 1739-ben alapított, részben állami tulajdonú Norvég Társaság (*Det Konelige Octroyerede Norske Fabrique-Campagnie*) részeként üveggyár létesült. A vállalat sikere kezdetben a dán-norvég állam merkantilista gazdaságpolitikáján alapult. A cég kereskedelmi monopóliumot kapott, a külföldön készült üveg behozatalát pedig betiltották. A legfőbb értéket azonban a szaktudás jelentette, amellyel a norvégok nem rendelkeztek. Mindezeket szem előtt tartva a

társaság magas munkabérekkel kívánta magához csábítani a legjelentősebb európai termelési központok tapasztalt üveg munkásait. Ezen intézkedések eredményeként a Norvégiában készített üveg végül versenyre kelt bármilyen más üvegtermékkel a nemzetközi piacon.

Az itt bemutatott irat egy termékismertető, tulajdonképpen egy katalógus egyik oldala, mely a nøstetangeni üveggyár néhány művészi kivitelű termékét mutatja be. Az 1763–1764-ben kiadott termékismertetőket a koppenhágai üveggravírozó, Ib Olufsen Weyse ötlete alapján állították össze. Találunk bennük díszes étkészleteket, például borospoharakat, serlegeket, és gyertyatartókat, valamint mindennapi háztartási cikkeket, például sótartókat, olajtartókat és élelmiszerek tárolására szolgáló üvegedényeket. A katalógusokat Norvégia és Dánia legelőkelőbb áruházaiiban lapozgathatták a vásárlók.

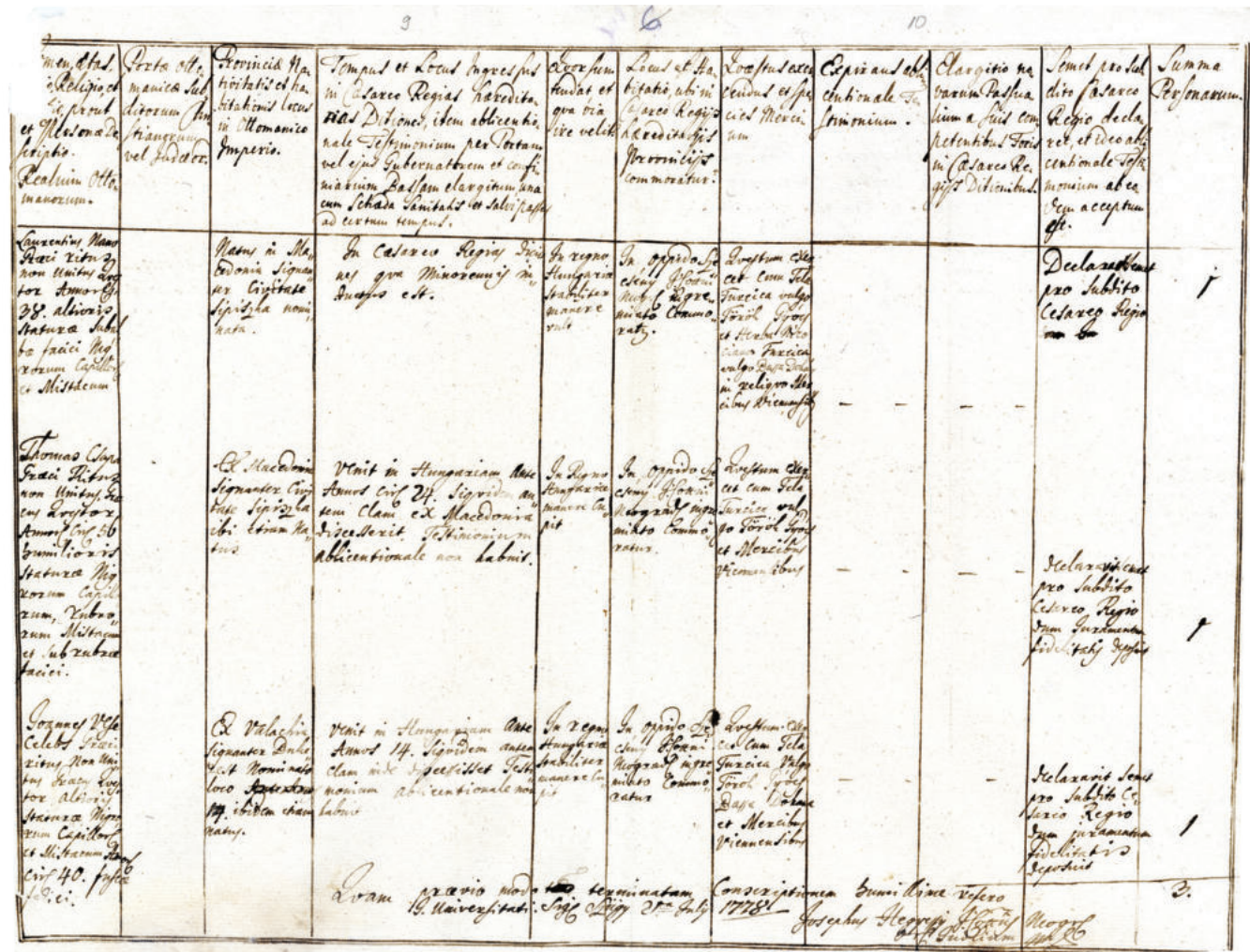
A kép bal oldalán egy Nøstetangenben készült kisebb serleget láthatunk, melyet körülbelül 25 centiliter folyadék befogadására terveztek. A jobb oldalon egy finoman megmunkált alkoholos pohár kapott helyet. Ezek a rajzok és az általuk hirdetett termékek jól érzékeltetik, hogy milyen nagy szakértelemre volt szükség előállításukhoz. Ebben az adott esetben a külföldi munkavállalók létfontosságú szerepet játszottak abban, hogy új iparág épülhetett ki Norvégiában.

Weyse termékismertetője, 1763, Koppenhága?

Papírrajzok, 1 kötet, 348 oldal + index; 22 x 34 cm.

Norvég Nemzeti Levéltár

Levéltári jelzet: RA/PA-0001/Fa/L0036

Görög lakosok összeírása Szécsény mezővárosban, 1778. július 21., Szügy (Magyarország)

Papírra írt kézirat, 2 oldal; 48 x 38 cm

Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára

Levéltári jelzet: HU-MNL-NML – IV – 1 – b – № 135

Görög lakosok összeírása Szécsény mezővárosban

Ez a Nógrád megyei Szécsény városából származó összeírás a görög közösségek magyarországi jelenlétét bizonyítja a 18. század folyamán. Az irat szerkezete meglehetősen szokványos. Az oszlopok olyan adatokat tartalmaznak, mint például az összeírtak neve, életkora, vallása, nemzetisége, illetve hogy honnan érkeztek, és mikor léptek a Habsburg Birodalom területére.

Az összeírásban felsorolt személyeket oszmán alattvalókként tartották számon, ami pontosan tükrözi akkori politikai helyzetüket. Az oszmán törökök a középkorban hódították meg a Balkánt, és a 18. század végén még mindig irányításuk alatt tartották a térség nagy részét. A „görög” szót a kortársak gyűjtőfogalomként használták a különböző ortodox keresztény hitet valló népek megjelöléseként, akik eredetüket a balkáni régió déli részeire vezették vissza. A népszámlálás során itt nyilvántartásba vett személyek többsége Macedóniából származott, abból a történelmi régióból, amely ma Görögország, Észak-Macedónia, Szerbia, Koszovó, Albánia és Bulgária határain belül terül el.

A görög bevándorlók a maguk hasznára tudták fordítani a Habsburgok abbéli törekvését, hogy

a nemrégiben még a török iga alatt álló magyar földeket újraterelítették és újjaépítették. A görögök közösséget alkotva rövid idő alatt boldogulni tudtak új hazájukban. Különösen vállalkozói képességeiket tudták jól kihasználni, és jelentős hírnévre tettek szert a kereskedelem világában. Ebben az is közrejátszott, hogy képesek voltak kapcsolatokat kialakítani az oszmán területeken található kereskedelmi hálózatokkal törekedve bizonyos áruk Magyarországra irányuló kereskedelmének monopolizálására. Ebben annyira sikeresnek bizonyultak, hogy a Balkánon a kereskedelem nyelve a görög lett.

A görögök a magyar kulturális életéhez is hozzájárultak, ami egyértelműen megmutatkozott Balassagyarmaton, egy másik Nógrád megyei városban. A 18. század közepére a várost számos virágzó középosztálybeli család lakta, 1785-ben itt építették a megye első ortodox templomát. Néhány évtized alatt Balassagyarmat egy csupán helyi jelentőséggel bíró mezővárosból jelentős, kifelé tekintő, kézművesekkel és kereskedőkkel teli településsé vált. Sikere Magyarország görög bevándorlóinak egyetemes sikerét tükrözi a 18. században.

Modern Jakab szerszámkovács vándorkönyve

Egyes történészek az 1780-as és az 1800-as évek közepe közötti időszakot a forradalmak korának nevezik. E kifejezés használatával nemcsak olyan nagy politikai eseményekre utalnak, mint az 1789-es francia forradalom és az 1848-as páneurópai forradalmak, hanem egyúttal az ipari forradalomra is, amely Nagy-Britanniában indult útjára, és amely szeizmikus hatást váltott ki az európai munkavállalást illetően. Legjelentősebb hozadékának talán azt tekinthető, hogy az egyedileg végzett iparosmunkát felváltotta a gépek által elérhető tömegtermelés.

Mindazonáltal hiba lenne azt gondolni, hogy az ipari forradalom teljes egészében felszámolta az egyedi iparosmunkát. Modern Jakab vándorkönyve, mely egy szerszámkovács közép- és nyugat-európai utazásait dokumentálja 1823 és 1829 között, erre szolgáltat példát. Emellett bepillantást enged Modern munkakörülményeibe, iparos életébe is.

Az első képen a könyvecske kezdőoldalát láthatjuk. Az irat rendeltetését neve - „Wanderbuch” (vándorkönyv) - egyértelműen jelzi. Kibocsátója a szabad királyi város címmel rendelkező Pozsony (szlovákul: Bratislava, németül: Pressburg) városi hatósága. Modern személyi adatait a második oldalon találjuk. Többek között megtudhatjuk, hogy barna hajú,

kék szemű, orra „megfelelő”, szája „átlagos”. A 8. oldal-tól kezdődően láthatjuk Modern Jakab utazásának állomásait, azokat a helyeket, ahol megszakította útját mesterségének gyakorlása céljából. A 24. és 25. oldalon például azt olvashatjuk, hogy 1824. szeptember 20 -27. között a Stuttgart, Ulm, Új-Ulm és München útvonalat járta be. Hogy még egy példát említsünk, a 60. oldalon bejegyezték, hogy 1827. október 1 -3. között Bern, Lucern és Zürich városában tartózkodott.

A vándorló mesterember fogalma régmúlt időkre, egészen a középkori céhekig nyúlik vissza. Tanoncidejének végeztével az ifjú mesterlegény jogot szerzett arra, hogy más városokba utazhasson és útja során tapasztaltabb mesteremberektől további ismereteket szerezzen saját mesterségével kapcsolatban. Úgy tartották, hogy a mesterlegények ily módon tehetnek szert arra az alaptudásra, amellyel aztán maguk is mesterré válhatnak, hogy egy adott helyen letelepedjenek mesterségük gyakorlása céljából. Ekkor már ők maguk is vállalhatják tanoncok oktatását, akik aztán maguk is felfedező útra indulnak majd. Nagy valószínűséggel kijelenthetjük, hogy kevés mesterlegény utazott olyan messzi vidékekre, mint azt Modern Jakab tette.

Modern Jakab szerszámkovács vándorkönyve (*Wanderbuch*)
1823–1829, Pozsony (németül: Pressburg, szlovákul: Bratislava)

Könyvecske, 35 oldal, előrenyomtatott papíron kézzel kitöltött adatok; 10 x 17 cm (csukva), 20,5 x 17 cm (nyitva).
Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
Levéltári jelzet: HU-MNL-OL – R 276 –No. 271

Oslo olasz gipszöntői

Az összeírások nagy mennyiségű adatot tartalmaznak, és különösen a családfakutatást végzők, vagy az emigráció történetét elemezni kívánók számára jelentenek hasznos forrást. Az 1769-ben elrendelt első norvég országos összeírás az egy háztartásban élők számáról szolgáltat információkat. Az első összeírás, amelyik már rögzítette a norvég lakosok nevét, életkorát és foglalkozását is, az 1801-es volt, 1815-től kezdődően pedig tízévente került sor ilyen jellegű adatfelvételre.

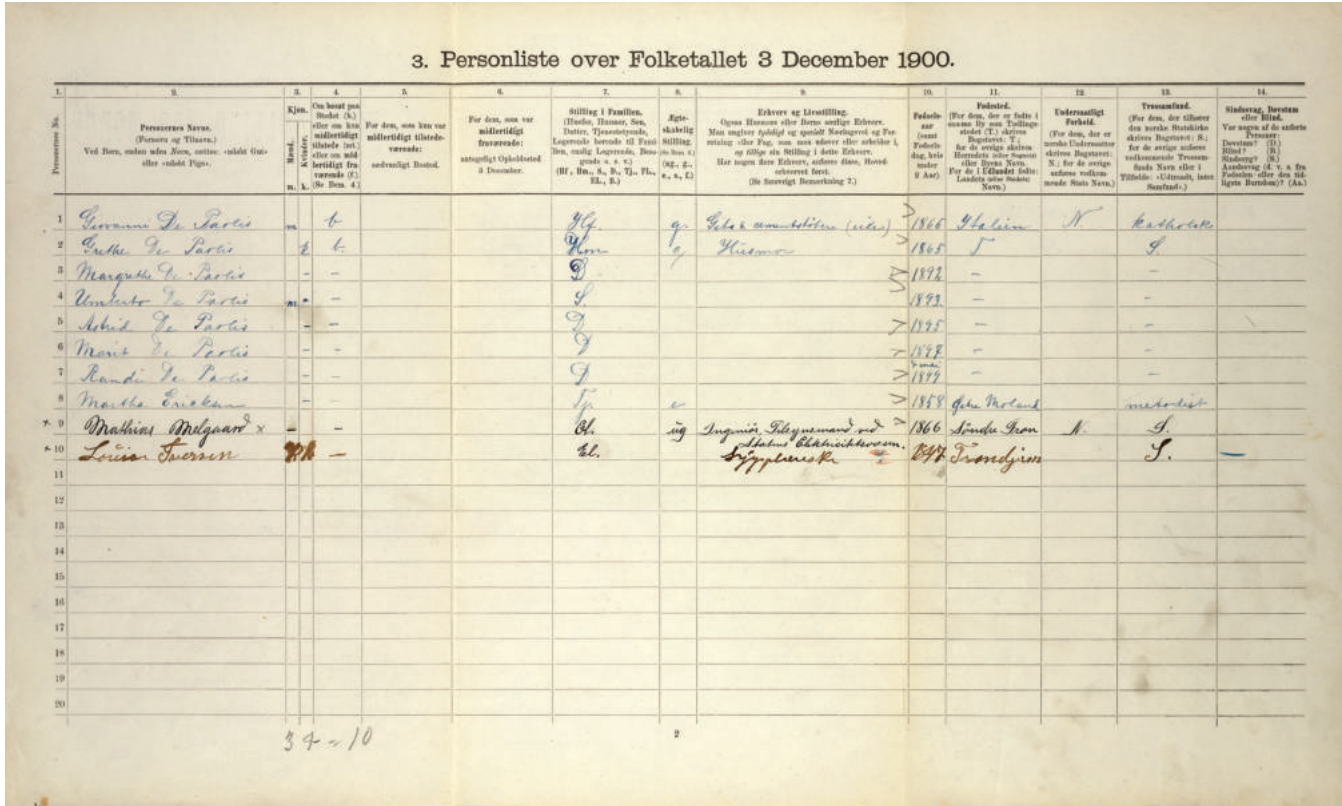
céget alapítottak „*Brødrene de Paolis Gipsmageri og Cementsøberi*” (A Paolis Fivérek Gipsz és Cementgyára) néven, az oslói Vahls utca 3. szám alatt. 1900 decemberére, amikor az összeírás készült, a fivérek hét olasz gipszöntőt foglalkoztattak gyárukban.

A 19. század második felében Oslo volt a bevándorlók fő célpontja. A norvégok is jelentős számban költöztek vidékről a városokba, elősegítve ezzel a városiasodást. 1855 és 1900 között Oslo népessége ugrásszerűen megnövekedett, és ez a jelenség érzékelhetően fokozta az igényt bizonyos kulcsfontosságú termékek és szolgáltatások iránt. Tekintettel az építőipari munkálatokban mutatkozó megnövekedett igényre és a díszített belső terek iránti keresletre, a de Paolis család megfelelő időpontot választott szakértelmének Norvégiába költöztetésére.

Nem ők voltak az egyedüli olaszok, akik elhagyták hazájukat. Az ország egyesülése nyomán tapasztalható életszínvonal-növekedés a népesség növekedéséhez is vezetett. A mezőgazdaságban bekövetkezett változások ugyanakkor kevesebb munkalehetőséget biztosítottak, különösen délen. A szakképzetlen munkaerő Amerika felé fordult, ahol változatos és nagyszámú munkalehetőség kínálkozott. Az olyan mesterembereknek azonban, mint a de Paolis fivérek édesapja, lehetőségük nyílt munkát találni más európai országokban, az ő esetükben Norvégiában.

Az itt bemutatott irat az 1900-as összeírás egyik oldala, és az oslói Schwensens utca 12. szám alatt lakókat sorolja fel Kristianiában (ahogy Oslót 1925 előtt nevezték). Giovanni de Paolis neve a lista tetején található. Megtudhatjuk, hogy 1865-ben született és olasz nemzetiségű volt. Foglalkozásként ezt jegyezték fel: „*gibs og cementsøberi (eier)*”, magyarul: gipsz- és cementgyártó cég (tulajdonosa). Neve alatt felesége, Grethe de Paolis nevét látjuk, majd öt gyermekük következik, Margrethe, Umberto, Astrid, Marit, és Randi.

Giovanni szüleivel, Antonióval és Mariával, valamint két idősebb testvérével együtt vándorolt ki Norvégiába az 1870-es években. A család Varallóból, Észak-Olaszországból származott, ahol Antonio gipszöntő mesterséget tanult és ebben a szakmában dolgozott. Norvégiába érkezésük után Antonio folytatta hivatását, és idővel két fia, Giovanni és Bartholomeo is nyomdokaiba lépett. 1898-ban a fivérek saját

Olasz gipszöntők Oslóban, 1900. december 13, Oslo (a korszakban Kristiana)

Nyomtatott papír kézzel kitöltött adatokkal, 1 oldal; 31 x 19 cm.

Norvég Nemzeti Levéltár

Levélári jelzet: RA/SSB/S-2231/E/Ft1900/Oslo/box no. 122 and 162

Emigranter afgaaade med S. S. "TITANIC" 10. April									
Christiania den 3. April 1912 - "Oslo"									
No.	Navn.	over 12 Aar.	over 1 Aar.	under 1 Aar.	fra	til	Kr.	Øre.	Anm.
71.	Arne Johan Fahlstrøm	18			Oslo	New York	320	-	1 st class st. d.
72.	Carl Midtsjø	22			Oslo	Chicago, Ill.	238	-	#57
73.	Olaf Pedersen	29			Sandefjord	New York	181	00	Lowest to Tyne
3									
"CELTIC" 11 th April 1912. S/S "Oslo" 3. April. Helv. 19.									
027+	Alexander Carlson	49			Oslo	New York	157	00	#22 +

Utazás Amerikába: a nagy atlanti migráció

Bizonyos szavak borzalmas képeket idézhetnek fel. Az iratban szereplő „Titanic” szó és az 1912-es év láttán azonnal jéghegyek által uralt vizekre, az óriási, hullámsírba süllyedő hajóra, a biztonság felé igyekvő, utasokkal zsúfolásig teli mentőcsónakokra gondolunk.

Az itt látható utaslista a *White Star Line* hajótársaság irategyüttesének részét képezi és a Norvég Nemzeti Levéltár őrizetében található. A brit tulajdonú *White Star Line* hajótársaság irodát üzemeltetett Oslóban azon norvég utasok számára, akik az Egyesült Királyságba kívántak utazni, hogy onnan tovább hajózzanak Amerikába. A lista 3 olyan norvég utas nevét tartalmazza a 28-ból, akik a *Titanic* fedélzetén utaztak, amikor az Southampton kikötőjéből útnak indult 1912. április 10-én. A listában említett személyek közül kettő, Arne Johan Fahlstrøm és Carl Midtsjø, Oslóban (akkoriban Kristiania) csatlakoztak be a járat útvonalába, április 3-án, ahová stílszerűen egy Oslo nevű hajóval jutottak el. A harmadik személy, Olaf Pedersen Larvikban csatlakozott a *Titanic* utasaihoz, április 5-én. Hármójuk közül csak Midtsjø élte túl a *Titanic* katasztrófáját, aki egyike volt a 705 túlélőnek, az összesen mintegy 2200 főnyi utasból és legénységből.

A *Titanic* fedélzetén utazó norvégok egy szélesebb történelmi folyamat „résztevői” voltak, részesei a sok millió európai Amerikába tartó tömeges kivándorlásának. Az Atlanti-óceánon keresztül zajló kivándorlási hullám az Újvilág 15. század végi „felfedezése” óta tartott. A 19. század közepére azonban a jobb közlekedési

kapcsolatok és az alacsonyabb költségek elősegítették, hogy egyre több személy tudjon a tengerentúlra utazni. A többséget azok a kedvező lehetőségek – a történészek által „húzó” hatásnak nevezett erő – vonzották, amelyeket az Amerikai Egyesült Államokhoz hasonló terjeszkedő országok kínáltak. Ezeket az embereket a történészek által „húzó” hatásnak nevezett erő motiválta migrációjukban. Ám a történelem bizonyos időszakaiban az úgynevezett „toló” hatás is dominánssá vált. Az 1840-es évek vége felé például rengeteg ember vándorolt ki kétségbeesetten Írországból és Németországból, a gyenge termés miatt szülőhazájukban kialakult éhínség és a politikai feszültségek nyomására.

Midtsjø, Fahlstrøm és Pedersen, mindegyikük a maga módján, amerikai lehetőségeket keresve indult útnak. Fahlstrøm útiköltségét szülei fizették, hogy New Yorkban színészetet tanulhasson. Pedersen már amerikai állampolgár volt, aki norvégiai tartózkodása leteltével, immár nős emberként indult vissza Amerikába. A tervek szerint norvég felesége akkor csatlakozott volna hozzá Amerikában, mihelyt összeszedett annyi pénzt, amely elegendő egy család eltartására. Midtsjø pedig egy farmer fia volt, aki – számos testvére közül elsőként – emigrált az USA-ba. Tekintettel arra, hogy harmadosztályon utazott, és egészséges felnőtt férfi volt, szerencsésnek mondhatta magát, hogy a végzetes éjszakán helyet kapott a *Titanic* egyik mentőcsónakjában.

Kivándorlás az Egyesült Államokba – a *Titanic* utasai, 1912. április 10., Oslo (a korszakban Kristiania)

Nyomtatott fejléces papír, kézzel kitöltött adatokkal, bekötött példány, 484 oldal; 30 x 18 cm.

Norvég Nemzeti Levéltár – Oslo Területi Állami Levéltára

Levéltári jelzet: SAO/PAO-0201/Da/L0004, image 169

Portugál kivándorlók útja Európa más országaiba

Az itt bemutatott fényképek látszólag egy sokak számára ismert helyzetet örökítenek meg. Az utazás megterhelő lehet, különösen, ha vonattal történik, és több terjedelmes poggyászt is visz magával az utazó. Ebben a konkrét esetben a fényképen látható két személy szokatlanul nagy mennyiségű poggyással utazik. A napszemüveget viselő hölgy láthatóan több különböző tárggyal küszködik, melyek közül az egyik egy meglehetősen nagy rádiókészüléknek tűnik. Egy másik hölgy a bőröndben keres valamit, míg férje kisgyermeket tart a kezében. Ennek a hatalmas poggyázmennyiségnek a magyarázata az, hogy ezek az utazók portugál kivándorlók, akik külföldön terveznek új életet kezdeni. 1971-ben, amikor a képek készültek, több tízezer portugál választotta szülőföldjének elhagyását.

Ez korántsem volt egyedi, csak az adott időszakra jellemző megoldás. Évek óta tartott a nagyarányú elvándorlás Portugáliából, ahonnan számítások szerint 1933 és 1974 között mintegy 1,98 millió ember vándorolt ki. 1960 előtt a többség a korábbi portugál gyarmatra, Brazíliába települt át, 1960–1974 között azonban a figyelem az Európai Gazdasági Közösség (EGK) országai felé fordult, különösen Franciaország és Németország irányába. A portugál kivándorlás ezekben az években csúcson sodott ki.

A portugál emigráció felfutása részben gazdasági okokra vezethető vissza. Leegyszerűsítve: az EGK-blokk gyorsabban növekvő gazdaságaiban kedvezőbb lehetőségek nyíltak a pénzkeresésre. Ráadásul az idő múlásával a portugál kormány kivándorláshoz való hozzáállása is pozitívabbá vált. Az 1930-as, 1940-es és 1950-es években a kormány igyekezett megtartani a hazai munkaerőt, és ezért számos olyan törvényt fogadott el, amelyek a széleskörű elvándorlás megelőzését célozták. A hatvanas években a portugál gazdaság modernizálásával azonban már kevésbé tűnt szükségesnek, hogy megtartsák a hagyományos mezőgazdasági ágazathoz kapcsolódó képzetlen munkaerőt. Hivatalosan is nyitva állt tehát az ajtó azok előtt, akik el akarták hagyni az országot.

Az elvándoroltak közül sokan erejük teljében lévő, fiatal férfiak voltak. A jobb alsó fotón látható hat férfi egyértelműen ebbe a kategóriába sorolható. Néhányan családotul költöztek, ez jól látható a felső két fényképen. Összességében mindannyian munkaképesek voltak, és készen álltak arra, hogy eredményesen hozzájáruljanak azon országok a teljesítményéhez, amelyek befogadják őket.

Portugál kivándorlók útja Európa más országaiba, 1971

4 darab fekete-fehér fénykép, papír;

no. 026: 12,3 x 18,2 cm; no. 035: 18,2 x 13 cm;
no. 036: 18,1 x 13,3 cm; no. 043: 24 x 15,7 cm.

Torre do Tombo Portugál Nemzeti Levéltár

Levéltári jelzet: PT/TT/DME/AF/001/2076/026, 035, 036 and 043

02

Háborús migráció

A háború nyilvánvalóan az emberiség egyik legtragikusabb és legpusztítóbb tevékenysége, története visszanyúlik egészen az írott forrásokkal dokumentált idők kezdetéig. A háborúskodás a modern kor előtti időkben általában ütközeteket és közelharcot jelentett, ám ezek a későbbiekben a „totális háborúnak” nevezett harci eseménysorozatokká alakultak át. Ez a hadviselésnek olyan formáját jelenti, amely természetét tekintve korlátozások nélküli, mind a bevetett fegyverek, mind pedig a tervezett célok szempontjából. Olyan taktikákat alkalmaz, mint a sűrűn lakott városi területek stratégiai bombázása, földterületek felperzselése, országok és városok blokád és ostromzár alá vonása, a kereskedelmi hajók szisztematikus támadása, megtorló akciók alkalmazása és bizonyos embercsoportok speciális táborokba zárása.

Az évszázadok során Európa rengeteg háborút látott már. Ezek a helyi összeütközésektől, polgárháborúktól a nagyszabású, sok országot érintő konfrontációkig terjednek. Az európaiak élen jártak a világméretű háborúk kirobbantása terén is. Ennek a harciasságnak minden esetben emberi szenvedés volt a kísérője.

AA kiállításnak ez a második pillére a háborúval kapcsolatos kivándorlásra összpontosít, melyhez a

17. század elejétől a 20. század második feléig terjedő forrásanyagot vonultat fel.

Olyan eseményekkel találkozunk itt, amikor embereket telepítettek ki, vagy embercsoportok kényszerültek száműzetésbe menekülni, hogy elkerüljék a totális háború szörnyű következményeit. Más iratok azoknak a helyzetébe nyújtanak betekintést, akik azért hagyták el hazájukat, mert azt ellenség szállta meg, vagy azért, mert egy békeszerződés, nemzetközi megállapodás más országnak ítélte. Sok dokumentum pedig olyan emberek sorsába enged bepillantást, akik egy polgárháborút követő üldöztetés elől menekültek, vagy katonai diktatúra vette át a hatalmat a hazájukban.

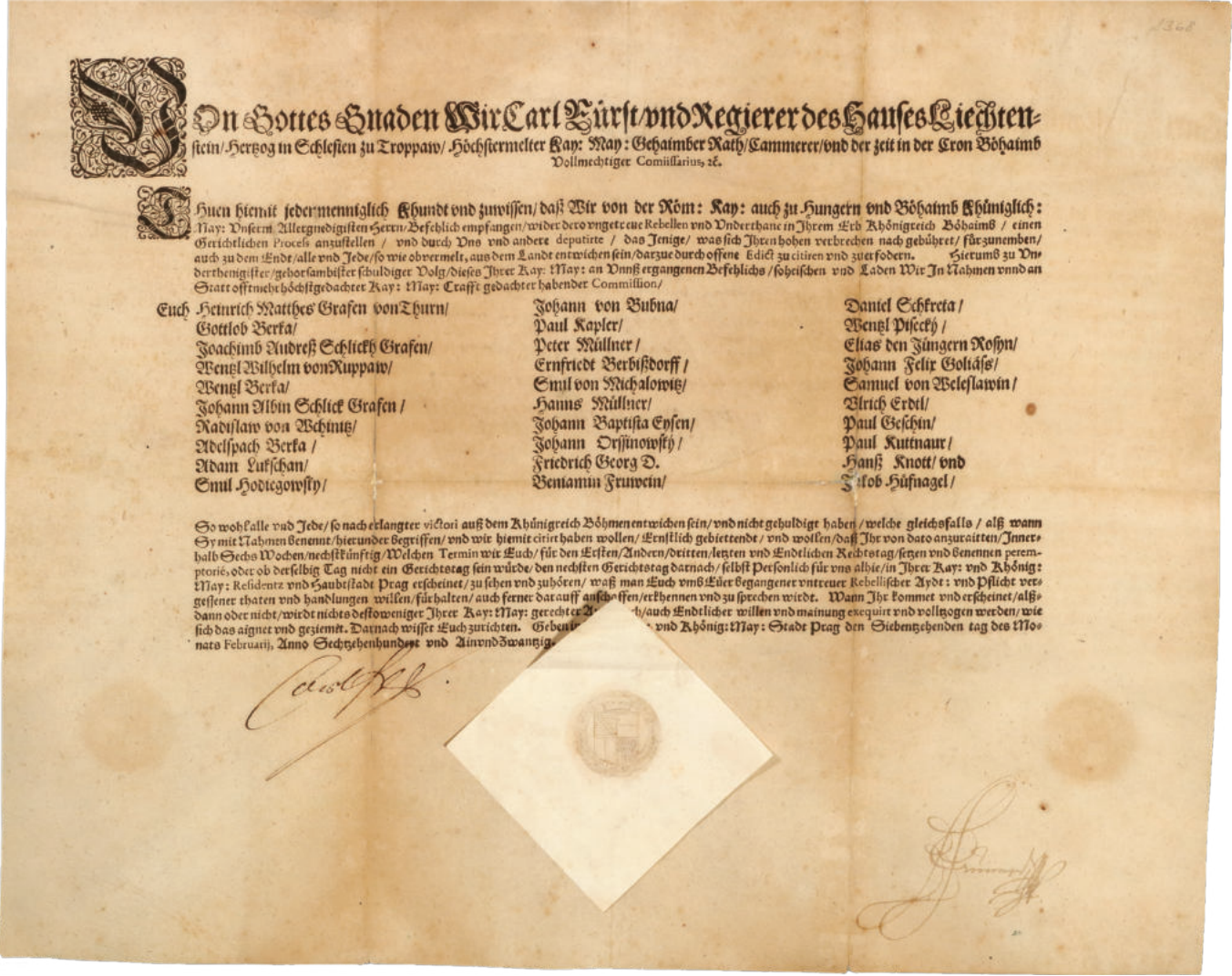
Egyes iratok a nemzetközi szervezeteknek a háború miatt hontalanná vált emberek segítésében betöltött szerepére mutatnak rá, de láthatunk forrásanyagot olyan, magas beosztásban lévő tisztviselőkről is, akik menekülteket láttak el megfelelő papírokkal, hogy azok biztonságos országokba emigrálhassanak, egy nyugodt élet reményében.

A 2. pillér iratai alapján véve személyes áldozatvállalásoknak állítanak tehát emléket, nemzetek, vagy nemzeteken belüli csoportosulások fegyveres konfrontációi idején.

Csehország protestáns száműzöttjei:

I. Károly, liechtensteini herceg

1621-es idézése

I. Károly liechtensteini herceg nevében kiadott idézés, a fehérhegyi csata után a Cseh Királyságot elhagyókkal szemben, 1621. február 17., Prága

Papírra nyomtatott pátens, 1 oldal; 47,7 x 38,2 cm; pecsétlenyomattal (átló: 3,5 cm.)

Cseh Köztársaság Nemzeti Levéltára

Levéltári jelzet: NA, AČK, inv. no. 2368

A fehérhegyi (Bílá hora) csatát 1620. november 8-án vívták meg mintegy 13 kilométerre Prágától nyugatra, az akkori Cseh Királyság területén. Ez volt a csúcspontja azoknak a már hosszabb ideje tartó heves összetűzéseknek, melyek egyrésről a németországi és közép-európai protestáns hercegek és nemesemberek, másrésről a katolikus berendezkedésű Német-római Birodalom között zajlottak.

A Német-római Birodalom kora középkori megalakulása óta különböző közép-európai államok, hercegségek, városok és területek konglomerációja volt, melyek a mai Németország mellett Észak-Olaszország és Kelet-Franciaország egyes részeit is magukba foglalták. A birodalom élén a választott uralkodó – a német-római császár – állt, aki a fehérhegyi csata idején a Habsburg dinasztiából származó II. Ferdinánd volt.

A II. Ferdinánddal szembe helyezkedő protestánsok a császár alattvalói voltak. Az ellenőrzésük alatt álló csehországi közgyűlés azonban 1618-ban fellázadt Ferdinánd elődje, Mátyás császár ellen, és helyette V. Frigyes pfalzi választófejedelemet, a német területen elhelyezkedő Rajnai Palotagrófság uralkodóját választotta meg cseh királynak. Mindkét fél seregeket gyűjtött, ami az elkerülhetetlen fegyveres összecsapáshoz vezetett Fehérhegynél. Itt azonban Ferdinánd katolikus serege döntő győzelmet aratott Frigyes hadai felett, elfoglalta Prágát, mellyel tulajdonképpen leverte a lázadást. Frigyes és sok más protestáns vezető külföldön keresett menedéket.

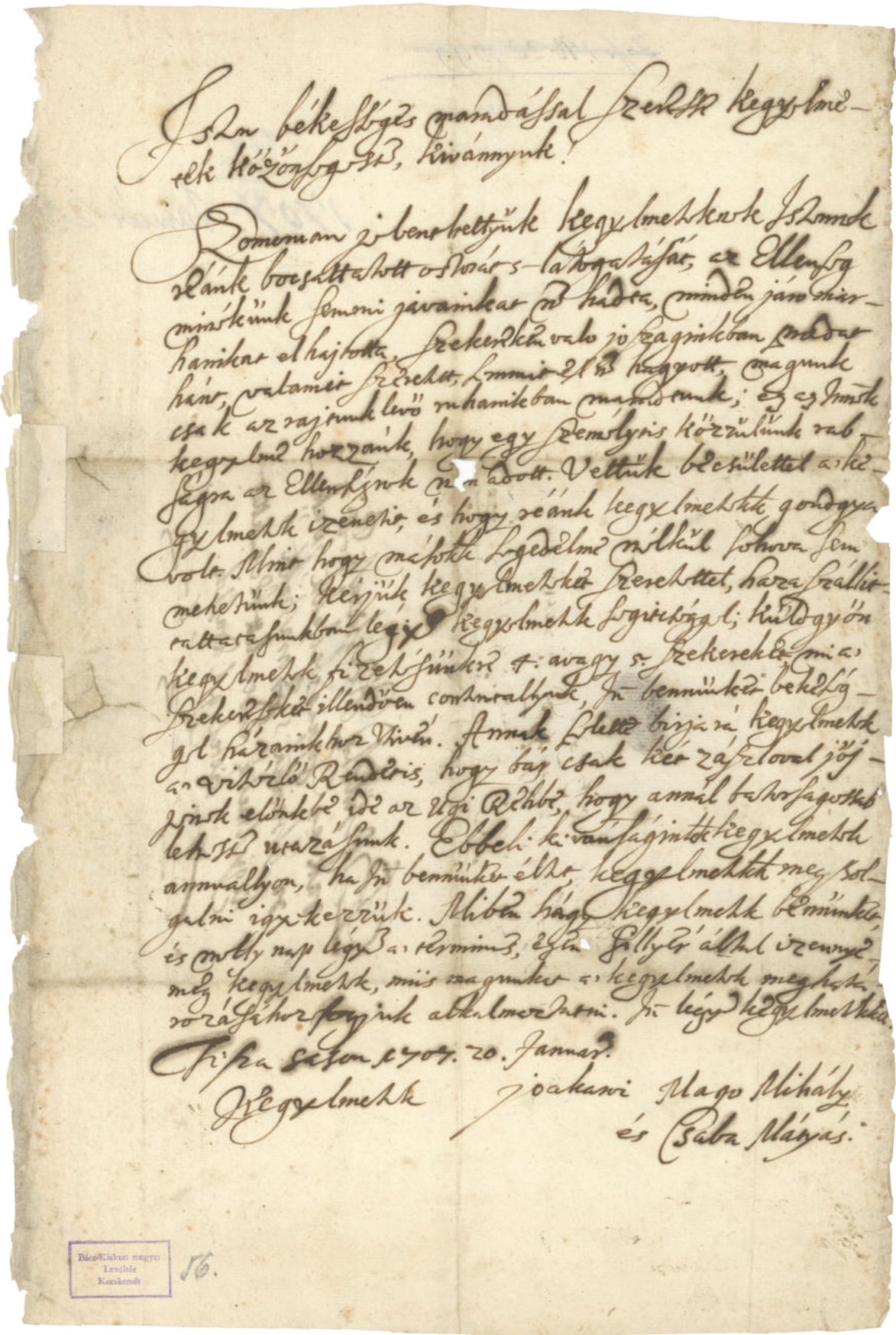
Az itt kiállított irat a protestáns csehek helyzetére világít rá a vereség után. Az 1621. február 17-én keltezett idézést I. Károly liechtensteini herceg nevében adták ki,

aki II. Ferdinánd egyik legfőbb tisztségviselője volt. A szövegben hírül adják, hogy a császár elrendelte a „*hűtlen lázadók és alattvalók örökös földjén [Csehországban]*” lefolytatandó tárgyalást, és előírja, hogy a száműzetésbe vonult személyek jelenjenek meg előtte és feleljenek „*hatalmas bűnükért*”. Az összeállított lista a legjelentősebbnek tartott lázadókat nevezi meg, de az idézés valójában minden olyan cseh személyre vonatkozott, akik tevékenyen támogatták a protestáns ügyet. Őket „*ugyanúgy hívatják, mintha név szerint lennének említve.*”

Azok számára, akik a tárgyaláson nem jelentek meg, a következmények súlyosnak bizonyultak. 1621 júniusában 27 főt kivégeztek, a szabadlábbon maradtak földjét és címeit elkobozták és azokat a Ferdinándhoz hű, katolikus nemeseknek és uraknak adták. A protestantizmust betiltották, és 1627-ben központosított irányítást vezettek be.

A Cseh Korona földterületein élők számára a következmények pusztító hatásúak voltak. 1648-ra a lakott földterületek száma a háború előtti 151 ezerről 50 ezerre csökkent, a lakosság száma pedig becslések szerint 3 millióról 800 ezerre apadt.

A cseh lázadás következményei messzire gyűrűztek Európában. A konfliktus egymásba fonódó háborúk sorozatát indította el, melyeket összefoglalóan harmincéves háborúnak nevezünk és melyek nyomán Közép-Európa nagy része elnéptelenedett. Csak az 1648-ban megkötött vesztfáliai béke biztosította Közép-Európa számára ismét a békét – sajnos csak átmenetileg.

Háborús áldozatok segélykérése Kecskemét városától

A civilek háború idején írt levelei gyakran nyújtanak egyedülálló betekintési lehetőséget a történészeknek a fegyveres összeütközések természetébe, valamint az általuk okozott zűrzavarba és pusztításba. Erre a 18. század elejéről, Magyarországról láthatunk most példát. A levelet két személy, Magó Mihály és Csaba Mátyás írta a Rákóczi-szabadságharc csúcspontján. A két férfi Kecskemét város elöljáróinak címezi írását, hozzájuk fordulnak segítségért. Folyamodványuk egy részletét érdemesnek tartjuk a szó szerinti idézésre:

„Szomoruan jelenthetjük Kegyelmeteknek Istennek réánk bocsattatott ostorát s – látogatását, az Ellenség minékünk semmi javainkat n[em] hadta, minden járo marhainkat el hajtotta, szekereken való jóságinkban praedat hánt, valamit szeretet, semmit n[em] hagyott, magunk csak az rajtunk levő ruhainkban maradtunk; ez az Isten[n]ek kegyelme hozzánk, hogy egy személyt is közzülünk rabságra az Ellenségnek nem adott. Vettük becsülettel a' Kegyelmetek izenetit, és hogy réánk Kegyelmetek[ne]k gondgya volt. Mint hogy mások[na] k segedelme nélkül sohova sem mehetünk; kérjük Kegyelmeteket szeretettel, haza szállittattasunkban legy[en] Kegyelmetek segitcséggel, küldgyön Kegyelmetek fizetésünkre 4 vagy 5 szekereket, mi a' szekereket illendően contentallyuk, I[ste]n bennünket bekes[s]éggel házainkhoz vivén. Annak felette birja rá Kegyelmetek a' Vitézlő Rendet is, hogy bár csak

két zászloval jöjjenek előnkbe ide az Ugi Réhbe, hogy annál batorsagossab[b] lehess[en] utazásunk.”

A levelet 1707. január 20-án írták egy Tiszaparti faluból, mely Kecskemétől mintegy 25 kilométerre, keletre fekszik. Az ellenség alatt rác (szerb) csapatokat kell érteni, akik abban az időben Magyarországnak ezen a részén táboroztak. Magó Mihály és Csaba Mátyás valószínűleg a városba akartak eljutni, hogy ott keressenek maguknak menedéket. Hamarosan azonban letettek erről a szándékukról. 1707. április 3-án a rácok feldúlták és felégették a várost, mintegy 400 embert megöltek, körülbelül 155 férfit és asszonyt pedig elhurcoltak. A levélírók további sorsa ismeretlen.

A Rákóczi-szabadságharc 1703-ban tört ki és nyolc éven keresztül zajlott, változó kimenetellel. A szabadságharc nevét vezetőjéről, a híres Rákóczi családból származó II. Rákóczi Ferencről kapta. Nemzeti szinten a szabadságharc a kurucok Habsburg állam elleni lázadását jelentette. Nemzetközi szinten a spanyol örökösödési háborúba torkollott (1701–1714), melyben Rákóczi magát és híveit a francia fél oldalára állította. Nehéz meghatározni, hogy Magó és Csaba, valamint a hozzájuk hasonló kisemberek mennyire voltak tudatában annak, hogy ők pusztán gyalogok a magasabb szintű politikai játszmákban.

Magó Mihály és Csaba Mátyás segélykérő levele Kecskemét város vezetéséhez, 1707. január 20, Tizsasas (Magyarország)

Papírra írt kézirat, 1 fólió; 20,5 x 31,4 cm.

Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára

Levéltári jelzet: HU-MNL-BKML – IV. – 1525. – 6. – 97

Szerb családok menekülése a Habsburg Monarchiába

1389. június 15-én I. Murad szultán oszmán hadserege legyőzte az egyesített szerb, albán és magyar erőket az első rigómezei csatában. A csata elsősorban a szerbek számára bizonyult kulcsfontosságúnak, hosszabb távon ugyanis a nemes célért elszenvedett, hősi vértanúságon alapuló szerb nemzettudat megerősödését segítette.

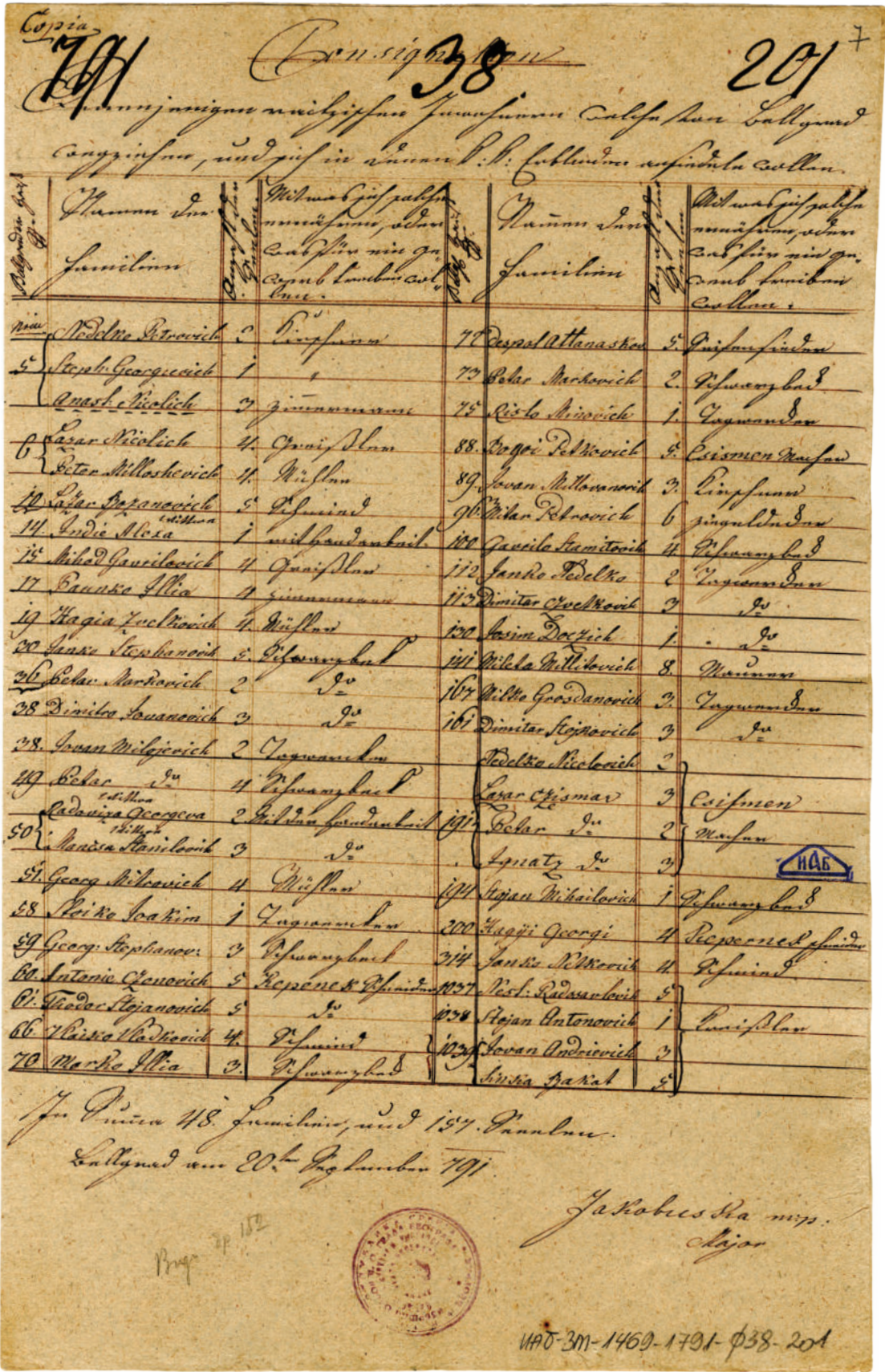
Az elkövetkezendő évszázadok során a szerbek helyi lázadások formájában tanúsítottak szórványos ellenállást. Ezek akkor váltak komolyabbá, amikor az 1600-as években az Oszmán Birodalom hanyatlásnak indult. 1690-ben jelentősnek nevezhető szerb felkelés tört ki az oszmánok elleni osztrák katonai hadjárat támogatására. Ennek leverése folytán azonban a szerbek nehéz helyzetbe kerültek. 1691-ben mintegy 30–40 ezer szerb menekült Habsburg-fennhatóság alatt álló területekre, hogy elkerüljék hódítóik kiűző haragját.

A szabadság lehetősége csak számos évtized elteltével sejtett fel újra. Amikor 1788-ban ismételten háború tört ki, a Habsburg seregek ötezer szerb katona részvételével Szerbia jelentős részét sikeresen felszabadították az oszmán törökök szorításából, Belgráddal egyetemben. Ez azonban csak átmeneti győzelemnek bizonyult. 1791-ben az oszmánok komoly ellentámadásba lendültek, az osztrák-magyar és

szerb erőket visszavonulásra kényszerítették északi irányba, a Dunán és Száván túlra. A háború lezárását a szisztovói béke (ma Bulgária, románul: Sistova, a török időkben Zisztovi) hozta el, 1791. augusztus 4-én.

Noha a Habsburgok igen keveset nyertek ezzel a békével, a szerbek biztosítékokat kaptak arra, hogy az oszmánok bizonyos jogokban részesítik őket, ideértve a helyi adók ellenőrzésének jogát is. Mindazonáltal a szerbek egy része inkább a Habsburg fennhatóság alatt álló területre költözött.

Az itt bemutatott forrás 48 szerb családot, összesen 157 személyt sorol fel, akik Belgrádból Zimonyba költöztek, a Duna túlsó partjára (ma Zimony – németül Semlin – már Belgrád része). Az irat 1791. szeptember 20-án keletkezett, néhány héttel a békekötés után. A lista négy oszlopra oszlik, minden sor különböző családra vonatkozik: először a belgrádi házszámot jegyezték fel, második helyen a családnév áll, a harmadik adat a családban található személyek számát mutatja, a negyedik helyen a családfő foglalkozását találjuk. E forrás segítségével a történészek további adatokat szerezhetnek a katonai és politikai esemény ismeretén túl a korszakról és az egyszerű emberek életéről is. Ezen keresztül teljesebb képet lehet alkotni a háborúk valódi áráról.

48 szerb család, elsősorban kereskedők listája, akik Belgrádból Zimonyba kívánnak költözni a szisztovói béke után, 1791. szeptember 20, Belgrád

papírra írt kézirat, 1 oldal; 24,3 x 38 cm.

Belgrádi Történelmi Levéltár

Levéltári jelzet: IAB, ZM, 1791, f. XXXVIII, No. 201

Az Isztriai-félsziget olasz és szlovén menekültjei

Amikor 1914-ben kitört az I. világháború, az Osztrák-Magyar Monarchia szembesült a több fronton zajló hadviselés feladatával. Az állam a keleti fronton Németországgal karöltve az orosz hadsereggel állt szemben. A konfliktus folytatásaként délkeleten Szerbia vált ellenséggé, mely döntő szerepet játszott a háború egész világra történő kiterjedésében. 1915 májusában Olaszország háborúhoz történő csatlakozása pedig újabb frontot nyitott délnyugaton.

Az osztrák-magyar főparancsnokság gyorsan háborús övezetté nyilvánította az Adriai-tenger északi részén fekvő, Olaszországhoz közel eső Isztriai-félszigetet. Elhelyezkedése folytán a hatóságok a területet célszerűen frontvonalként kezelték. A félsziget távoli, déli részén fekvő Póla (horvátul Pula) városát hadkészültségbe állították rögtön a háború kitörésekor. Ez a város volt az osztrák-magyar haditengerészet első számú kikötővárosa, ezért kiemelkedő stratégiai jelentőséggel bírt.

A civilek Isztria területéről történő evakuálásának elősegítése az osztrák-magyar hatóságok által foganatosított kulcsfontosságú intézkedése volt. Az itt bemutatott nyilvántartás-részlet azt a 2108 olasz és szlovén menekültet sorolja fel, akiket 1915 májusában a félszigetről Zala megyébe szállítottak.

Az élet az újonnan érkezők számára kezdetben nehéznek bizonyult. A háborús körülmények és az ebből fakadó ellátási gondok megnehezítették a nagyszámú embertömeg beözönlését. Sokan közülük munkaképtelenek voltak, ami tovább bonyolította a

helyzetet. Sőt, politikai helyzetük is tisztázatlan maradt. Olasz nemzetiségük okán vajon menekültnek, vagy internálnak tekintsek őket? Ennek a kérdésnek a megválaszolása eltartott egy ideig, és hozzájárult ahhoz, hogy a szállás és az ellátás terén zavaros helyzet alakult ki. Mindenesetre a jelentések szerint a helyiek minden tőlük telhetőt megtettek, hogy a jövevények a lehető legkényelmesebb körülmények között tartózkodhassanak. A kitelepítettek 1915 novemberéig maradtak Zala megyében, amikor is Ausztriába, a Graz mellett található leibnitzi menekülttáborba szállították őket.

A helyzet iróniája, hogy az olasz hadseregnek sosem sikerült elérnie az Isztriai-félszigetet. Az osztrák-magyar és az olasz hadsereg a mai Szlovénia nyugati részén, az úgynevezett Isonzo-fronton csaták sorozatát vívta egymással. A csúcspontot a kaporettói (szlovénül: Kobarid) csatában szerzett osztrák-magyar győzelem jelentette 1917 novemberében, melynek következtében az olasz haderő visszavonulásra kényszerült.

A háború utolsó hónapjaira jellemző zűrzavar és az osztrák-magyar hadsereg, valamint szövetségeseinek veresége folytán az evakuált isztriaiaknak egy ideig még várniuk kellett a hazatérésre. Legtöbbjük csak 1919 elején térhetett vissza szülőföldjére, amikor az olaszok már kihasználták a Központi Hatalmak teljes vereségét és elfoglalták az Isztriát.

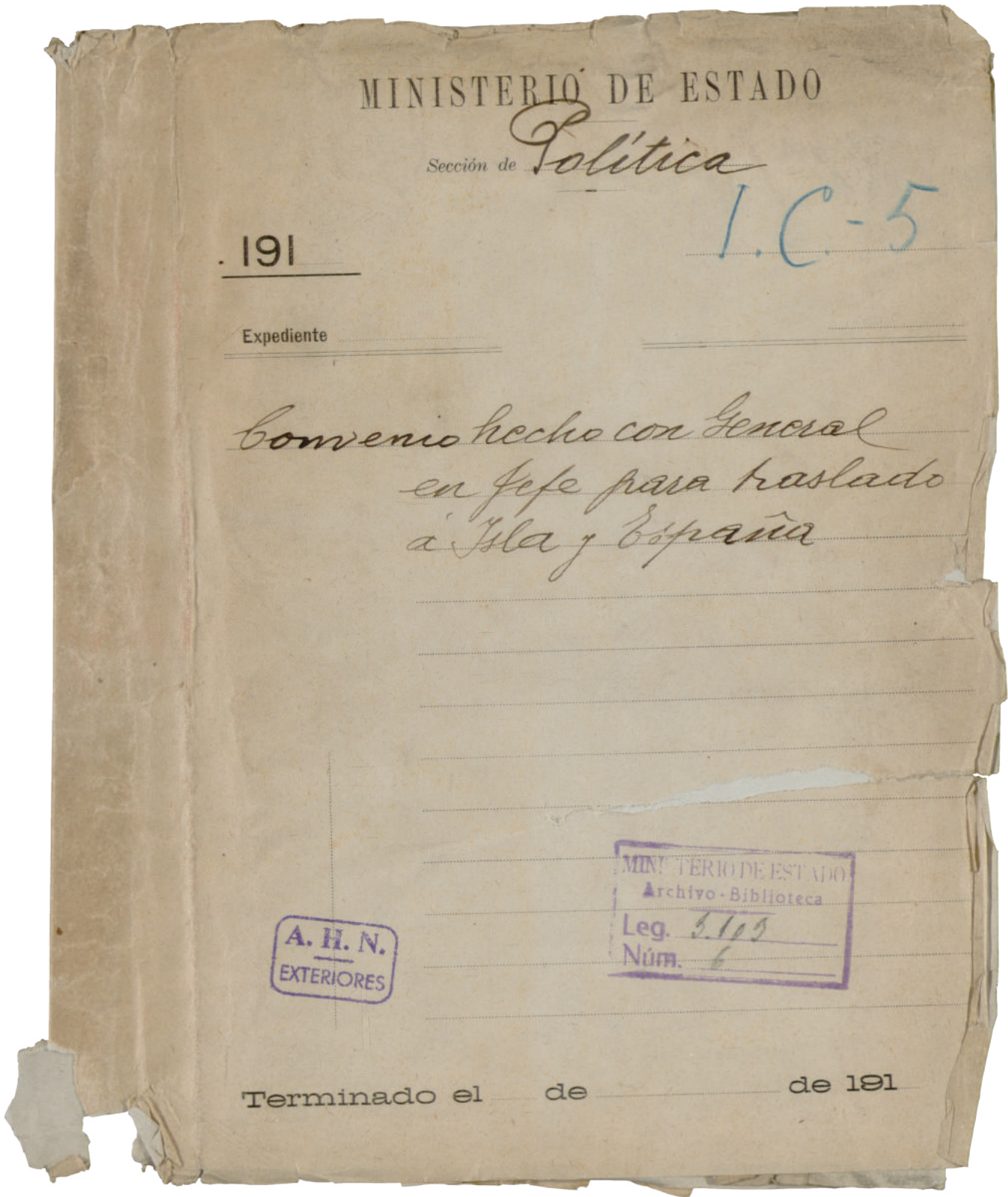
Száma	A menekült					Száma	A menekült				
	neme	jelentkező helye	születési helye	Isztriai állampolgár	Isztriai állampolgár		neme	jelentkező helye	születési helye	Isztriai állampolgár	Isztriai állampolgár
1	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	12	Fiume	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
2	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	13	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
3	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	14	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
4	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	15	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
5	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	16	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
6	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	17	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
7	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	18	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
8	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	19	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
9	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	20	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
10	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	21	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
11	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	22	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
12	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	23	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
13	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	24	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
14	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	25	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
15	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	26	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
16	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	27	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
17	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	28	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
18	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	29	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
19	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	30	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
20	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	31	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
21	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	32	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
22	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	33	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
23	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	34	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
24	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	35	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
25	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	36	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
26	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	37	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
27	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	38	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
28	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	39	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
29	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	40	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
30	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	41	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
31	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	42	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
32	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	43	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
33	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	44	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
34	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	45	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
35	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	46	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
36	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	47	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
37	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	48	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
38	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	49	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
39	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	50	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
40	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	51	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
41	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	52	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
42	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	53	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
43	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	54	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
44	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	55	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
45	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	56	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
46	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	57	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
47	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	58	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
48	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	59	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
49	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	60	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
50	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	61	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
51	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	62	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
52	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	63	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
53	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	64	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
54	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	65	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
55	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	66	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
56	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	67	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
57	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	68	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
58	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	69	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
59	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	70	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
60	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	71	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
61	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	72	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
62	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	73	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
63	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	74	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
64	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	75	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
65	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	76	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
66	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	77	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
67	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	78	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
68	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	79	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
69	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	80	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
70	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	81	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
71	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	82	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
72	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	83	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
73	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	84	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
74	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	85	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
75	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	86	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
76	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	87	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
77	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	88	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
78	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	89	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
79	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	90	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
80	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	91	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
81	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	92	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
82	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	93	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
83	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	94	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
84	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	95	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
85	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	96	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
86	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	97	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
87	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	98	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
88	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	99	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi
89	Horvát Klement	Pápa	1871	Fiume	Ronchi	100	Horvát Klement	Pápa	1871	Ronchi	Ronchi

Olasz és szlovén nemzetiségű osztrák állampolgárok nyilvántartása, akiket a Zala megyei pacsai járásban helyeztek el, 1915. július 10., Pacsa (Magyarország)

Bekötött papírra írt kézirat, 12 oldal; 21,0 x 34,0 cm.

Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára

Levéltári jelzet: HU-MNL-ZML – IV. – 404. – e. – 2442/1915

Kameruni német állampolgárok áttelepítése Spanyolországba

Sok ember számára az első világháború hallatán a pusztító lövészárkok-hadviselés képei jelennek meg, legyen szó akár a keleti, vagy az olasz frontról, Flandriáról, Franciaországról, vagy akár a Gallipoli-félsziget területéről. Azonban a háborús konfliktus alatt az egyenlítői Afrika is hadműveleti színtér volt.

Németország erősen korlátozott erőforrásokkal is keményen küzdött, hogy a háború során megvédje afrikai gyarmatait. Ez legnyilvánvalóbb módon Német Kelet-Afrikában valósult meg, ahol Paul von Lettow-Vorbeck tábornok sikeresen cselezte ki és győzte le az antant erőit, a háború teljes időtartama alatt. Más területeken nem alakult ilyen kedvezően a helyzet Németország számára. Az angolok és a franciák 1914-ben elfoglalták Togót és az Aranypartot (Ghána), 1915-ben pedig Német Délnyugat-Afrikát (Namíbia). Az antant Kamerunban keményebb ellenállásba ütközött, ám végül ott is győzelmet aratott 1916 februárjában.

A bemutatott irat a kameruni német állampolgárok és az őslakosok helyzetére világít rá, a fent említett időszakból. Egy megegyezés fedőlapja ez, melyet az antant kameruni „főtábornoka” szövegezett, és amely megszervezi a spanyol védelemben részesülő német állampolgárok internálását, valamint előkészíti Spanyolországba utaztatásukat. 1916 februárjának

elején több mint 45 ezer fő lépte át Egyenlítői-Guinea határát, hogy ott menedékre leljen. Köztük volt ezer német is, gyarmati tisztségviselők, katonák és civilek egyaránt. Míg Egyenlítői-Guinea kormányzója számos őslakos hazatelepítését elrendelte, addig a végleges megoldás megtalálásáig átmenetileg engedélyezte a német állampolgároknak az ott tartózkodást. Az antant hatalmakkal kötött megállapodás értelmében a németeket először az egyenlítői-guineai Fernando Po szigetére (más néven Bioko szigetére) szállították, majd onnan utaztatták őket tovább Spanyolországba.

A németek szigetre érkezésekor nagy kereslet mutatkozott szolgálataik iránt, mivel akkoriban Bioko munkaerőhiányban szenvedett. Emiatt könnyű volt munkát találni és néhány menekült több éven át a szigeten maradt. Azok a németek, akik tovább utaztak Spanyolországba, hasonlóan kedvező fogadtatásban részesültek. A sajtó ódákat zengett róluk, a spanyolok pedig iskolázottnak, rendszeretőnek és szorgalmasnak találták őket. A németek közül sokan a spanyolországi letelepedés mellett döntöttek. Vállalkozókedvük és az az elkötelezett hozzáállás, ami sikeres üzleti tevékenységek beindítására és működtetésére irányult, figyelemreméltó volt. Számos alkalommal bebizonyították, hogy a legjobbat képesek kihozni bármilyen helyzetből.

Az antanthatalmak kameruni főtábornokával kötött megállapodás a spanyol védelemben részesülő német állampolgárok internálása, valamint Spanyolországba történő átküldése tárgyában, 1916. január 27. – 1916. február 12.

1 ügyirat, 130 irat, papír; 21,0 x 27,5 cm and 16,5 x 22,5 cm.

Spanyol Nemzeti Levéltár – Nemzeti Történelmi Levéltár

Levéltári jelzet: ES.28079.AHN/2.3.1.5.8.5//Mº_EXTERIORES_H, 3103, Exp.6

A menekültek helyzetének enyhítése: a Nansen-útlevél

Fridtjof Nansen elsősorban Norvégia legrettenthetlenebb felfedezőjeként vált ismertté. 1888-ban Grönlandot átszelő útját széles körben ünnepelték, akárcsak sarkvidéki expedícióit az 1890-es években. *Fram* nevű hajója ma Oslo egyik legtöbb látogatót vonzó múzeumának központi eleme.

Kevésbé jól ismert az 1920-as években végzett, létfontosságú humanitárius tevékenysége. Emberbaráti segítségnyújtás terén érzett elkötelezettségét nemzetközi szinten először 1920-ban nyilvánította ki, amikor a norvég küldöttség vezetőjeként rész vett a Népszövetség első ülésén. A szervezet Nansent avval bízta meg, hogy több százezer, orosz hadifogságban sínylődő német és osztrák-magyar katona hazaszállítását szervezze meg. Nansen ezt a feladatot kiemelkedően sikeresen hajtotta végre. Később, 1921 folyamán menekültügyi főbiztosnak nevezték ki, több millió éhező ember számára szervezte meg a segítségnyújtást Oroszországban, a forradalmi események után.

Az orosz forradalomból és a polgárháborúból következő másik jelentős probléma a menekültkérdés volt. A Vörös Hadsereg győzelme után sok orosz a száműzetést választotta ahelyett, hogy behódolt volna az új politikai rendszernek. Válaszlépésként a szovjet állam 1921 decemberében minden száműzöttet megfosztotta állampolgárságától, így egy éjszaka leforgása alatt mintegy 800 ezer ember vált hontalanná. Nansen kötelességének érezte megsegítésüket, ezért 1922 júliusára elérte a Népszövetségnél, hogy az

sürgesse meg tagállamainál az orosz menekültek személyi okmányokkal történő ellátását. Ezzel a lépéssel az érintettek utazási lehetőségei és életük újrakezdésének feltételei jelentősen javultak. Az így kiállított személyi iratokat „Nansen-útlevél” néven kezdték emlegetni, így tisztelegve a a tudós diplomata előtt, aki megvalósításukat szorgalmazta.

A Norvég Nemzeti Levéltár több mint 60 ilyen útlevelet őriz. Ez a szám érzékelteti, hogy milyen kevés orosz száműzött választotta Norvégiát új hazájául. Ennek ellenére lenyűgöző dokumentumokról beszélhetünk, melyek megrendítő módon emlékeztetnek az emberiség egy tragikus időszakára. Az itt bemutatott példány Alexandra Borodine útlevele, egy 25 éves hölgyé, aki Arhangelszkből, Oroszország messzi észak-nyugati vidékéről származott. Az útlevelet 1928-ban állították ki számára Bécsben, és csupán egy évig volt érvényes – a Nansen-útleveleket ugyanis általában évente meg kellett hosszabbítani. Alexandra Borodine esetében azonban az Osztrák Főkonzulátus ellenezte az 1929-ben lejárt útlevél meghosszabbítását, későbbi sorsa pedig sajnos nem ismert.

A “Nansen-útelevek” több ezer személy életének pozitív irányba történő megváltoztatását jelentették - ez akkor is igaz állítás, ha Alexandra Borodine sorsáról nem tudunk további információkat. 1938-ban a Nemzetközi Nansen Menekült Iroda Nobel-békedíjat kapott tevékenységéért, amely díjat maga Nansen már 1922-ben elnyerte. Talán nem meglepő, hogy a díjjal járó pénzösszeget a rászoruló és kisemmizettek szenvedéseinek enyhítésére fordította.

Nansen-útlevél, 1928. július 7., Bécs

Papírra írt kézirat, 1 oldal; 1 darab fekete-fehér fényképpel, 22 x 35 cm.

Norvég Nemzeti Levéltár

Levéltári jelzet: RA/S1561/Dm/Russian refugees 1929 – 1935

(Fent) Portréfelvétel Fridtjof Nansenről, fényképezte: Ludwik Szaciński

Osloí Múzeum

X Navn: <u>Frahm, Herbert-Ernst</u>		<u>Ordt. Politi-kommandør</u> Fremmedregistret.
Stilling: <u>student</u>	Hvor bosatt (flytninger).	
Født: <u>18/2-13</u> <u>Liège</u>	Når	Hvor
Hjemsted:	<u>1. 2</u>	<u>Hollender - Dybnaad</u>
Statsborgerforhold:	<u>1/4 33</u> <u>sydh</u>	
Ankommet til Norge:	<u>2/1 47</u>	<u>Tyskland</u>
Hvor opholdt sig i Norge:	<u>Berlin Zoo</u>	
	<u>Norwegian Military Mission</u>	
	<u>iflg. folkereg.</u>	
Meldebevis (opholdsbok) utstedt:	av	
Gift med:		
Hjemmeværende barn under 21 år:	<u>Norsk statsb. ?</u>	

4
1/10-28

Hovedregister nr. 514

NAVN: Frahm, Herbert Ernst Karl f. 18/12-13 i Lubeck

PASS nr. 199/40 fra Leg.St.holm gyldig til 1/8-42 fornyet ved:

HOYDE: 1.79 HAREFARGE: Mørk blond ØYENFARGE: Brune ANSIKT: Ovalt
19/6-48 adr. Berlin 200, Norwegian Military Mission, B.A.O.R.
Tyskland.

HJEMSTEDSADRESSE: Oslo

STILLING OG UTDANNELSE: Journalist (Artium-student historie)

REG. M.: Ingen

KOM TIL SVERIGE: 1/7-40 ØKONOMISK STILLING: Bet.oppholdet selv

ADR. I SVERIGE: Finn Malmgrensvei 23-Hammarbyhöjden, 12/4-45. c/o Hessele, Öregrundsgt.
10.II. Sthlm. c/o 1.6.45 c/o Östergart, Vartevg.27, Sthlm.

REIST:

FAMILIEFORHOLD: G.m.nr:4290 Carlota Anna Datter nr 4291 Ninja Carlota.

Menekülés a nácik elől: Willy Brandt norvégiai száműzetése

Willy Brandt (1913–1992) 1971-ben nyerte el a Nobel-békedíjat a Német Szövetségi Köztársaság, közismert nevén Nyugat-Németország és a szovjet blokk kelet-európai országainak megbékélése ügyében tett erőfeszítéseier. Ez az elismerés figyelemre méltó politikai pályafutásának csúcsát jelentette. Az 1950-es évek végén, az 1960-as évek elején, de elsősorban a berlini fal 1961-es felépítését követően világhírnévre tett szert, mint Nyugat-Berlin főpolgármestere. 1964-től ő volt a Német Szociáldemokrata Párt (SPD) vezetője, 1969-ben pedig a Német Szövetségi Köztársaság kancellárja lett, mely hivatalát 1974-ig meg is tartotta.

miközben ideje jelentős részét politikai munkásságának szentelte. Számos nemzetközi konferencián vett részt, inkognitóban még Németországban is dolgozott egy ideig. A norvég állampolgárságot 1940 nyarán kapta meg, ám Norvégia német megszállása miatt hamarosan menekülni kényszerült Svédországba. Csak 1945 májusában, a német kapitulációt követően utazott vissza választott hazájába. Végül a Berlinben működő norvég katonai misszió sajtóattaséjaként tért vissza Németországba. Ekkor döntött úgy, hogy bekapcsolódik abba a munkába, amelynek köszönhetően később a nagypolitikában komoly pályáivet rajzolt magának.

A képen Brandt regisztrációs adatlapját láthatjuk az Oslói Rendőrségi Körzet idegenrendészeti nyilvántartásából, melyet 1933-ban, Norvégiába érkezésekor töltöttek ki. Az iratból kiolvasható egyebek mellett, hogy 1913. december 18-án született Lübeckben, és hogy diákként érkezett. Szerepel a továbbá az iratban a születési neve, valamint az a lakcím, ahol az SAPD több más tagjával együtt lakott. Az alsó sávban látható egy későbbi kiegészítés, amely norvég állampolgárságára kérdez rá. Egy a jobb oldali, újabb kiegészítő bejegyzés említi Németországba („*Tyskland*”) történő 1947-es visszatérését, ahol címe a „*Berlini Állatkertben*” található „*Norvég Katonai Misszió*” volt. Ezt a címet angolul jegyezték fel, mivel Berlin angol irányítás alatt álló szektorában helyezkedett el.

E nagy jelentőségű sikerek háttérbe szorították korábbi, szintén figyelemre méltó tevékenységét, amikor a náci rezsim ellenzőjeként politizált. Az 1930-as évek elején még születési nevén, Herbert Ernst Karl Frahmként ismerték őt, és ekkor lépett be a Német Szocialista Munkáspártba (SAPD). Nem sokkal Adolf Hitler 1933-as hatalomra kerülése után a fiatal Frahm Norvégiába utazott, hogy a Norvég Munkáspárt támogatását kérje a fasizmus elleni politikai harchoz. Egy éjszaka alatt politikai menekültté vált, ám igyekezett a helyzetet ügye előnyére fordítani. Álnévét, amellyel később oly híressé vált, ekkor kezdte el széles körben használni.

Csupán néhány hét leforgása alatt megtanult norvégul beszélni és olvasni. Újságíróként kereste kenyerét,

(Fent) Portréfelvétel Willy Brandtról
Norvég Munkásmozgalmi Levéltár és Könyvtár

Külföldiek nyilvántartása. Herbert Frahm nyilvántartólapja, 1933-1947

Nyomtatott nyilvántartólap, kézzel írt, papír, 2 oldal; 20 x 12 cm.

Norvég Nemzeti Levéltár

Levéltári jelzet: SAO/A-10085/E/Ef/Efab/L0002

Az emberséges főkonzul: eljárás Aristides de Souza Mendes ellen

Csak remélni lehet, hogy amikor Aristides de Souza Mendes 1954. április 3-án halálos ágyán feküdt, vigaszt talált azután, hogy a világ teljesen elfordult tőle. 1941-ben távolították el a portugál konzuli szolgálatból, és ezután egész életében szűkölködött. Nehéz és keserű sors ez egy olyan ember számára, aki egykor olyan sokat tett másokért.

Souza Mendes pályafutásának korai szakasza meglehetősen szokványosan telt. 1908-ban végzett a Coimbrai Egyetemen, majd nem sokkal később a portugál konzuli szolgálatnál helyezkedett el. A rákövetkező három évtizedben számos országban teljesített szolgálatot, így például Zanzibarban, Brazíliában, az Egyesült Államokban, Spanyolországban és Belgiumban is. A II. világháború kitörésekor 1939-ben Souza Mendes töltötte be a portugál főkonzuli posztot Bordeauxban, Délnyugat-Franciaországban.

Ebben az időben a portugálok már Antonio de Oliveira Salazar Második Köztársaságának (*Estado Novo*) diktatúrájában éltek. Salazar és kormánya a világháború alatt nemcsak Portugália semlegességét kívánta megőrizni, de az országba érkező menekültek számát is igyekezett korlátozni. 1939 novemberében a kormány körlevelet küldött konzuljainak, melyben felsorolta az állam számára kellemetlen vagy veszélyesnek ítélt háborús menekültkategóriákat. A konzulok azzal a feltétellel tarthatták meg vízumkiadási jogukat, ha a vízügyeket előre meghatározott

esetekben a lisszaboni külügyminisztériumhoz továbbítják döntésre. Ezekbe a menekültkategóriákba tartoztak a hontalanok, az orosz állampolgárok, a Nansen-útlevéllel rendelkezők és a hazájukból kiutasított zsidók is.

A körlevélben szereplő irányelvek kezdettől fogva ellentmondásban álltak Souza Mendesnek az emberséges és helyes cselekedeteiről alkotott nézeteivel. Tanúja volt a Bordeaux városán átutazó menekültek nehéz sorsának, és úgy döntött, hogy saját belátása szerint adja ki a vízumokat. Ez azonban felkeltette a lisszaboni hatóságok figyelmét, ezért Souza Mendest tisztségéből felmentették és felelősségre vonták.

Az itt szereplő irat részletesen bemutatja a Souza Mendes ellen 1940 júliusában tartott fegyelmi tárgyaláson felhozott vádakát. Olyan eseteket fogalmaznak itt meg, melyeket Souza Mendes 1939 második felében és 1940 elején „követett el”. Nem ölelik azonban fel az összes olyan esetet, amely során segítséget nyújtott a menekülteknek ebben a nehéz időszakban. S noha nehéz pontos számadatot megállapítani, az általánosan elfogadott nézet szerint Souza Mendes több tízezer menekült számára biztosított vízumot a háború első néhány hónapjában. Ahelyett tehát, hogy az iratban foglaltak Souza Mendes bűnösségét igazolnák, az adatok éppen bátorságáról és önzetlen humanitarizmusáról tanúskodnak.

Aristides de Souza Mendes do Amaral e Abranches – Vízum- és útlevélkibocsátás meghatározatlan számú, a náci Németországból menekülő ember részére, 1939-1953

Géppel írt papír, 1 oldal; 32,5 x 22,5 cm.

Torre do Tombo Portugál Nemzeti Levéltár

Levéltári jelzet: PT/TT/PIDE/D-A/1/6358

Magyar menekültek összeírása a nagylétai táborban

A románok elégtételt kaphattak azért, hogy a II. világháború első éve alatt kevésbé szerencsésen alakult helyzetük. Az 1930-as években Románia ugyan Németország mellé állt, ám a tengelyhatalmak figyelemre méltó 1939-es és 1940-es sikereiből nem származott haszna, épp ellenkezőleg. A németek 1940 júniusában nyomást gyakoroltak a román kormányra, hogy Besszarábiát és Észak-Bukovinát engedje át a Szovjetuniónak. Ebben az időszakban Hitler még nem állt készen arra, hogy az oroszokkal kötött meg nem támadási szerződést megszegje, és ezért hajlandó volt teret adni Sztálin romániai tartományok iránti igényének.

Ez év augusztusában újabb jelentős román területvesztésre került sor. A német fél által közvetített tárgyalások eredményeként Magyarország megszerzte Romániától Észak-Erdélyt, melyet korábban az I. világháborút követő békefolyamat részeként veszített el és melynek visszaszerzése érdekében katonai hadműveleteket helyzetett kilátásba. Mivel a németek meg akarták őrizni a román olajmezőkhöz való, igen kedvező hozzáférési lehetőséget, ezért megpróbálták a régióban a forrongásokat korlátoz között tartani. A román érdekeket tehát ismét feláldozták.

Ám végül épp ezek a forrongások erősödtek fel a magyarok és románok között, akik az új megállapodás

következtében a határ túloldalára kerültek. Mindkét csoport jogosan tartott Románia és Magyarország egyre feszültebbé váló viszonyától, aggodalmuk pedig beigazolódott, mikor a magyar hadsereg 1940. szeptember elején bevonult Észak-Erdélybe. Olyan összecsapásokra került sor, melyek mindkét oldalon veszteségekkel jártak, s melyeknek román civilek és zsidók is áldozatául estek.

Az itt bemutatott irat a nagylétai (ma Létavértes része) ideiglenes táborban elhelyezett, Romániából menekült magyar nemzetiségűek összeírásának részlete. A tábor az újonnan meghúzott határ magyar oldalának közelében állították fel. A teljes összeírás egy egész kötetet tesz ki, és 189 személy adatait tartalmazza. Legtöbbjük fiatal férfi, akik úgy érezték, távozniuk kell, hogy elkerülhessék a román hadseregbe történő erőszakos besorozást. A rögzített adatok a névre, életkorra, vallásra, családi állapotra, foglalkozásra és más hasonló kérdésekre vonatkoznak. Különösen érdekesnek tekinthető a csokoládé-készítők jelenléte. Ezek a személyek egyértelműen átmenetileg tartózkodtak a táborban. Néhányan csupán egy-két hétig maradtak, folyamatosan új emberek érkeztek és mentek tovább. A menekültérettel kapcsolatos létbizonytalanság félreérthetetlenül tetten érhető volt a nagylétai táborban.

Névjegyzék a romániai menekültekről.

Sorszám	Név	Születési hely és év	Vallás	Anyja neve	Családi állapota	Vele menekült		Foglalkozása	Honnan és mikor menekült	Jelenlegi tartózkodási helye	Jegyzet
						felesége neve	is ott született gyermekeinek száma				
1.	Atyán Gábor	Békéscsaba 1912. IV. 31-én	Ref.	Lape	Nőtlan	—	—	Bobrás	1940. szept. 9-én	NAGYLETA	—
2.	Arbosi László	Bentmiskolc 1920. II. 20-án	katolikus	Rosa	—	—	—	feldmies	1940. szept. 6-án	NAGYLETA	—
3.	Babó Elnor	Kolozsvár 1919. IV. 3-án	Ref.	Helena	—	—	—	tengelyhatal	1940. szept. 9-én	NAGYLETA	—
4.	Gerekméri Mihály	Torda 1923. jún. 12-én	—	—	—	—	—	feldmies	1940. szept. 8-án	NAGYLETA	—
5.	Gerekméri László	Torda 1929. IV. 1-én	—	—	—	—	—	asztalos	1940. szept. 8-án	NAGYLETA	—
6.	Bán Mihály	Bentmiskolc 1921. II. 8-án	—	—	—	—	—	feldmies	1940. szept. 5-én	NAGYLETA	—
7.	Gogian József	Sibik (Románia) 1910. jún. 16-án	Ref.	Rosa	Nős	Siklódi	—	—	1940. szept. 3-án	NAGYLETA	—
8.	Gara Sándor	Károli (Románia) 1919. II. 10-én	Ref.	Rosa	Nőtlan	Nemes	Nemes	feldmies	1940. szept. 12-én	NAGYLETA	—
9.	Gara László	Lendak (Románia) 1922. II. 24-án	—	—	—	—	—	—	1940. szept. 6-án	NAGYLETA	—
10.	Gara László	Kiskőrös 1922. F. 21-én	—	—	—	—	—	feldmies	1940. szept. 5-én	NAGYLETA	—
11.	Gara Benjámin	Karapás 1905. II. 31-én	—	—	—	—	—	—	1940. szept. 6-án	NAGYLETA	—
12.	Babó József	Sibik (Románia) 1922. szept. 24-én	—	—	—	—	—	—	1940. szept. 10-án	NAGYLETA	—
13.	Gara Sándor	Karapás 1915. II. 15-én	—	—	—	—	—	feldmies	1940. szept. 9-én	NAGYLETA	—
14.	Bán László	Kiskőrös 1919. F. 19-én	Ref.	—	Nőtlan	Nemes	Nemes	garimunkás	1940. szept. 11-én	NAGYLETA	—
15.	Gara László	Karapás 1909. II. 6-án	Ref.	—	—	—	—	feldmies	1940. szept. 6-án	NAGYLETA	—
16.	Gara József	Aranygyöngy 1919. III. 27-én	—	—	—	—	—	—	1940. szept. 5-én	NAGYLETA	—
17.	Gara Sándor	Karapás 1909. jún. 1-én	—	—	—	—	—	—	1940. szept. 5-én	NAGYLETA	—
18.	Bán Sándor	Kiskőrös 1918. F. 31-én	—	—	—	—	—	—	1940. szept. 1-én	NAGYLETA	—

Magyar nemzetiségű román menekültek összeírása a nagylétai táborban (ma Létavértes része), 1940-1941

Összeírás, 1 kötet, kéziratos, papír; 41,5 x 32 cm

Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára

Levéltári jelzet: HU-MNL-HBML – V. – 653. – c – 8/k.

Európai zsidók útja Mexikóba a *São Thomé* gőzösön

Egy csoport európai zsidó fényképe, amint imát mondanak (Shajarit) a *São Thomé* portugál gőzösön, Mexikó felé tartva, a Holokauszt elől menekülve, 1942. március – 1942. április

1 db. fekete-fehér fénykép; 21,0 x 29,7 cm.
Spanyol Állami Levéltár – Történelmi Emlékezet Dokumentációs Központ
Levéltári jelzet: ES.37274.CDMH/10.69.3//FOTOGRAFÍAS_EMIL_VEDIN,68

A *São Thomé* tehergőzös 1942 tavaszán fontos utat tett meg Lisszabonból a mexikói Veracruz kikötőjébe, fedélzetén egy csoport zsidó utassal, akik a náci Holokauszt elől menekültek. A fényképen néhányan éppen reggeli imájukat (Shacharit) mormolják. Szerencsésnek érezhették magukat, hogy sikerült még elhagyniuk Európát, ugyanis 1941 novemberében a német állam megtiltotta az általa ellenőrzött területeken a zsidó kivándorlást. Ezt követően 1942 januárjában a nácik kidolgozták az úgynevezett „végső megoldást”, az európai zsidók kiirtásának tervét.

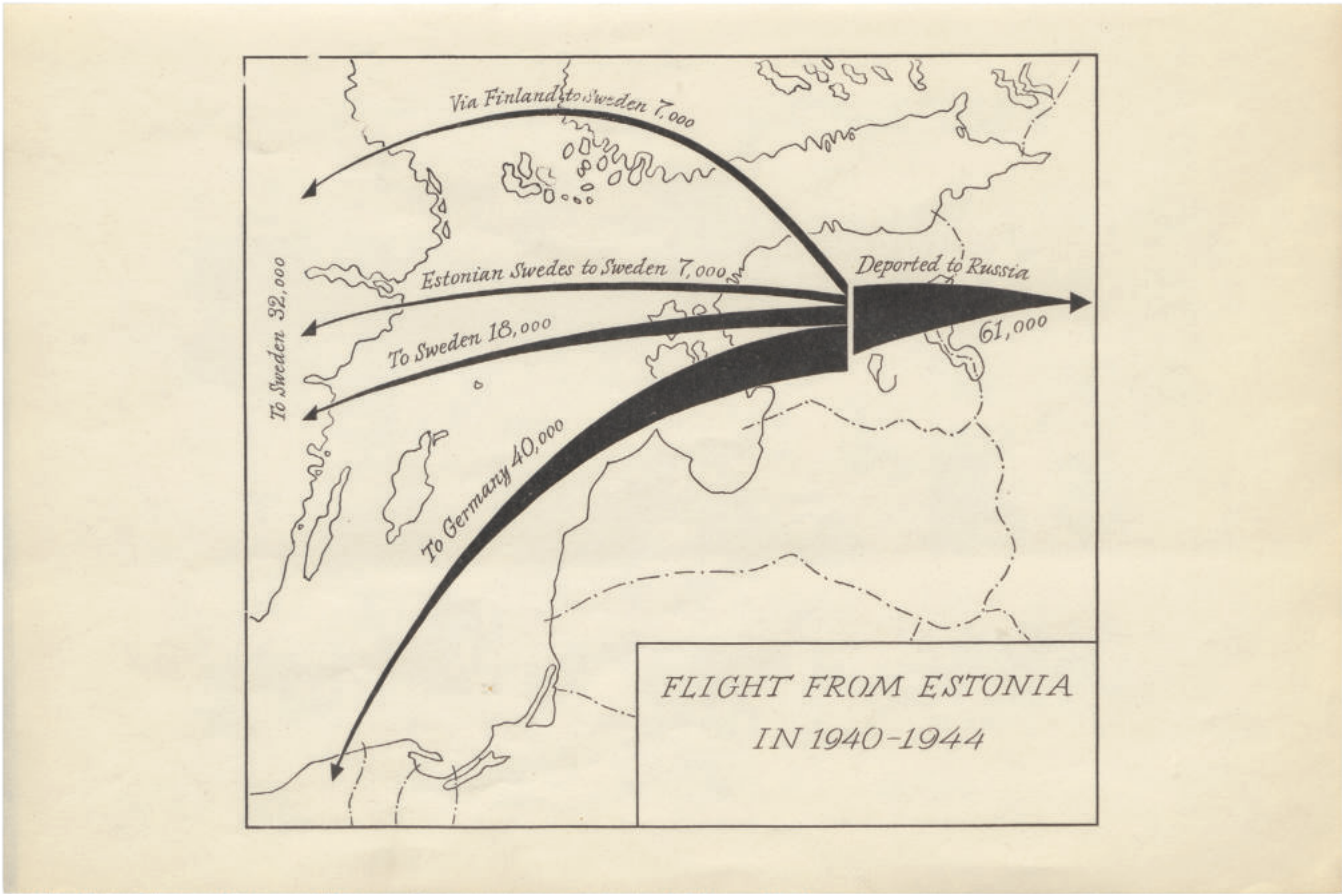
A *São Thomé* gőzhajón utazó zsidók azért is szerencsések voltak, mert a mexikói kormány hajlandó volt engedélyezni partra szállásukat Veracruzban. Az 1933–1945 közötti korszak legtöbb latin-amerikai országához hasonlóan Mexikó is csak vonakodva fogadott be zsidó menekülteket. Ez a fajta hozzáállás a kor gazdasági légkörének volt köszönhető. Az 1930-as évek nagy gazdasági világválsága jelentősen befolyásolta a mindennapi életet, és sokan attól tartottak, hogy a megnövekedett bevándorlás fokozott versenyhelyzetet eredményez majd a munkaerőpiacon. A fogadtatásban a nyílt antiszemitizmus és számos német expatrióta jelenléte is szerepet játszott Közép- és Dél-Amerikában.

A leírt jelenség nemcsak Latin-Amerikában mutatkozott meg. Az olyan nagyhatalmak, mint az Egyesült Államok és Nagy-Britannia sem voltak hajlandók a kvótában meghatározott mennyiséghez képest

több zsidó menekülteket befogadni. Ez a helyzet 1938 júliusában, a franciaországi Evianban tartott nemzetközi konferencián enyhült. A 25 résztvevő ország közül a Dominikai Köztársaság további menekültek befogadására tett ígéretet. Ugyanezen év későbbi szakaszában, engedve a segélyszervezetek és a közvélemény nyomásának, Nagy-Britannia is enyhített valamennyit a szabályain, már ami a veszélyeztetett zsidó gyermekek befogadát illeti.

A náci zsarnokság éveiben a magánszemélyek és a segélyszervezetek kezdeményezései kulcsfontosságúak voltak a zsidók megmentése szempontjából. A médiavisszhangnak köszönhetően Raoul Wallenberg magyarországi és Oskar Schindler német-szállta lengyelországi erőfeszítései manapság különösen jól ismertek, de ez csupán két személy a sok közül. Aristides de Souza Mendes és Ángel Sanz Briz tetteiről a kiállítás más részében esik szó. A *São Thomé* fedélzetén utazó zsidókat is egy jótevő segítette: többségük Gilberto Bosques Saldivartól, a franciaországi Marseille városában dolgozó mexikói konzultól kapott útlevelet és vízumot. Az így megmentett személyek száma szerénynek tűnhet, ha a nácik által a második világháború alatt meggyilkolt hatmillió zsidó áll a mérleg másik oldalán. Ugyanakkor a zsidók szent könyve, a Talmud azt tanítja: „*aki megment egy életet, egy egész világot ment meg*”.

Észtország haldoklása: az 1940-től 1944-ig tartó Exodus

Menekülés Észtországból 1940–1944 között, 1940-1944

Kéziratos térkép, papír, 1 oldal; 18,5 x 16,7 cm.

Észt Nemzeti Levéltár

Levéltári jelzet: RA, ERA.1050.1.50, page 2

A történelmi térképek gyakran pontos és áttekinthető módon közvetítenek alapvető információkat. Az itt látható térképen a félkövér fekete nyilak két dolgot jelölnek: egyrészt bemutatják azokat az útvonalakat, amelyeken keresztül számos észt menekült el hazájából a második világháború idején; a másik irány pedig azt az utat jelzi, amelyet az észtek Oroszországba történő deportálásához használtak. A különféle útvonalakon utazó emberek számát részletező, hozzávetőleges adatok szintén leolvashatók az ábráról. A térkép egy magánlevéltár része, amelyet Arvo Horm (1923–1996) közigazdász és egykori menekült gyűjtött össze, majd halála után adományként került az Észt Nemzeti Levéltárba.

Amit a térkép nem mutat be, az egy politikai és katonai eseménysorozat, amely az emberek tömeges méreteket öltő elvándorlásához vezetett. Amikor 1939 augusztusában Németország és a Szovjetunió meg nem támadási szerződést kötött, Észtország és a többi balti-tengeri ország védtelenül állt az orosz területszerzési törekvések előtt. 1940 nyarán a szovjetek elfoglalták a balti országokat és erőszakkal integrálták őket a Szovjetunióba. A megszállás első évében mintegy 60 ezer észtet deportáltak orosz földre, a térkép erre a számról utal. Sokaknak közülük az a sors jutott, hogy a hírhedt szibériai fogolytáborokban leljék halálukat.

Amikor 1941 júniusában Németország megszállta a Szovjetuniót, a legtöbb észt felszabadult az orosz elnyomás alól, ez azonban nem vonatkozott az ország megmaradt zsidóságára. Az észt zsidók

nagyobb része már sikeresen elmenekült kelet felé a német előrenyomulás elől, az országban maradó ezer személy többsége viszont áldozatul esett a náci halálosztagoknak.

Észtország haldoklása itt nem ért véget. A keleti fronton 1943-ban és 1944-ben bekövetkezett német vereségek után az oroszok még egyszer benyomultak az országba. Ekkor körülbelül hetvenötezer személy döntött a nyugatra menekülés mellett, és legtöbbször hajóval kelt Németország, vagy Svédország irányába. Néhányan először Finnországba utaztak, és csak később szálltak hajóra Svédország felé. Megint mások szárazföldön keresztül érték el Németországot. A menekülők körülbelül 6-9%-a hunyt el útközben.

A Németországot elérők többsége végül olyan táborokba került, melyeket a háború után a lakóhelyüket elhagyni kényszerült személyek számára hoztak létre az ENSZ Segély- és Rehabilitációs Igazgatósága (UNRRA) égisze alatt. De mivel itt továbbra is fennállt a veszélye annak, hogy visszatelepítik őket Észtországba, ezért az észtek többsége változatos eszközökkel igyekezett elkerülni a táborba kerülést.

A hazatelepítettek közül sokan bizonytalan jövő előtt álltak, csak úgy, mint azok, akik mindvégig az országban maradtak. Körülbelül 80.000 észtet deportáltak Oroszországba az 1945–53 közötti években. Észtországnak a Szovjetunió 1991-es széthullásáig kellett várni arra, hogy ismét szabadon élhessen.

A Holocaust tanúbizonyságai: az auschwitzi „Jegyzőkönyvek“

Ángel Sanz Briznek sok minden járhatott a fejében 1944 nyarán. Ő volt ugyanis a legfőbb spanyol kormányzati képviselő a magyar fővárosban, Budapesten. Egy ideje tisztában volt már azzal, hogy a magyarországi zsidók egyre veszélyesebb helyzetbe kerülnek.

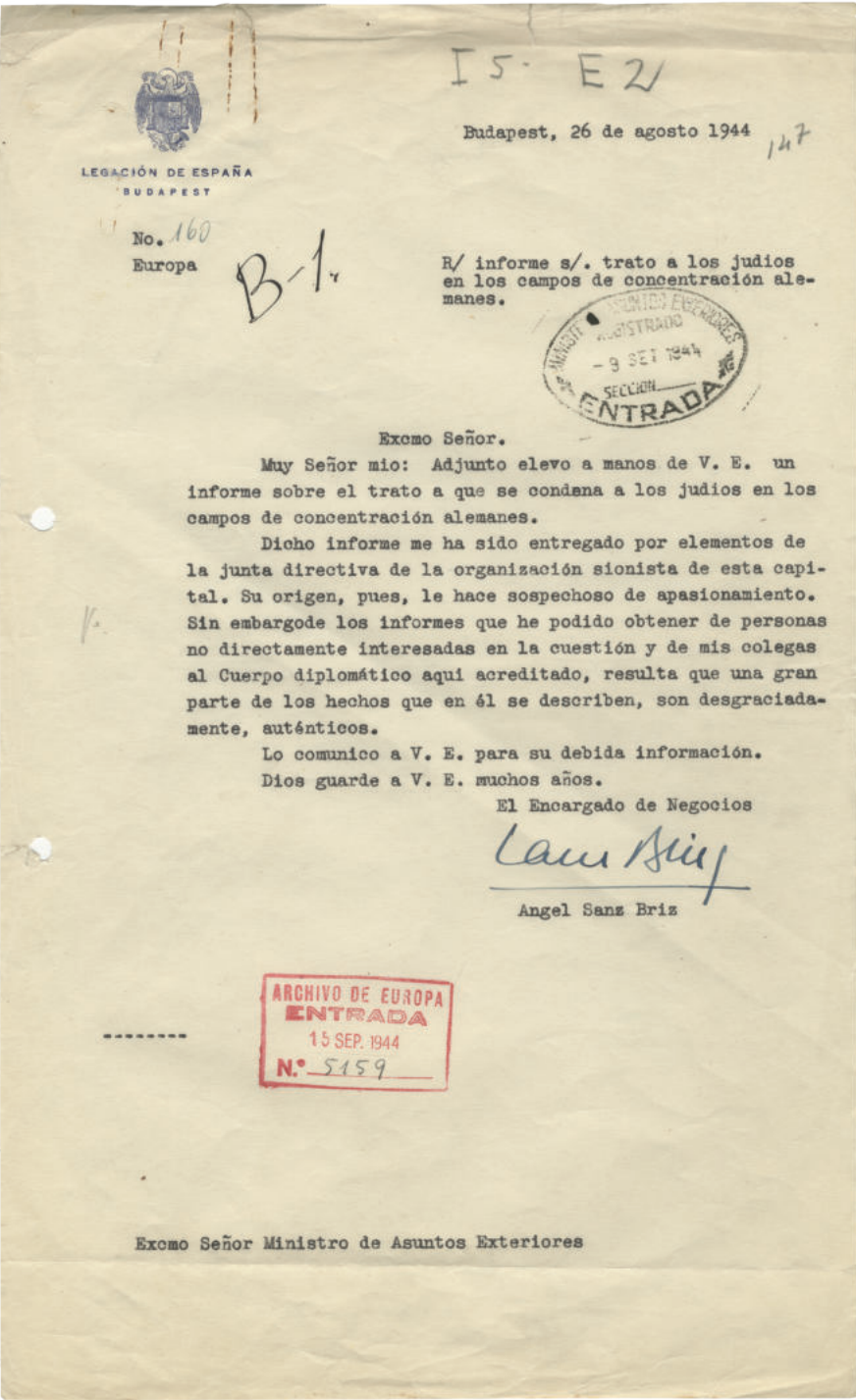
Egészen 1944-ig Magyarország zsidó lakossága elkerülte a náci erők által elkövetett tömeggyilkosságokat. Magyarország 1940 novembere óta háborús szövetséges volt Németországnak, és független, bár diszkriminatív politikát folytatott a zsidókkal szemben. Kállay Miklós miniszterelnök (1942. március–1944. március) vezetésével Magyarország bizonyos fokú védelmet nyújtott a zsidóknak abban az időben, amikor a Harmadik Birodalom elkezdte megvalósítani „a zsidókérdés végső megoldását”. Mindez azonban 1944. március 19-én megváltozott, amikor a németek megszállták Magyarországot. Céljuk az volt, hogy megakadályozzák Kállay különbékére vonatkozó tárgyalási próbálkozásait a nyugati szövetségesekkel. Nem sokkal később megkezdődött a zsidók tömeges deportálása, és július elejéig legalább 450.000 embert szállítottak az auschwitzi megsemmisítő komplexumba.

Ennek kibontakozásakor jutottak Sanz Briz látókörébe azok a budapesti diplomáciai körökben terjedő jelentések, melyek szemtanúk által írt elsőprő erejű beszámolókat tartalmaztak. Olyan személyek írták ezeket, akik Auschwitzból szöktek meg, és tudatni akarták a világgal az ott tapasztalt borzalmakat. A jelentések egyes részletei június elején jelentek meg az amerikai sajtóban, júliusban pedig a magyar kormányzó, Horthy Miklós leállította a deportálásokat, ezzel eleget tett a szövetségesek nyomásának.

Az itt bemutatott levelet Ángel Sanz Briz küldte José Felix Lequerica spanyol külügyminiszternek 1944. augusztus 26-án. Mellékeli hozzá az egyik auschwitzi jelentést is, és hozzáteszi, hogy „*úgy tűnik, hogy az abban leírt tények nagy része sajnos valós*”. Addigra a szövetségesek kormányai egyértelműen igaznak tekintették a jelentésekben leírtakat. Novemberben az Egyesült Államok Háborús Menekültügyi Hivatala teljes terjedelmében közzétette őket, és a nürnbergi tárgyalás során bizonyítékként felhasználták azokat. A jelentések idővel a – kissé félrevezető – „auschwitzi jegyzőkönyvek” névvel váltak ismertté.

Mint később kiderült, Horthy 1944. júliusi rendelete csak ideiglenesen állította meg a magyarországi deportálási folyamatot. Október közepén a németek lemondásra kényszerítették Horthyt, és helyére szélsőségesen jobboldali kormányt neveztek ki. Addigra Sanz Briz, saját felelősségére, annyi magyar zsidót próbált megmenteni, amennyit csak tudott. Augusztus végén segítséget nyújtott abban, hogy 500 zsidó gyermek vízumot kapjon az észak-afrikai, spanyolok által ellenőrzött Tangerbe; decemberben pedig 2295 különböző korú magyar zsidó számára biztosított spanyol védelmet nyújtó iratokat. Ezen polgárok közül csak 45 volt szefárd, azaz olyan személy, aki családja eredetét spanyol középkori zsidó közösségre vezette vissza.

1989-ben az izraeli kormány Ángel Sanz Brizt (posztumusz) „*Világ Igaza*” megtisztelő címmel tüntette ki.

Auschwitzi Jegyzőkönyvek. Jelentések a német koncentrációs táborokban fogva tartott magyar foglyok és deportáltak helyzetéről, 1944. augusztus 26., Budapest

454 oldalas könyv, 33 oldalas jelentés, papír; 29,6 x 20,9 cm.

Spanyol Állami Levéltár – Általános Közigazgatási Levéltár

Levéltári jelzet: ES.28005.AGA/2.5.1.1.1.2.8.2.1///AGA,82,05247,005

Menekülés északról: az evakuált norvégok ellenőrző könyvei

Menekülés északról: az evakuált norvégok ellenőrző könyvei, 1944-1951
Nyomtatott, kis könyv formátum, az adatok kézírással kitöltve, 20 oldal; 10 x 14,5 cm.
Norvég Nemzeti Levéltár
Levéltári jelzet: RA/S-1677/H/L0079

Amikor a németek 1940 tavaszán elfoglalták Norvégiát, számos stratégiai lehetőséghez jutottak. A német haditengerészet számára lényegesen könnyebben megközelíthetővé vált az Északi-tenger és az Atlanti-óceán is, a Norvégiából felszálló bombázók pedig könnyedén intézhettek támadásokat Nagy-Britannia északi területei ellen. Mindezen felül biztosítani tudták a létfontosságú vasérc-utánpótlást Észak-Svédországból, és a norvégiai nehézzvíz-előállító üzemek megszerzésével növelni tudták esélyeiket a nyílt nukleáris fegyverek kifejlesztésére is.

Az előnyök mellé persze hátrányok is társultak. Norvégia nagy kiterjedésű tengerpartja, illetve gyéren lakott belső területei remek célpontoknak voltak a szövetségesek számára. Ráadásul, mikor 1941 júniusában a Szovjetunió hadba lépett, az északi norvég-szovjet határszakasz védelme is kulcsfontosságú kérdéssé vált. 1944 végén ez a frontvonal volt az a hely, ahol a norvég civil lakosság újra testközelből tapasztalhatta meg a totális szárazföldi háború borzalmait.

1944 szeptemberében a Németországgal szövetséges Finnország fegyverszüneti egyezményt írt alá a Szovjetunióval, jelentősen gyengítve ezzel a tengelyhatalmak északi pozícióját. Mikor október 7-én a szovjet offenzíva kezdetét vette, a németek már eldöntötték, hogy visszavonulnak Finnország és Norvégia északi régióiból. Az oroszok gyorsan elfoglalták Petsamót, majd átlépték a határt, és bevették a Finnmark megyei Kirkenest is.

A németek a visszavonulás során a felperzselt föld taktikáját alkalmazták, és arra törekedtek, hogy

semmi használhatót se hagyjanak hátra az előre nyomuló szovjet csapatoknak. Ez jelentős károkat okozott az infrastruktúrában Finnmark és Észak-Troms tartományokban, mivel a terület falvait és városait is felégették maguk mögött. Ezek mellett mintegy 50.000 embert erőszakosan evakuáltak, és Dél-Tromsba, Nordlandba, illetve az ország egyéb területeire telepítették őket. Körülbelül 20.000 személynek sikerült elkerülnie az áttelepítést, akik a környező hegyekben és bányákban rejtőztek el.

Hogy elősegítsék a lakosság hatékony evakuálását, a német hatóságok úgynevezett ellenőrző könyvvel látták el az állampolgárokat. Ezek a könyvecskék az útlevélhez hasonló szereppel bíró okmányok voltak, tartalmazták az egyes emberek személyes adatait és ujjlenyomatát, valamint azt is rögzítették bennük, hogy az adott személy honnan érkezett, hol élt eredetileg, illetve milyen támogatásban részesült. Amikor 1945 májusában az európai hadszíntéren véget ért a világháború, a rendszer egy ideig még fennmaradt, a nyilvántartást pedig a Norvég Menekültek és Külföldi Foglyok Ügyeinek Igazgatósága végezte. Az igazgatóság kiterjesztette hatáskörét a norvég területen tartózkodó német katonákra és azokra a külföldi állampolgárokra is, akiket Norvégia német megszállása alatt tartottak fogva.

A kiállított iratokat a Norvég Nemzeti Levéltár őrizetében található ellenőrző könyvek gyűjteményéből válogattuk. A különböző bejegyzések és hivatali pecsétek megrendítő emberi történetek sorát mesélik el.

Csehszlovákia vár rád!

A kiállított plakátokat 1946-ban tette közzé a Csehszlovák Áttelepítési Bizottság. Céljuk az volt, hogy meggyőzzék a Magyarországon élő, szlovák nemzetiségű lakosokat, hogy hagyják el szülőföldjüket, és váljanak Csehszlovákia, a Csehország, Morvaország (a mai Cseh Köztársaság) és Szlovákia egyesítésével létrehozott, 1918–1939, majd 1945–1992 között fennálló állam polgáraivá.

Az első plakát aligha lehetne egyszerűbb: egy nő és egy kislány láthatók rajta, amint épp átölelik egymást, felettük pedig az alábbi felirat olvasható: „Szlovákia vár rád!”. A nő az anyaországot, Szlovákiát, a kislány pedig a rég elveszett, ám most végre hazatérő gyermekeket, azaz a magyarországi szlovákokat jelképezi. Ugyanakkor az egymásra találó anya és gyermek jelképezhetik a második világháború által szétszakított családok újraegyesítését is.

A második plakát sokkal inkább a retorika erejével igyekszik hatni, a szövege pedig így szól:

„Szlovák testvérek! Szeretnétek-e visszatérni a hazátokba, Szlovákiába? Le akartok-e telepedni, hogy fivéreitek és nővéreitek között éljétek? Akartok-e a saját hazátokban, saját magatokért dolgozni? Akarjátok-e, hogy a gyermekeitek szlovák iskolába járjanak? Akartok-e a győztes csehszlovák állam polgárai lenni? Birtokba akarjátok-e venni a csak nektek fenntartott földeket és javakat? Akartok-e jól fizető gyári munkát vállalni? Ha igen, akkor gyertek hát, a Csehszlovák Köztársaság vár rátok!”

Mindazonáltal a plakátokon látható pozitív tartalom csak a történet egyik része. Míg a csehszlovák állami szervek mindent megtettek, hogy hazacsábítsák a szomszédos országban élő szlovák etnikumúakat, egyúttal azért is mindent elkövettek, hogy a nem cseh vagy szlovák nemzetiségű állampolgárokat elűldözzék az újonnan megalakuló országból. Az ilyen intézkedések fő célpontjai a csehszlovákiai magyarok voltak. A magyar állam kezdetben visszautasította az etnikai alapú lakosságcserét, később azonban, amikor a csehszlovák hatóságok erőszakkal kezdték elűldözni otthonaikból a magyarokat, kénytelen volt felülvizsgálni álláspontját. 1946 februárjában a két állam önkéntes lakosságcsere-egyezményt írt alá; a kiállított plakátok is ekkor jelentek meg. Végül körülbelül 90.000 magyar nemzetiségű lakost „cseréltek ki” 60.000 szlovákra.

A másik etnikai kisebbség, amelynek erőszakos kitelepítéssel kellett szembenéznie, Északnyugat-Csehország (az úgynevezett Szudéta-vidék) németajkú lakossága volt. A felelős beosztásban lévő csehek és a szlovákok a csehszlovákiai németekkel kíméletlenül bántak, számos erőszakos atrocitást követtek el velük szemben, több százan közülük öngyilkosságot követett el ebben az időszakban. Németek tízezrei kényszerültek elhagyni az országot, helyet hagyva maguk mögött a területre beáramló cseh és szlovák telepeseeknek. A történetek arra emlékeztetnek, hogyan veszi át olykor az egykor üldözött nép az üldöző szerepét.

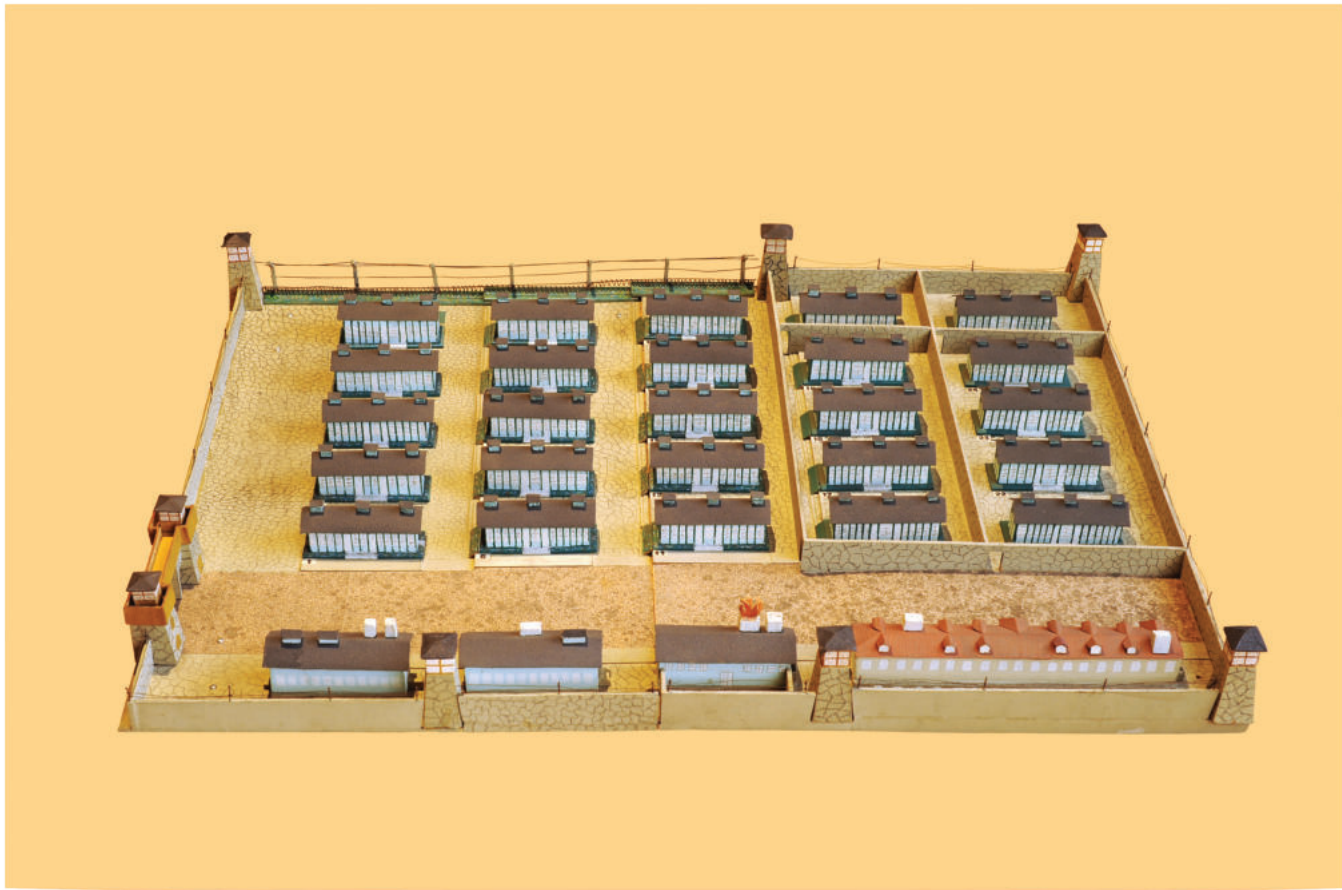
Csehszlovák propagandaplakátok, 1946

3 darab nyomtatott plakát, az egyik színes, papír, 94 x 62,8 cm; 59,6 x 41,3 cm; 24 x 16 cm.

Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára

Levéltári jelzet: HU-MNL-SZSZBML – V. – 77/c. – I. – 5/1946

Emlékezés Mauthausenre: Juan García Gisbert makettjei

A mauthauseni koncentrációs tábor belső részét ábrázoló makett (1942 körül), 1950-es évek

fából készült makett; 11,5 x 71,5 x 97 cm.

Spanyol Nemzeti Levéltár – Történelmi Emlékezet Dokumentációs Központ

Levéltári jelzet: ES.37274.CDMH//OBJETOS,623

A túlélők számos formában tettek tanúságot a náci Németország embertelen koncentrációs táboraiiban megélt tapasztalataikról. A tanúságtétel formái között találhatunk visszaemlékezéseket, a második világháborúról szóló dokumentumfilmekbe illesztett interjúkat, valamint túlélők által írt lírai és elbeszélő prózai műveket is. Mások festmény vagy szobor formájában örökítették meg emlékeiket.

Az itt kiállított képen a mauthauseni koncentrációs tábor belső területének makettjét láthatjuk, ahogyan az 1942 táján kinézhetett. A makettet a spanyol művész, Juan García Gisbert készítette az 1950-es években, és egy lényegesen nagyobb, a táborról készített makettgyűjtemény részét képezi.

Juan és testvére, Ramón 1940. augusztus elején kerültek a táborba, előtte pedig a hohenseini Stalag I-B hadifogolytáborban raboskodtak. Mindketten önkéntesként szolgáltak a francia hadseregben, és akkor estek fogságba, amikor a németek 1940 nyarán megszállták Franciaországot. Juan a táborban élt egészen 1945. május 5-éig, amikor az amerikai csapatok felszabadították azt.

A Gisbert testvérpár csupán két ember volt a mintegy 7300 spanyol közül, akiket a háború során az ausztriai Linztől 20 km-re, keletre fekvő mauthauseni táborban tartottak fogva. Legtöbbjük köztársaságpárti volt, akik a spanyol polgárháború (1936–1939) során menekültek Franciaországba Francisco Franco tábornok nacionalista csapatainak győzelme után. A francia hadsereghez körülbelül 40.000 spanyol emigráns csatlakozott, és igen sokuk odaveszett a nácik elleni küzdelemben.

Az 1938 áprilisában létesített mauthauseni koncentrációs tábor igen hamar szert tett a leghalálosabb láger borzalmas „hírnevére”. A tábor ugyanis rabszolgamunkával látta el a közeli kőfejtőket, az oda hurcolt szerencsétlen emberek nagy részét pedig a szó szoros értelmében halálra dolgoztatták. Eleinte elítélt bűnözőket zártak a táborba, őket követték a politikai foglyok, többek között a spanyol köztársaságpártiak, valamint minden olyan személy, akiket a nácik „antiszociálisnak” minősítettek. Zsidók viszont egészen 1941-ig nem raboskodtak Mauthausenben.

Csak úgy, mint minden Mauthausenbe hurcolt embercsoport esetében, a spanyolok között is igen nagy volt a halálozási arány. Alig valamivel több, mint 2000 fő érte meg a háború végét, hogy a bizonytalan jövővel nézzen szembe. Franco rendszere ugyanis meg sem kísérelte, hogy megmentse őket Mauthausen borzalmaitól, és a háború végeztével hazájukba sem igen térhettek vissza. A láger túlélő spanyolok többsége, így Juan García Gisbert is Franciaországba tért végül vissza, és ott kezdett új életet.

A spanyol republikánusok megpróbáltatásairól hazájukban évtizedekig nem beszéltek, és ma is igen kevesen rendelkeznek a témát illetően komolyabb ismeretekkel. Ezért is figyelmeztetnek minket Gisbert elgondolkodtató makettjei a borzalmakra, amelyeket soha nem volna szabad elfelejteni.

Jelentés a görög emigránsok hazatéréséről

Görögországban 1946-ban polgárháború robbant ki a nemrég visszaállított királyság mellett elkötelezett kormány erői és a kommunista felkelők között. A kommunisták eleinte hadi sikereket értek el, és gerillahadviseléssel az ellenőrzésük alá vonták Észak-Görögország nagy részét. Később azonban az Amerikai Egyesült Államok is beavatkozott a kormányzat oldalán, a helyzet pedig fokozatosan megváltozott és a kommunisták végül 1949 nyarára vereséget szenvedtek.

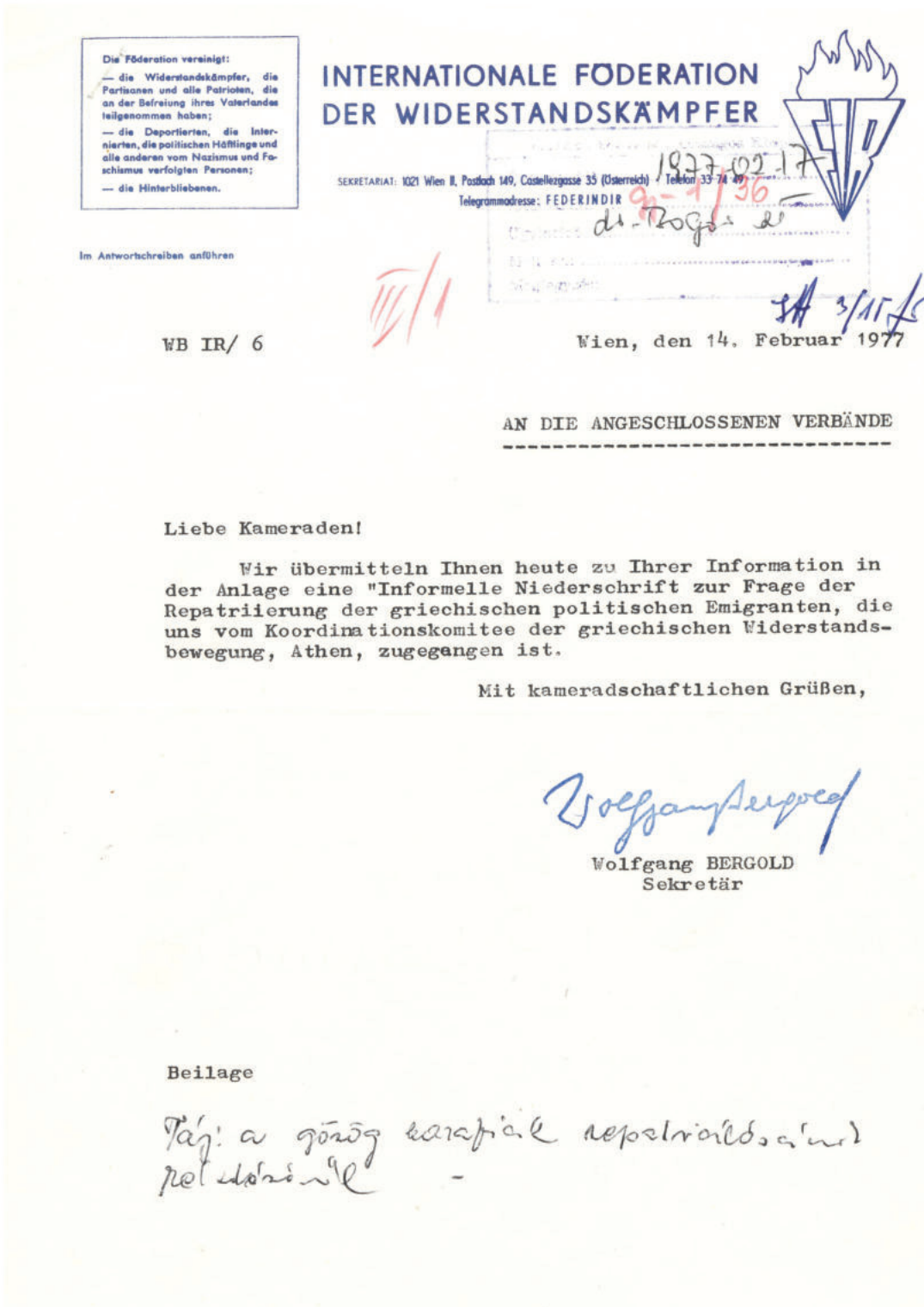
Lázadók tízezrei menekültek el az országból. Többségük Albánia felé szökött át a határon, és szétszéledtek Közép-Kelet-Európa kommunista országaiba. Habár a menekülés révén a lázadók megmenekültek a megtorlás közvetlen veszélyétől, nagy árat fizettek ezért. 1947-ben a görög kormány törvényt hozott, amelyben a száműzetésbe vonult egykori kommunista felkelőket megfosztotta állampolgárságuktól. A biztonság kedvéért megtiltották a száműzötteknek a hazájukba való visszatérést is, és elkobozták minden tulajdonukat.

Az itt bemutatott irat egy olyan jelentés része, amely 1977-ben jutott el a Szabadságharcosok Nemzetközi Szövetségéhez. A dokumentum összefoglalja azokat az okokat, amelyek miatt a görög kormány még akkoriban sem volt hajlandó visszafogadni a kommunista emigránsokat. Az indoklás szerint a

kormány nem lenne képes gondoskodni „közel 45.000” hazatelepülőről, illetve a tulajdonukat sem tudná visszaszolgáltatni, mivel elkobzott javaikat föld nélküli parasztok között osztották szét. A görög kormány emellett attól is tartott, hogy az egykori lázadók hazatérése „feltűzelné az indulatokat” az országban.

A jelentés alapján kirajzolódó valóság ezzel szemben különbözött a kormány álláspontjától. A hazatelepülők nagymértékben hazájuk hasznára válhattak volna, mivel sokuknak szakmája, és ezzel együtt jelentős szakmai tapasztalata és szaktudása volt. Emellett az idősebb emigránsok nyugdíjat is kaptak új hazájukban, amely biztosította volna megélhetésüket a Görögországba való visszatérésük esetén is. A kártalanítás ugyancsak nem lett volna áthidalhatatlan akadály. Végül a felek legalább részleges egyezsége jutottak, és a görög állam visszaszolgáltatta az elkobzott javak egy részét az emigránsok jogi képviselőinek. Az irat arra is rávilágít, hogy a korábban már hazatért egykori lázadók visszatérése nem “tűzelte fel az indulatokat”. Éppen ellenkezőleg, a helyi lakosság jellemzően meleg fogadtatásban részesítette a hazatérőket.

Az érvek végül lassan elérték a céljukat: 1982-ben a görög kormány amnesztiatörvényt fogadott el, amely lehetővé tette a polgárháború alatt száműzetésbe vonult személyek hazatérését.

A Görög Ellenállók Koordináció Bizottságának jelentése az Ellenállók Nemzetközi Szövetsége részére a kelet-európai államokból hazatérni szándékozó görög emigránsokat érintő legfontosabb kérdések tárgyában, 1976. december – 1977. február

Géppel írt, papír, 5 iratdarab, 13 fólió; 21 x 29,7 cm.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

Levéltári jelzet: HU-MNL-OL – XXVIII-M – 21. – 4. őe. – No. Gy-1/36-1977

03

Politikai felkelések, zavargások, üldöztetés

A történelemkönyvek oldalait megtöltik az intoleranciáról, üldözésről, kizsákmányolásról, zavargásokról és forradalmakról szóló történetek. Azok az embercsoportok, akiket valamiért alacsonyabb rendű vagy veszélyes kisebbségnek nyilvánítottak, vagy azok, akik valamely politikai vagy vallási konfliktusban a vesztes oldalon küzdöttek, számtalanszor fizettek hatalmas árat hovatartozásukért. Az évszázadok során sokak számára nem maradt más lehetőség, mint hogy idegen országokban keressenek menedéket és így mentsék az életüket, vagy éppenséggel alkalmazkodjanak egy bizonyos vallási vagy politikai irányzathoz. Számos esetben emberek nagy tömegeit állították nehéz választás elé: vagy meghajolnak az állam akarata előtt, vagy száműzetésbe kényszerülnek.

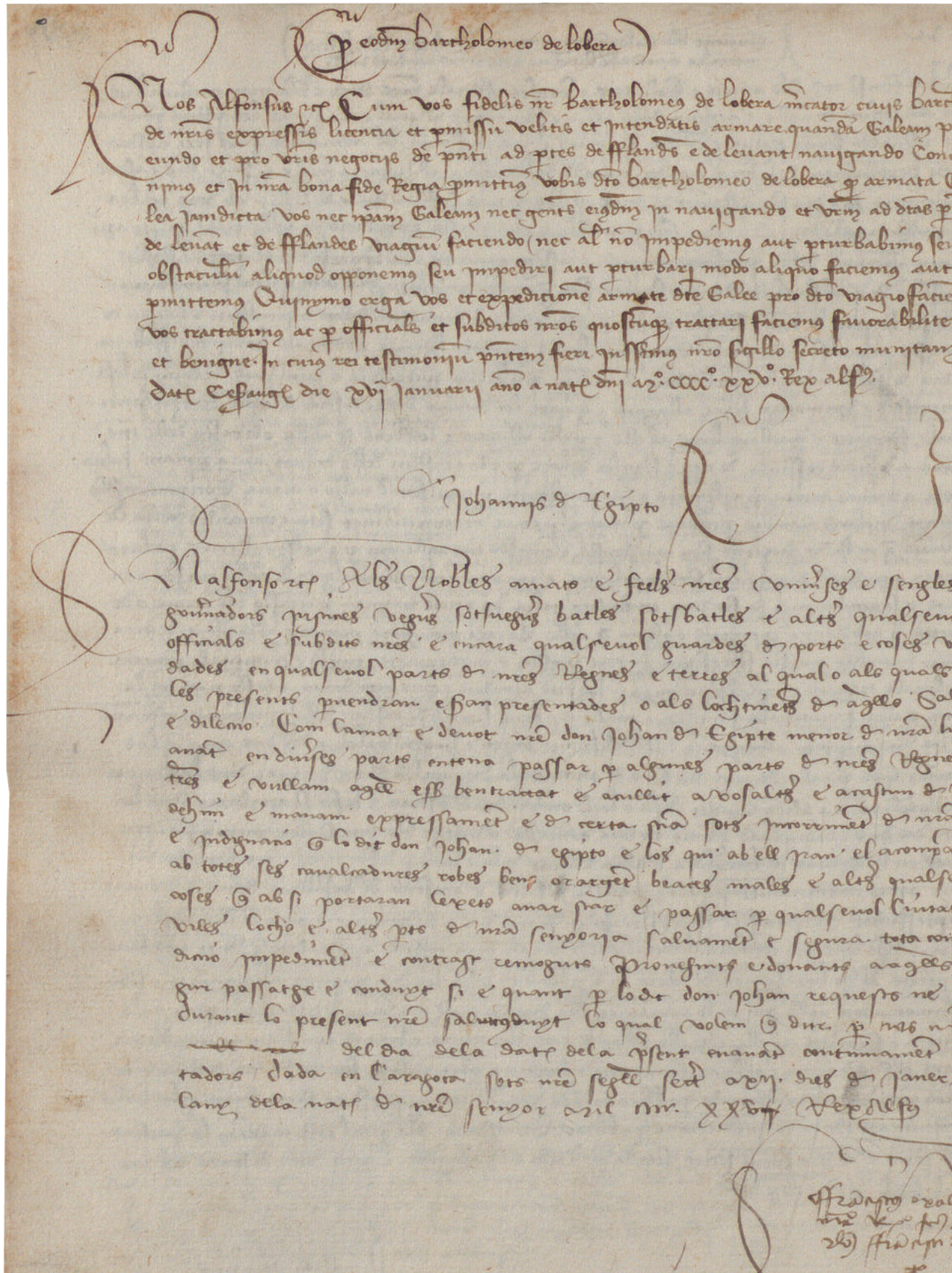
A „menekült” szó tehát már igen régóta használatban van. Az újkor előtt az uralkodók vagy államok ritkán tagadták meg emberektől a politikai menedékjogot, a nemzetállamok megszilárdulásával és a szigorúan meghatározott államhatárokkal együtt azonban a határátlépés is sokkal szabályozottabbá vált.

A jelen válogatás keretében bemutatott források többsége kényszerű megalkuvással, vagy száműzetéssel kapcsolatos. A források rávilágítanak arra, hogy egyes társadalmakban az eleinte az olyan kisebbségi csoportok, mint például a zsidók, muszlimok vagy romák irányába mutatott elfogadás idővel átszaphatott intoleranciába. A folyamat tulajdonképpen nagyon

hasonlóan ment végbe egész Európában. Bizonyos kisebbségek száműzetésbe kényszerültek az egyes államok kormányzatainak elnyomó intézkedései, illetve az erőszakos beolvasztási törekvések miatt. A legtöbbjük soha többé nem látta újra a szülőföldjét.

Számos irat mutatja be a politikai menekültek helyzetét is. E csoport tagjai változatos, egymástól igen eltérő okok miatt vonultak száműzetésbe. Találunk közöttük forradalmárokat és ellenállókat, nemeseket és uralkodókat is. Érdekes összehasonlítani azok életfeltételeit, akik a száműzetésben is viszonylagos kényelemben éltek mindazokéval, akik ezt nem engedhették meg maguknak. Néhány további dokumentum olyan személyek történetét meséli el, akik kötelességüknek érezték hazájuk elhagyását, miután egyes európai államok volt gyarmatain bizonytalan politikai helyzet alakult ki.

Az üldöztetésekkel kapcsolatos történetek között találunk olyan személyeket is, akik a kirekesztő, tekintélyelvű rendszerek elől elmenekült embertársaikkal vállaltak szolidaritást, vagy éppen szembe szegültek a hatalommal. Ilyen önzetlen embereket a társadalom minden szintjén, és Európa minden részében találhatunk. A történelem, akár csak maga az élet, fekete és fehér, ám a kettő között megtalálhatjuk a szürke minden árnyalatát.

Romák a késő középkori Spanyolországban

A kiállított irat a legkorábbi, a romák spanyolországi jelenlétére utaló ismert forrás: egy védlevél, amelyet V. Alfonz, Aragónia királya adományozott 1425 januárjában egy bizonyos Kis-Egyiptomi János részére. Az irat felhatalmazza Jánost, egy vándorló romákból álló csoport vezetőjét, hogy *„különböző helyekre utazzon”* és *„királyságunk, földjeink egyes részein”* békében és biztonságban kelhessen át. A királyi okmány azt is hangsúlyozza, hogy *„haragunkkal és büntetéssel”* néz szembe, aki Jánost és társait bármilyen módon háborgatni meri. Az irat biztosítja továbbá, hogy ne eshessen kár az utazók *„lovaiban, ruházatában, javaiban, aranyában, ezüstjében, nyeregtáskáiban, vagy bármi másban, amit épp magukkal visznek”*.

A romák India északi területeiről származnak. Nomád, vándorló néppé a középkor elején váltak, és a 14. század elején érték el Dél-Európát. V. Alfonz király egyértelműen jóindulattal viseltetett irántuk. Az uralkodó több hónappal azok után, hogy János ügyét elbírálta, hasonló védlevelet adományozott egy bizonyos Kis-Egyiptomi Tamás grófnak is, ez a gyakorlat pedig regnálása alatt éppúgy folytatódott, mint utódja, II. János király uralkodása idején.

A szemléletmódban a 15. század vége felé nagy változás állt be. Amikor II. Aragóniai Ferdinánd és I. Kasztíliai Izabella 1479-ben egyesítették Spanyolországot, eltökélték, hogy egy sokkal szabályozottabb és homogénebb társadalmat hoznak létre. 1492-ben száműzték a zsidókat

Spanyolországból, a 16. század elején pedig arra kényszerítették a spanyolországi muszlimokat, hogy térjenek át a keresztény hitre. A romákkal szembeni ellenszenv egy 1499. március 4-én kibocsátott rendeletben fogalmazódott meg először: ennek értelmében az érintettek választhattak, hogy vagy felhagynak nomád életmódjukkal, letelepednek és beilleszkednek a spanyol többségi társadalomba, vagy pedig száműzetésbe vonulnak.

Ekkorra a romákkal szembeni ellenszenv már más országokban is megmutatkozott, és széleskörű társadalmi problémák miatt tették meg őket bűnbaknak. Egyrészt a romák a többségtől eltérően néztek ki és eltérő életmódot folytattak, ezért sokan a hagyományos rendet fenyegető tényezőt láttak bennük. Bizonyos országokban elterjedt a köznyelvben rájuk a pejoratív értelemmel bíró, helyenként ma is használatos *„egyiptomi”* (angolul: Gypsy) kifejezés, amely abból a tévhitből eredt, hogy a nép eredetileg Egyiptomból származik.

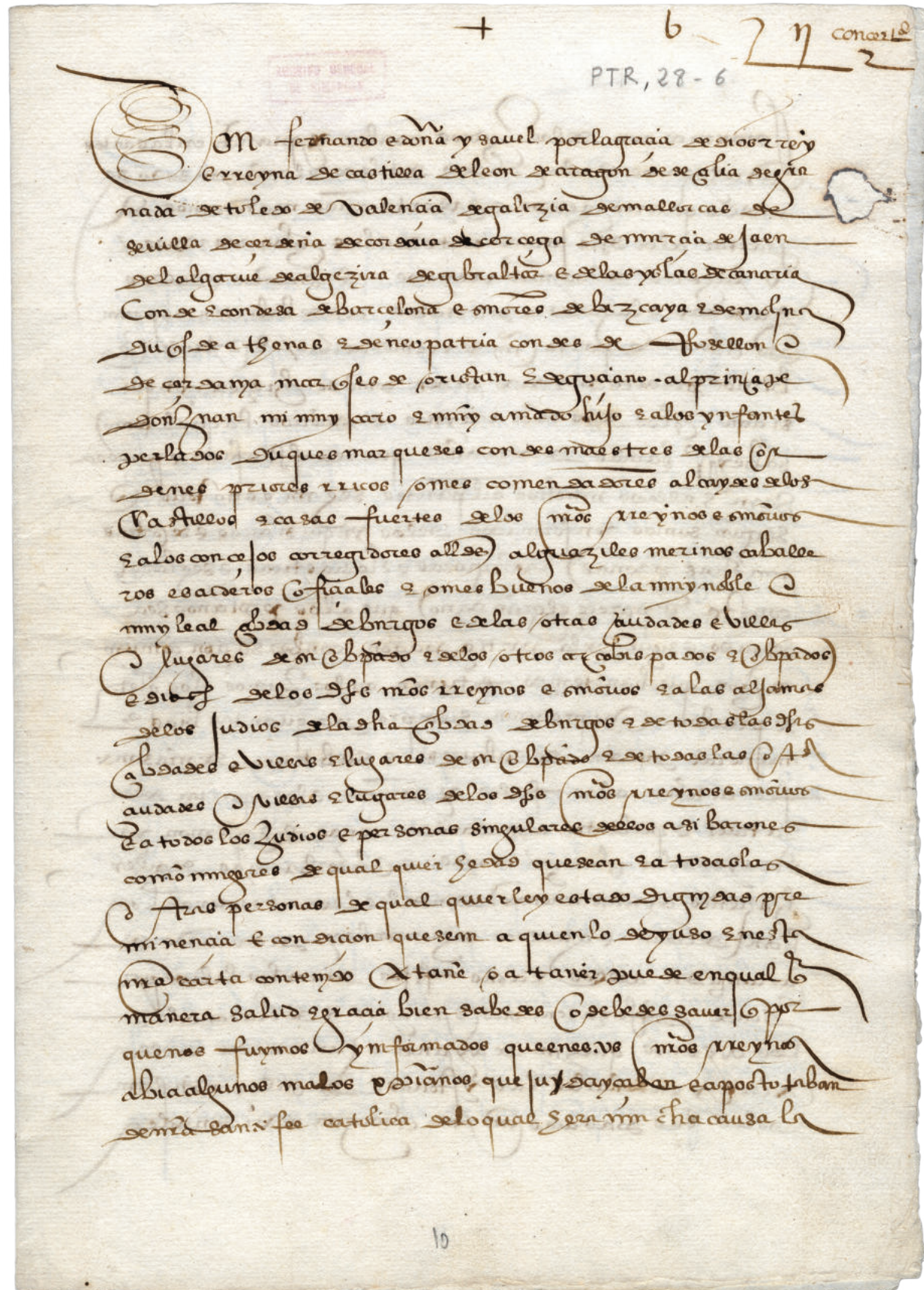
A romák irányában tapasztalható intolerancia egészen a 20. századig megmaradt. A második világháború alatt a roma népesség sokat szenvedett az Európai társadalmakban jelen lévő előítéletek miatt. A náci Németország képviselői körülbelül 400.000 embert gyilkoltak meg közülük, szervezett népirtás keretei között. Szomorú tény, hogy számos társadalom a mai napig küzd a többségtől különbözőnek tartott emberek elfogadásával.

Védlevél Kis-Egyiptomi János részére, 1425. december 1., Zaragoza

Papírra írt kézirat, 1 ív, papírra írt kézirat; 28,4 x 21,5 cm.

Spanyol Állami Levéltár – Aragóniai Királyság Levéltára

Levéltári jelzet: ES.08019.ACA/9.1.5.11.-1.-1//ACA, CANCELLERÍA, Registros, NÚM.2573, folio 145v

A zsidók száműzése Spanyolországból

1492 jelentős év volt a spanyol történelemben. Ebben az évben tett Kolombusz Kristóf korszakalkotó utazást a Nyugat-Indiákra, ezzel felfedezve az amerikai kontinenst, és ekkor foglalták vissza a spanyolok Granadát, az Ibériai-félsziget utolsó muszlim erődjét. Ugyanebben az évben történt azonban egy kevésbé dicsőséges esemény is, ekkor adták ki ugyanis a zsidók Spanyolországból történő száműzését előíró rendeletet.

Spanyolországban a keresztények és a zsidók között korábban jó viszony állt fenn. A zsidók a mindenkori spanyol uralkodó hűséges alattvalói voltak, és sokan közülük magas közigazgatási és kormányzati pozíciót tölthettek be. Kiemelkedő tehetséggel voltak megáldva az orvoslás, a tudományok és a kereskedelem területén, és jelentős mértékben járultak hozzá Spanyolország kulturális fejlődéséhez bibliafordítói tevékenységükkel is.

A zsidóság helyzete a 14. század második felében kezdett romlani. Feltételezhető, hogy a társadalom zsidók iránt tanúsított ellenszenv szorosan összefüggött azzal a tévhittel, mely szerint ők voltak a felelősek a fekete halálért, az Európa lakosságát 1340 és 1350 között megtizedelő pestisjárványért. A dominikánus és ferences rendi szerzetesek buzgó prédikációs tevékenysége valószínűleg ugyancsak mély hatást gyakorolt a spanyol keresztényekre, főként a zsidó és muszlim vallásokat támadó vitairatok terjedésének köszönhetően. A katolikus uralkodók sorra hozták a zsidók jogait korlátozó

törvényeket, és ezzel párhuzamosan antiszemita pogromok is elkezdődtek. 1391-ben egy különösen erőszakos cselekménysorozat számos zsidót arra kényszerített, hogy a saját biztonsága érdekében a keresztény hitre térjen át.

A tömeges áttérés azonban csak újabb bonyodalmakhoz vezetett. Az áttért zsidók, akiket spanyolul a „*converso*” névvel illeltek, megtarthaták befolyásos kormányzati és társadalmi tisztségeiket, ennek következtében azonban az irántuk tanúsított ellenszenv sem csitult. Ez volt az egyik fő oka a spanyol inkvizíció 1478-as megalapításának. Az inkvizíció intézményét azért hozták létre, hogy Spanyolországban a katolikus hit tisztasága felett őrködjön, ez pedig a keresztény hitre tért zsidókat is komolyan érintette. Több ezer embert égettek el máglyán, további ezrek pedig az országból való menekülés mellett döntöttek.

Az 1492-ben kelt, a zsidók száműzéséről szóló rendelet a döntést vallási érvekkel indokolja, a katolikus egyház „tisztoztatási” programjának részeként. Az itt kiállított irat I. Izabella és II. Ferdinánd rendeletének fogalmazványa, amely részletesen előkészíti a kiutasítottak távozását az országból, illetve rendelkezik javak eladásáról is. Azonban amint később kiderült, a zsidók nagy többsége inkább a keresztény hitre való áttérést választotta a száműzetés helyett. Kétségtelenül nagy árat fizettek, de így legalább biztonságban tudhatták az életüket és a megélhetésüket abban az országban, amelyet a hazájuknak tartottak.

A katolikus uralkodók zsidók kiűzéséről szóló rendelete, 1492. március 31., Granada

Papírra írt kézirat, 4 lap; 21 x 29,5 cm.

Spanyol Állami Levéltár – Simancasi Általános Levéltár

Levéltári jelzet: ES.47161.AGS/5.2//PTR, LEG, 28,DOC.6

A moriszkók száműzése Aragóniából

A rekonkvisztát, azaz Spanyolország muszlimok által uralt részének visszafoglalását gyakran összekapcsolják El Cid, a harcos legendájával, aki egységbe kovácsolta és harcba vezette a spanyol keresztényeket a 11. században. Életéről zenemű, irodalmi mű és film is készült, a legismertebb feldolgozás pedig az 1961-es, azonos című hollywoodi produkció volt.

A rekonkvisztát azonban a valóságban igen sok ember vitte véghez, maga a folyamat évszázadokon át tartott, és nem ért véget még Granada 1492-es visszafoglalásával sem. Ennek az eseménynek persze jelentős következményei voltak, amelyeket leginkább a vesztes oldalon küzdő muszlimok éreztek meg.

A keresztények eleinte türelemmel viseltettek a Spanyolországban élő muszlimok iránt, akik szabadon gyakorolhatták a vallásukat. A 15. század vége felé azonban fordulat következett be. A muszlimokat választás elé állították, mely szerint vagy áttérnek a keresztény hitre, vagy száműzik őket az országból. Azokat a muszlimokat, akik a keresztény hitre való áttérést választották, moriszkóknak nevezték el. Legtöbbjük titokban továbbra is a muszlim vallást gyakorolta, amire a spanyol hatóságok határozott intézkedésekkel válaszoltak. 1566-ban például II. Fülöp hozott egy rendeletet, amely megtiltotta a granadai moriszkóknak, hogy az anyanyelvükön beszéljenek és kövessék addigi szokásaikat.

A 17. század elején a kormányzat úgy látta, hogy még határozottabb intézkedésekre van szükség.

1609 szeptembere és 1610 júliusa között III. Fülöp rendeletek sorozatát adta ki, amely előírta, hogy minden moriszkót űzzenek ki Spanyolországból. A kiállított iratok között itt egy nyomtatott röpirat borítólapját láthatjuk, amely bejelenti a moriszkók Aragóniából való száműzését. Az irat 1610. május 29-án kelt.

1614-ig körülbelül 300.000 moriszkó hagyta el Spanyolországot. A források tanúsága szerint az emberek többsége békésen távozott, csupán egy kis létszámú kisebbség állt ellen, és rejtőzött el a hegyekben. A Spanyolországot elhagyók többsége Észak-Afrikába hajózott. Új hazájukban többnyire kedvező fogadtatásban részesültek, és hozzájárultak a régió fejlődéséhez. Néhányan földművesek lettek, míg mások iparosként vagy kereskedőként boldogultak. A távozók másik részéből korzár (kalóz) lett. Ez a lehetőség persze nyitva állt az Észak-Afrika partjai mentén élő valamennyi fiatal férfi számára, nem csupán a moriszkók előtt.

A 300.000 ember hirtelen kivándorlása komoly hatást gyakorolt Spanyolországra. A moriszkók ugyanis Aragónia és Valencia tartományok lakosságának körülbelül egynegyedét alkották, itt tehát a változás erősen érezhető volt. Az elnéptelenedett területeket a termőföldek megművelése érdekében újra kellett telepíteni. Azok a spanyol alattvalók is jelentős pénzügyi veszteségeket szenvedtek, akik korábban a moriszkóknak nyújtottak hiteleket. Nehéz megmondani, hogy ők vajon úgy vélték-e: ezt az árat érdemes volt megfizetni.

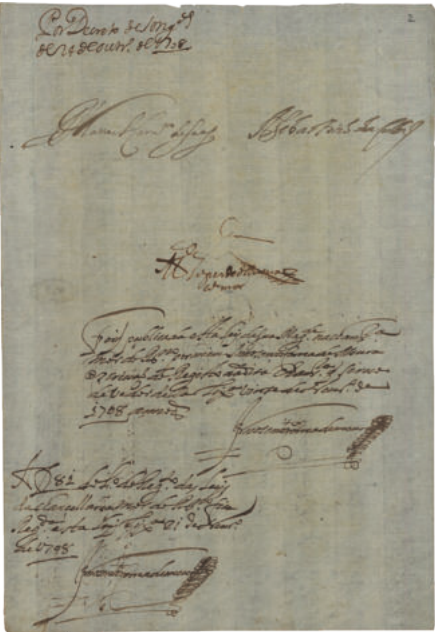
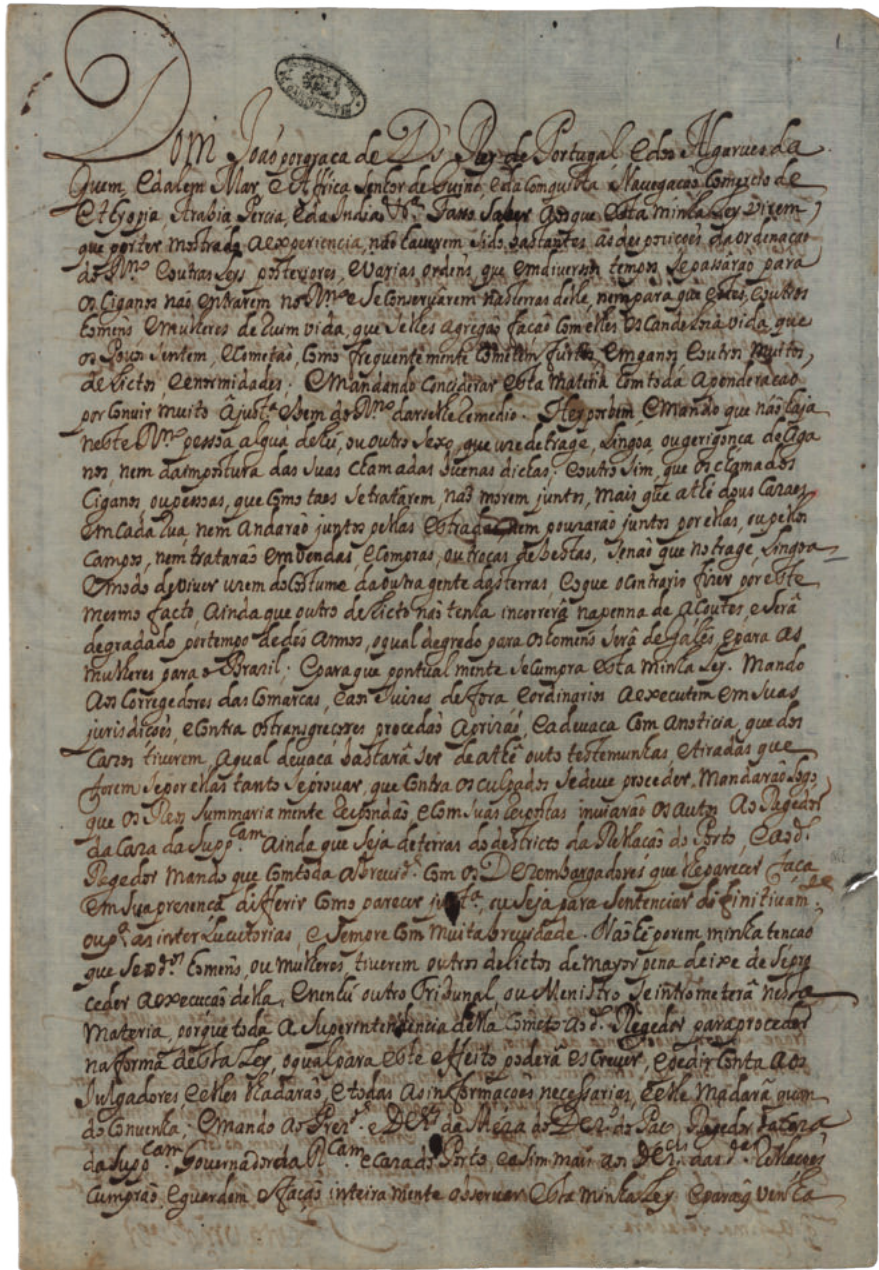

Nyomtatott kiáltvány a moriszkók (keresztény hitre tért muszlimok) Aragónai Királyságból való kiűzéséről, 1620. május 29.

1 darab nyomtatott irat, 2 ív, papír; 21 x 30,5 cm.

Spanyol Állami Levéltár – Aragóniai Királyság Levéltára

Levéltári jelzet: ES.08019.ACA/1.1.3.3.313//ACA,CONSEJO DE ARAGÓN,Legajos,0221,nº 026

V. János király törvénye, amely megtiltja a romákra jellemző öltözködést és a cigány nyelv használatát, 1708. november 10.-21., Lisszabon

1 irat, 4 oldal, papírra írt kézirat; 20,5 x 30,1 cm.

Torre do Tombo Portugál Nemzeti Levéltár

Levéltári jelzet: PT/TT/GAV/2/4/42

„Botrányos életmódot folytató” romák a 18. századi Portugáliában

V. János portugál királyra úgy emlékszik az utókor, mint a tudomány és a művészetek nagy támogatójára. Az uralkodó többek között könyvtárakat patronált, tudósokat támogatott, természettudományi és építészeti múzeumokat alapított és királyi történeti akadémiát hozott létre. Ő építtette a káprázatos Mafra-palotát, Portugália egyik legfontosabb épületegyüttesét is.

V. János műveltségének és kultúra iránti elkötelezettségének ismeretében meglepőnek tűnhet az a rendelet, melyet 1708-ban hozott a romákkal kapcsolatban. Az irat a király címeinek felsorolásával kezdődik:

„V. János, Isten kegyelméből Portugália és Algraves tengeren inneni és -túli területeinek királya, Guinea uralkodója, valamint hódítás, hajózás és kereskedelem révén Etiópia, Arábia, Perzsia és India ura, stb.”

A rendelet a továbbiakban leírja, hogy a korábbi jogszabályok mennyire elégtelennek bizonyultak a romák „botrányos” életmódjának megrendszabályozására, akik „gyakran követnek el lopást, csalást, valamint számos egyéb bűnt és erkölcstelenséget”. A jogszabály mindennek úgy kívánja elejét venni, hogy megtiltja a romákra jellemző öltözködést, a cigány nyelv használatát, illetve bármiféle roma szokás gyakorlását. Azokat, akiket ilyesmiben vétkesnek találnak, megkorbácsolják, illetve tíz évre száműzik Portugália területéről. A férfiak számára ez tíz év kényszermunkát jelentett a portugál haditengerészet kötelékében, a nőket pedig ugyanilyen időtartamra a braziliai gyarmatokra telepítették ki.

A romanyellenes intézkedések már az említett rendelet hatályba lépése előtt is kétszázéves múltra tekintettek vissza Portugáliában. A cél eleinte elsősorban az volt, hogy meggátolják a romák belépését az országba, illetve a már ott élőket kiűzzék onnan, de ezek a korábbi rendelkezések nem helyeztek kilátásba testi fenytítést vagy börtönbüntetést. A 16. század vége felé azonban a portugál hatóságok már szigorúbb retorziókat alkalmaztak a romákkal szemben, igen hasonlókat ahhoz, mint amilyeneket V. János rendelete is előír.

A romákkal szembeni ellenszenv számos tényezővel magyarázható. Sokan dologtalan, haszontalan embereknek tartották őket, akik képtelenek beilleszkedni az egyre inkább szabályozott keretek között működő, egyre hierarchikusabbá váló nyugat-európai társadalmakba. Úgy vélték, veszélyt jelentenek a keresztény életformára, és kikezdi mind az egyház, mind az állam tekintélyét. A romák a többségtől eltérően öltözködtek, a saját nyelvükön beszéltek, és a maguk módján igyekeztek boldogulni. Amellett, hogy olyan „elítélendő” tevékenységeket társítottak hozzájuk, mint a szerencsejáték, szegénységük és alkalmanként észlelt bűnöző életmódjuk miatt is az előítéletek céltábláivá váltak, illetve azt is gondolták róluk, hogy „tisztátalan vérből valók”.

Ez a gondolkodásmód hozzájárult az olyan jogszabályok megalkotásához, mint V. János rendelete. Szomorú tény, de az adott történelmi korszakot mindez erősen jellemezte.

VI. Károly német-római császár levele Salzkammergut régió vallásügyi bizottságának a transmigránsok ügyében, 1734. július 14., Bécs

Papírra írt kézirat, 3 oldal; 21,7 x 32,5 cm.

Felső-Ausztriai Állami Levéltár (ÖÖLA)

Levéltári jelzet: AT-ÖÖLA, Archiv der Landeshauptmannschaft, Sch. 65, no. 4

IV. Károly császár levele a deportált protestánsok ügyében

A 16. századi reformáció az európai történelem egyik legfontosabb eseménye volt. A következő kétszáz év egyre keserűbb ellentétei, melyek a katolikusok és a protestánsok között eszkalálódott, végül olyan komoly fegyveres konfliktusokhoz vezetett, mint a francia vallásháborúk (1562–1598) vagy a harmincéves háború (1618–1648). Emellett számos országban üldözték a vallási kisebbségeket – talán a francia protestánsok, a hugenották példája a legismertebb, akik közül sokan arra kényszerültek, hogy elmeneküljenek a hazájukból.

A kiállított irat az 1730-as évek ausztriai helyzetét mutatja be. VI. Károly német-római császár levelét Franz von Grünthalhoz és Wolf Martin Ehrmann von Falkenauhoz intézte, akik az uralkodó vallásügyi biztosai voltak. A császár gratulált két hivatalnokának, amiért sikeresen útnak indítottak egy csoport protestánst Erdély felé. A csoport 263 személyből, 47 családból állt, akik Salzkammergut régióból származtak. Az uralkodó célja az volt, hogy megtartsa a katolikus hit hegemoniáját Ausztriában, azoknak az alattvalóknak pedig, akik nem tudtak evvel a céllal azonosulni, el kellett hagyniuk a birodalmat.

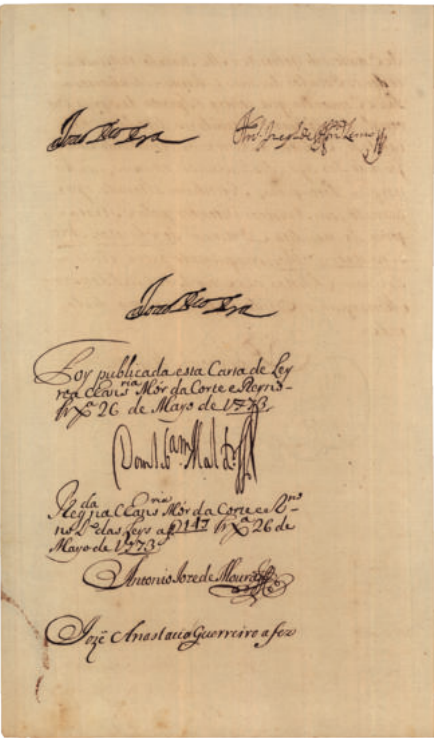
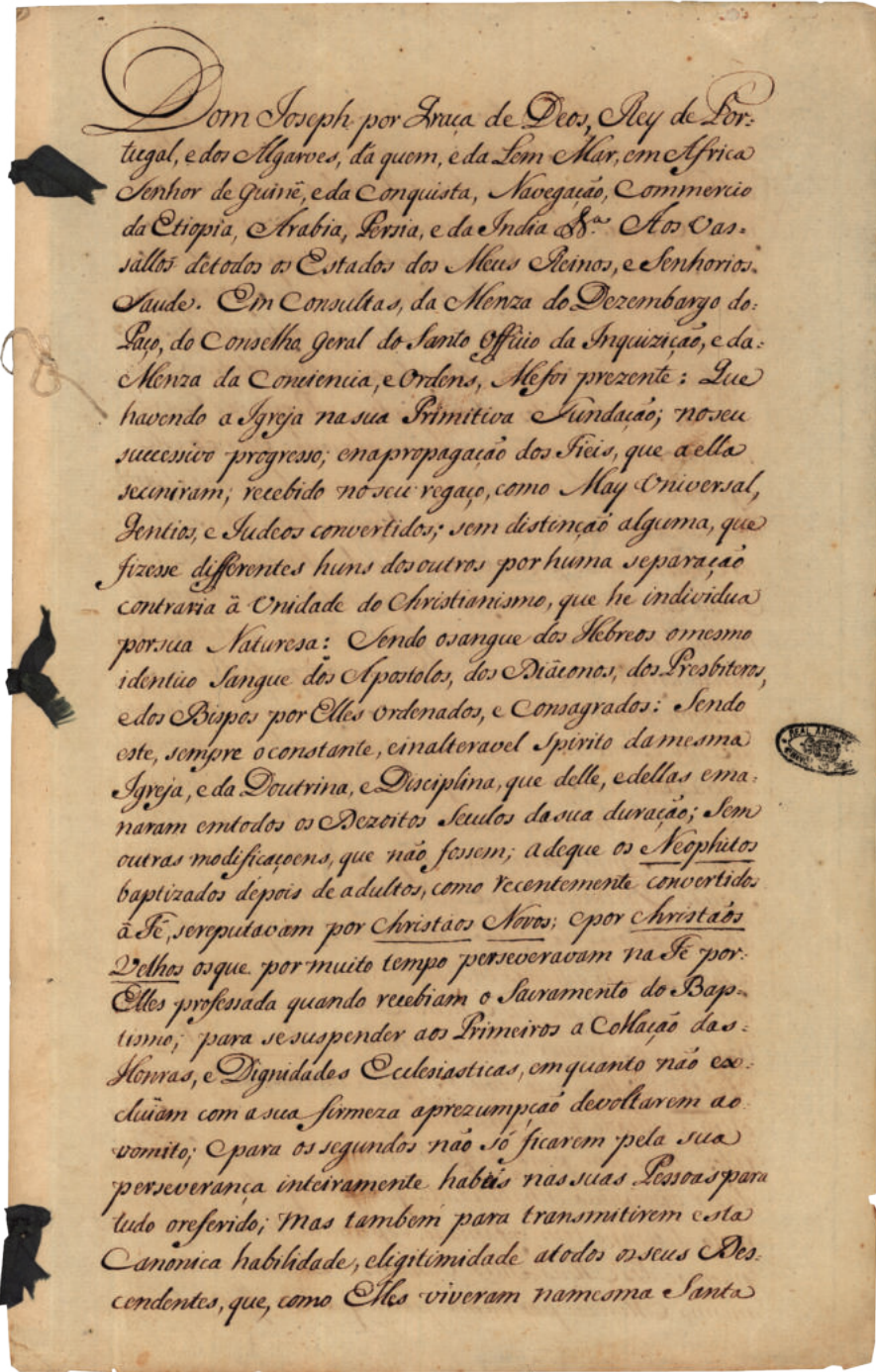
1734. július 14-én kelt levelében Károly császár a „*transzmigrálás*” kifejezést használja, amely egyszerű eufemizmus a „*deportálás*” szóra. A csoport nem sokkal korábban érkezett meg a Béctől északra fekvő Klosterneuburgba, Károly pedig külön kiemeli, hogy hivatalnokai milyen „*kíváloan teljesítették a feladatukat*” és „*legnagyobb meglepedésének*” ad hangot. Klosterneuburgból a deportáltak végül Budán

keresztül érkeztek Kistoronyba (németül: Neppendorf, románul: Turnișor), a mai Románia területén található erdélyi településre.

Az 1734-es deportálás persze nem az első, és nem is a legnagyobb szabású ilyen eljárás a Német-római Birodalom történetében. 1732-ben például Leopold Anton von Firmian hercegérsek rendelete nyomán protestánsok ezreit telepítették ki Salzburgból. Az érintettek legnagyobb része Poroszországba ment, ahol I. Frigyes Vilmos király fogadta be őket. A tartomány keleti felére irányítva azokon a területeken telepedhettek le, amely a pestisjárvány nyomán szinte teljesen elnéptelenedett. Egy másik részük Angliába, Hannoverbe vagy Georgiába, az észak-amerikai angol gyarmatokra utazott tovább, néhányan pedig a Holland Köztársaságban telepedtek le.

VI. Károly döntésének - a protestánsok 1734-es erdélyi száműzésének - egyik mozgatórugója az is lehetett, hogy “vetélkedjen” a porosz király intézkedéseivel. Akár csak Észak-Poroszországban, Erdélyben is nagy területek néptelenedtek el, ám itt elsősorban az Oszmán Birodalommal folytatott háborúk, nem pedig a pestisjárvány miatt.

Az ilyen intézkedések idővel egyre szokatlanabbá váltak Európában, mivel a vallásszabadság hamarosan az egész kontinensen elterjedt. Ausztriában hivatalosan 1781-ben lépett életbe a vallásgyakorlás szabadsága, II. József türelmi rendeletével.

József király törvénye, amely eltörli a zsidók, a nem-zsidók és a keresztények közti megkülönböztetést, 1773. május 25.

Papírra írt kézirat, 3 oldal; 21,3 x 34,5 cm.

Torre do Tombo Portugál Nemzeti Levéltár

Levéltári jelzet: PT/TT/LO/003/7/038

A zsidók üldöztetésének vége a 18. századi Portugáliában

1773-ban József portugál király törvényt hozott, amely eltörölte a megkülönböztetést a „régí” és az „új” keresztények között, és véget vetett az „új keresztények” diszkriminációjának. A kifejezés ekkor már régóta használatban volt: az „új keresztény” elnevezés pedig a zsidókra és utalt, akiket a 15. század végén arra kényszerítettek, hogy térjenek át a keresztény hitre.

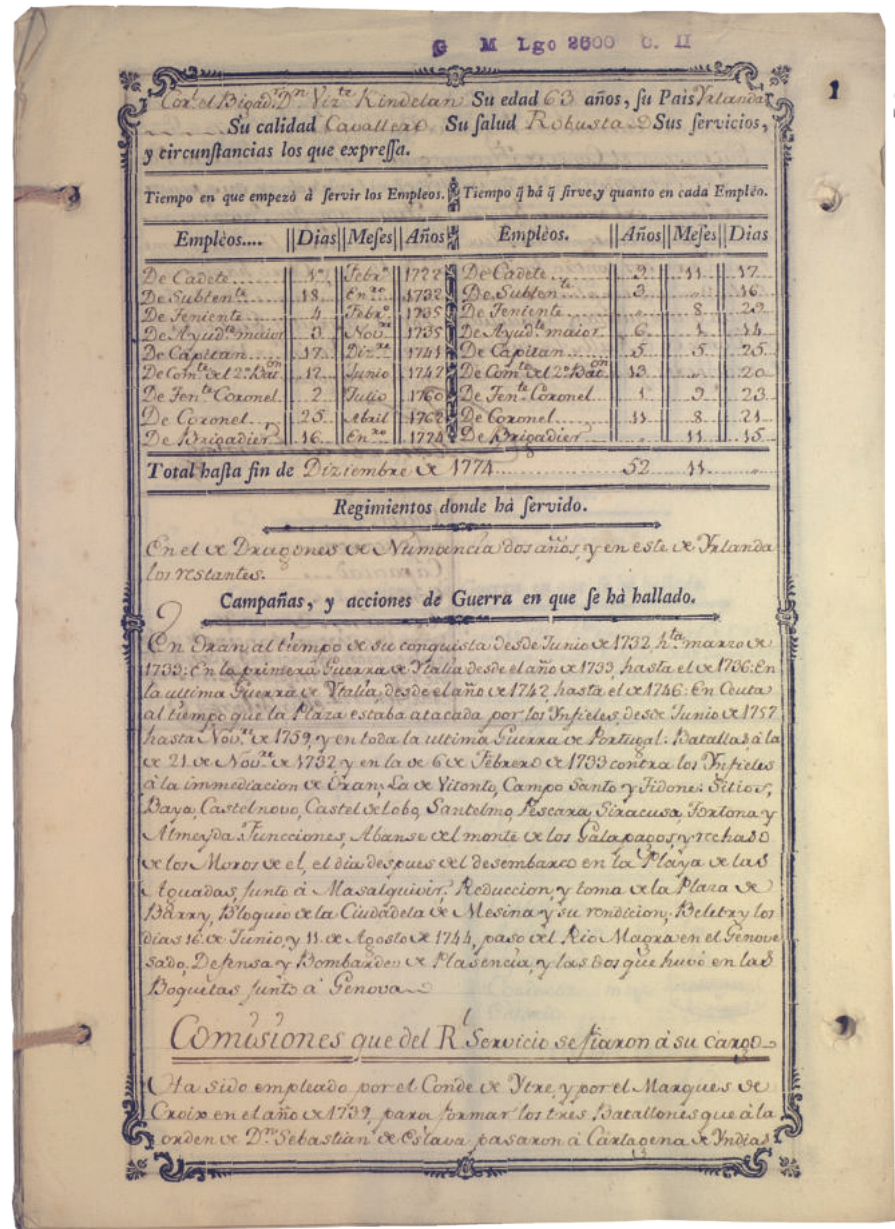
Az 1490-es években egy ideig úgy tűnt, a portugáliai zsidók talán elkerülhetik a spanyolországi sorsaikéhoz hasonló diszkriminatív intézkedéseket. Amikor Ferdinánd király és Izabella királyné 1492-ben elrendelte a zsidók száműzését Spanyolországból, sokan közülük Portugáliában telepedtek le. II. János portugál király szemszögéből mindez azonban inkább volt egyszerű gazdasági érdek, semmint egy elnyomott nép önzetlen megsegítése. Egyes források szerint a jómódú spanyol zsidók 60.000 cruzadót (portugál arany- és ezüstpénzt) fizettek neki, hogy portugál alattvalókká válhassanak.

1496-ban azonban János utódja, I. Mánuel király spanyol nyomás hatására elrendelte a zsidók kiutasítását Portugáliából. Ez volt ugyanis a feltétele annak, hogy feleségül vehesse Izabella hercegnőt, a spanyol királyi pár legidősebb lányát. Bár a portugáliai zsidók egy része elhagyhatta az országot, a többségüknek nem volt más választása, mint áttérni a keresztény hitre.

Az „új keresztény” elnevezés, egyrészt arra utalt, hogy más vallásról tértek át a kereszténységre. Emellett viszont az a tény, hogy csak nemrégiben lettek keresztények, sokak számára egyúttal azt is jelentette, hogy megbízhatatlanok. Ezek az előítéletek egyre erősödtek, és jelentősen hozzájárultak a portugál inkvizíció 1536-os meg-alapításához. A gondolat, mely szerint alapvető különbség van az „új” és a „régí” keresztények között, rövidesen jogszabályi szintre emelkedett.

József király 1773-as, a megkülönböztetést eltörlő rendelete egy józan, megfontolt ember cselekedetének tűnhet, ám a király valójában visszavonult a kormány-zástól, a politikát a miniszterekre hagyta, és csupán az őt érdeklő dolgokkal foglalkozott. A jogszabályt a miniszterelnök, Sebastião de Carvalho e Melo, Pombal örgrófja alkotta meg, és csupán egy volt a politikus hivatali ideje alatt hozott számos reformintézkedés közül. Különleges jelentőséggel bír például a rabszolgaság eltörlését és a hadsereg átalakítását célzó reformja is.

Noha az 1773-as törvény az inkvizíciót nem szüntette meg, de kijelölte az irányvonalat a portugál állam és társadalom számára. Az ateistákat és a szexuális deviánsnak bélyegzett embereket az inkvizítorok továbbra is üldözték, míg a portugál parlament 1821-ben végleg megszüntette az intézményt.

Spanyolország ír katonái: katonai nyilvántartó lapok 1774-ből

A kiállított irat 1774-ből származik, és a spanyol hadsereg ír nemzetiségű katonáit – őrmestereket és kadétoakat – nyilvántartó lapok gyűjteményéből való. Az irat Vicente Kindelanra vonatkozik, aki ebben az időben tizedesként szolgált, és 63 éves volt. Akárcsak a többi hasonló irat esetében, a nyomtatott fejlécű nyilvántartó lapon a katonai pályafutás részletei tisztán és lényegre törően olvashatók. A gyűjtemény egésze különösen értékes forrás, hiszen megtudható belőle az egyes katonák neve, életkora, előmenetele, illetve, hogy mely csapattestek kötelékében szolgáltak és milyen hadjáratokban harcoltak.

A 17. és a 18. század folyamán sok ezer férfi hagyta el Írországot, hogy katonaként keressen megélhetési lehetőséget az európai kontinens valamely államának hadseregében. A katonai szolgálatot vállaló kivándorlók nagy része római katolikus volt, akik maguk mögött hagyták a protestánsok uralta Angliát és Írországot. Valahányszor a katolikus írek jelentős katonai vereséget szenvedtek, újabb kivándorlási hullám vette kezdetét. Különösen jellemzővé vált ez a Desmond-felkelés (1583) és a Tyrone-felkelés (1593–1603) utáni időszakban, majd azután, hogy Oliver Cromwell meghódította Írországot (1649–1653). Az elvándorlás még inkább felgyorsult a jakobita háborút (1688–1691) követően.

Az ír férfiak katonai célú elvándorlásához az is jelentősen hozzájárult, hogy ebben az időszakban a kontinensen égető szükség volt katonákra. A harmincéves háború (1618–1648) időszaka alatt

Európában egyre nagyobb hadseregek jöttek létre. Az olyan abszolutista uralkodók, mint XIV. Lajos francia vagy II. Frigyes porosz király részben a saját hódítási vágyukat elégítették ki óriási hadseregeik felállításával és bevetésével.

Habár ír katonák számos korabeli európai állam hadseregében szolgáltak, a legtöbben a katolikus Franciaország és Spanyolország szolgálatába szegődtek. A 18. században a három ír gyalogezred egyenesen a spanyol haderő legfontosabb alakulatai közé tartozott, és valójában francia szolgálatból vették át őket 1709 és 1715 között. Az ezredek az Irlandia, Ultonia és Hibernia neveket kapták. Spanyolország ír katonái nem csupán az Ibériai-félszigeten, de Flandriában, Olaszországban, Észak-Afrikában és Amerikában is harcoltak.

Vicente Kindelan ugyanolyan tapasztalatokat szerezhetett, mint azok az ír férfiak, akik nemzedékeken át a spanyol hadseregben találták meg a boldogulás lehetőségét. Kindelan két fia ráadásul kiemelkedő pályát futott be. Legidősebb fia, Sebastian a spanyol hadseregben az ezredesi rangig emelkedett, valamint Kuba, a spanyol gyarmat ideiglenes kormányzója is volt. Másik fia, Juan ugyancsak katonai szolgálatot vállalt, és egy olyan ezred parancsnoka lett, mely végül Napóleon császár soknemzetiségű hadseregében, a *Grand Armée*-ben harcolt 1809 és 1813 között. Spanyolország tehát számos tehetséges ír férfinak kínált olyan lehetőséget, amely a szülőhazájukban aligha adatott volna meg nekik.

Az ír gyalogezred. Tisztek, őrmesterek és kadétoak nyilvántartó könyve az 1776-os év végéről, 1774–1776

Kötés nélküli könyv, 100 lap, nyomtatott, kézírással kitöltött adatok, papír; 21,2 x 30,3 cm.

Spanyol Állami Levéltár – Simancasi Általános Levéltár

Levéltári jelzet: ES.47161.AGS/3.18.-1//SGU, LEG, 2600,2

A hajótörött kalóz története

Az élet igen nehéz és veszélyes volt a 18. században egy földközi-tengeri korzár - ellenséges hajókat állami jóváhagyással fosztogató kalóz - számára. Pietro Stellini máltai tengerész levelei ritka bepillantást engednek abba a világba, amely egyébként igencsak eltér a hollywoodi produkciókból megismert – például Errol Flynn vagy Burt Lancaster által megformált – hetvenkedő kalózok életétől.

A levelezés 1792. június 25-én kezdődik, és egy tragikus utazásról számol be, amely egy, a Benedetto Valentini kapitány parancsnoksága alatt álló kisebb hajó fedélzetén történt. A két levél közül az elsőt Stellini az édesanyjának írta, és részletesen leírja az utazás körülményeit.

Beszámol arról, hogyan került a hajó a viharba Tunézia partjainál, Djerba és Sfax között:

„...négy alkalommal teljesen elleptek minket a hullámok, de Istennek hála, túléljük, és napkeltére mindenki a saját nyomorult lelkéért imádkozott.”

A legénység elkezdett megszabadulni a rakománytól, hogy csökkentsék a hajó súlyát:

„boros és vizes hordókat, puskákat, pisztolyokat, kardokat, ágyúgolyókat, evezőket, ruhákat, mindent a tengerbe szórtunk, és újból Isten kegyelmébe ajánlottuk lelkünket.”

Végül Tripoli kikötőjétől nem messze a hajót elsodorta két hatalmas hullám, az oldalára fordult, majd elsüllyedt. Stellini így ír a tragikus eseményről:

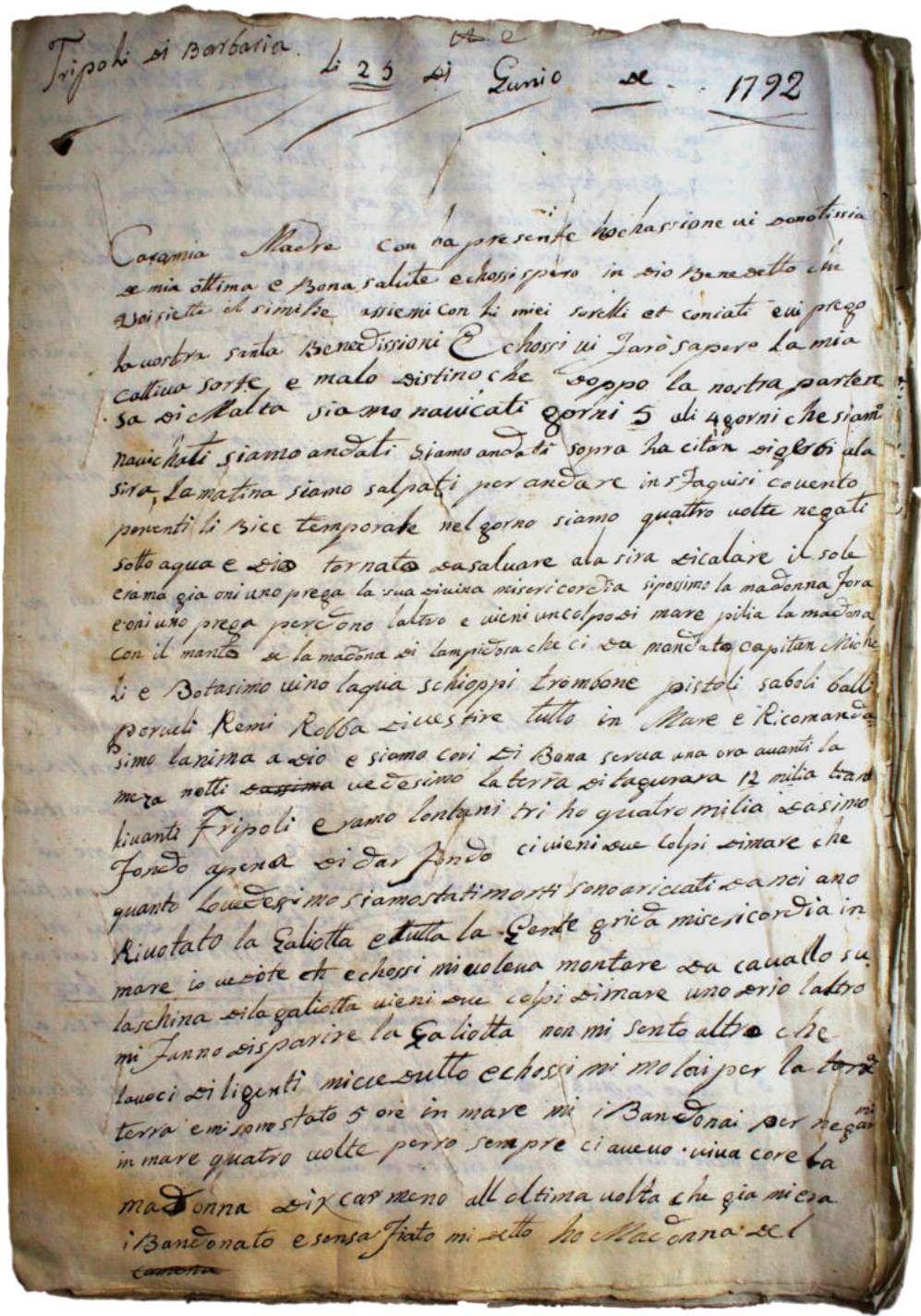
„...csak hallgattam haldokló tengerész bajtársaim sikolyait, de nem tettem értük semmit. Megpróbáltam kiúszni a partra...” Mint írja, „...már megadtam magam a halálnak, amikor hirtelen egy hullám elkapott, és a partra sodort. Ott feküdtem egy szál ingben, félig kihűlve. Reggel megláttam a hajó partra sodródott roncsait, körülötte halott társaimmal. Csupán heten éltek túl a tragédiát, a többiek odavesztek.”

Stellini levelének végén arról számol be, hogy bár Tripoli uralkodója, a Karamanli dinasztiából származó I. Ali tartja fogságban, „azért jobb rabszolgának, mint a társaimhoz hasonlóan halottnak lenni.”

A második levél Stellini feleségének íródott, és kiderül belőle, hogy a házasságuk ekkor már egy ideje válságban volt. Az első, keserű mondat sokat elárul erről:

„Értesítelek, hogy az történt velem, amit [te] mindig is kívántál nekem, azaz hogy legyek rabszolga vagy vesszek oda a tengeren.”

Pietro Stellini levelei azért maradtak fenn a Máltai Nemzeti Levéltár őrizetében, mert felesége és anyja is felhasználták azokat abban a perben, amelyben mindketten maguknak követelték a tengerész egy korábbi utazásából származó zsákmányát. A levelek fontos források, amelyek bepillantást engednek az újkori társadalom peremén élő emberek bizonytalansággal teli életébe, illetve részletes és közvetlen beszámolókat kínálnak azokról a viszontagságokról, amelyekkel sok tengerésznek szembe kellett néznie a vitorlás hajók korszakában.

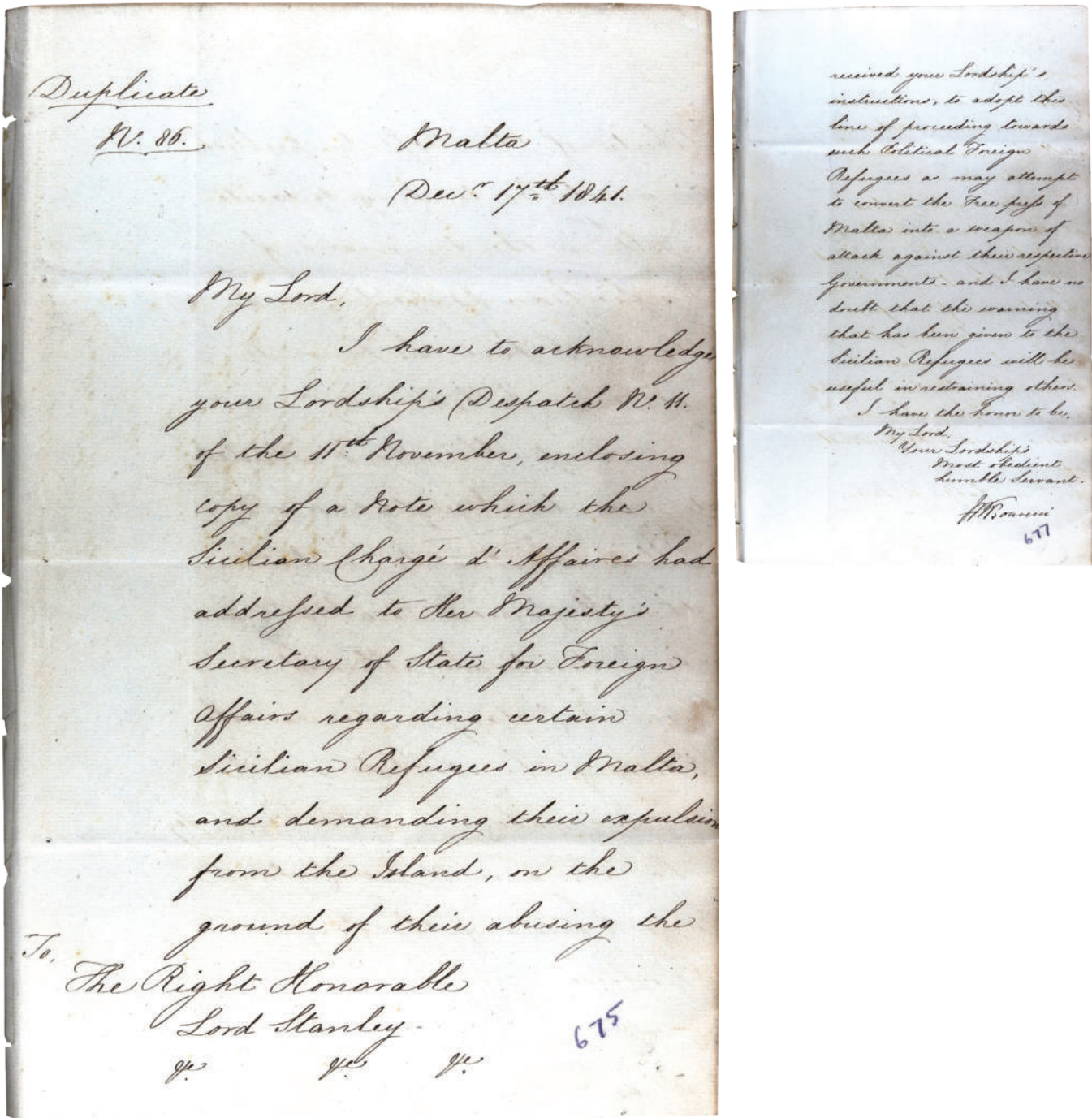

Pietro Stellini levelei édesanyjának és feleségének, 1792. június 25.

egy kötet 4 oldala, papírra írt kézirat; 35 x 26,5 cm.

Máltai Nemzeti Levéltár

Levéltári jelzet: NAV Verbali, 1791: Stellini

A szicíliai kormány kérelme a sajtószabadsággal állítólagosan visszaélő menekültek kiutasítása tárgyában, 1841. december 17., Málta

Egy kötet öt oldala, papírra írt kézirat; 20 x 31,5 cm.

Máltai Nemzeti Levéltár

Levéltári jelzet: GOV 1/2/19

Olasz politikai menekültek Máltán a *Risorgimento* éveiben

A menekültek élete mindig is nehéz volt, azoké pedig különösképp, akik politikai tevékenységüket a száműzetésben is folytatták.

A kiállított irat egy olyan jelentés másolata, amelyet Málta brit kormányzója, Sir Henry Bouverie küldött a gyarmatügyi miniszternek, Lord Edward Stanley-nek 1841 decemberében. A kormányzó arról tájékoztatja Stanley-t, hogy egy szicíliai hivatalnok bizonyos szicíliai menekültek ügyében az alábbi követeléssel fordult a brit külügyminiszterhez:

„kívánatos lenne őket kiutasítani a szigetről, ugyanis visszaélnék a sajtószabadsággal, és olyan cikkeket közölnek, amelyek a szicíliai király öfelsége hazájában lázadásra buzdít.”

Az irat rámutat, hogy a szicíliai hatóságok különösen két napilapot találtak cenzúrára érdemesnek, az *Aristide*-et, amelyet egy bizonyos Costanzo úr szerkeszt, valamint az *Il Corriere Maltese*-ét, amelynek a szerkesztői az említett Costanzo, valamint bizonyos Tornabene és Fernandez urak.

Mivel Málta igen közel helyezkedett el az olasz államokhoz, számos olasz politikai gondolkodó és forradalmár talált itt menedéket a *Risorgimento*, az olasz egység megvalósításának időszaka alatt. Ausztria számos olasz államra kiterjesztette az uralmát a napóleoni háborúk végeztével (1815), ami válaszreakcióra ösztönözte az olaszokat. A *Risorgimento* különböző forradalmi csoportokat fogott össze, amelyek az egységes olasz állam megalakításáért küzdöttek. Costanzo, Tornabene és Fernandez politikai tevékenységük következtében

összetűzésbe kerültek a Két Szicília Királyságával, amelynek az uralkodója ebben az időben a Bourbon-házból származó II. Ferdinánd volt. A királyság nagy területen helyezkedett el, magába foglalta Szicília szigetét és Olaszország déli részét.

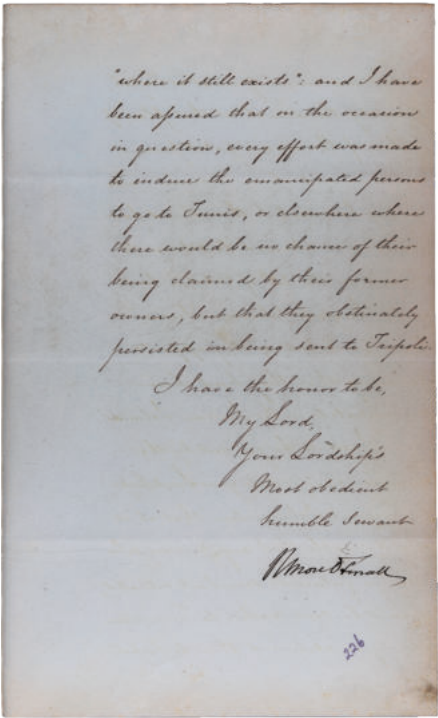
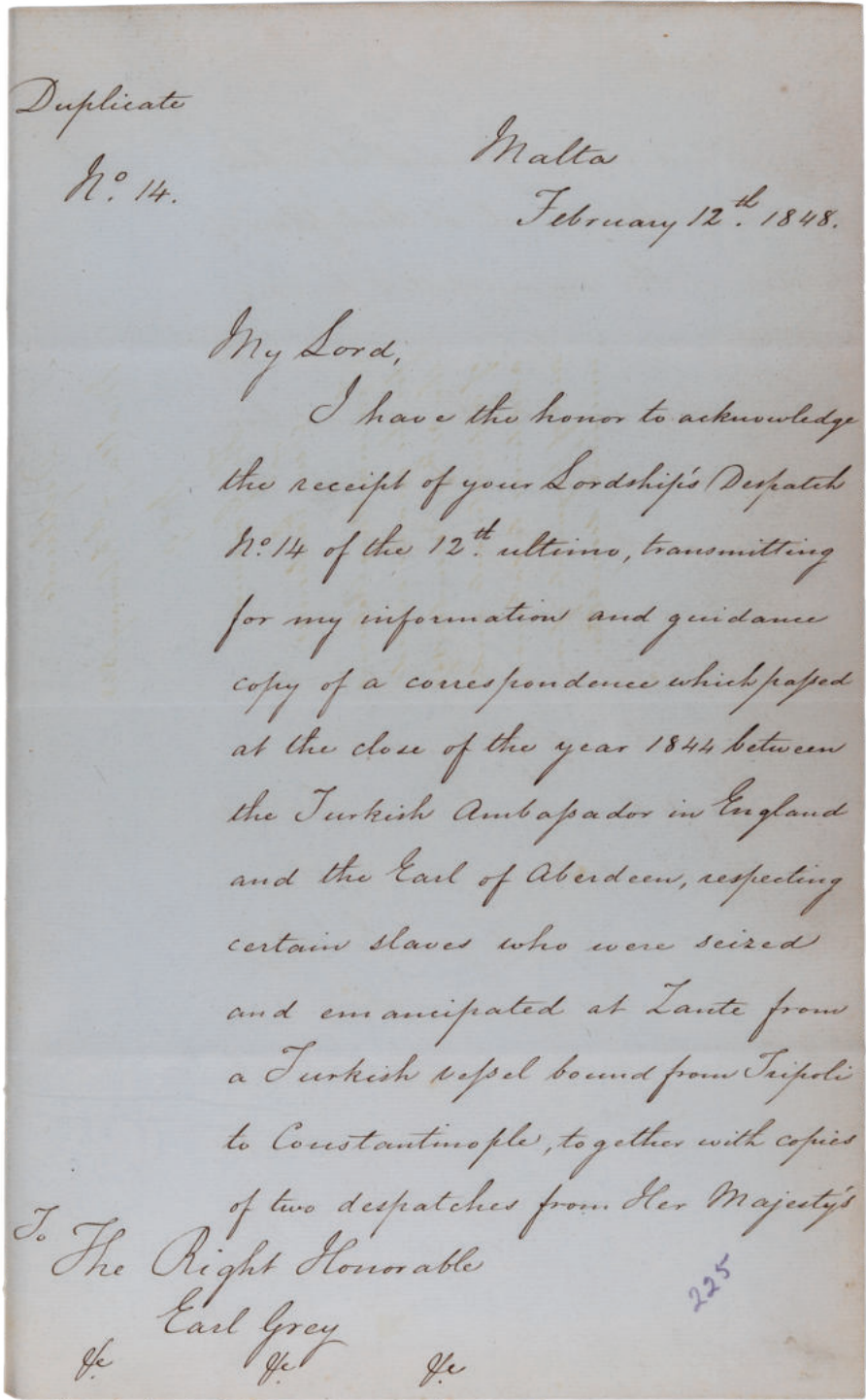
Jelentésében Bouverie megemlíti, hogy Costanzo pár hónappal korábban Algírba települt át, Tornabene-t és Ferndandezt pedig figyelmeztették:

„ha a továbbiakban bármilyen formában olyan írást közölnek, amely a szicíliai király öfelsége hazájában elégedetlenséget vagy zavargást szít, vagy bármiféle panasz érkezik rájuk a szicíliai kormány részéről, azonnal kiutasítják őket Máltáról.”

Boueverie hozzáteszi, hogy reméli, Tornabene és Fernandez végre felhagynak a politikai tárgyú írások közlésével, már csak azért is, mert „az újságjuk már egy esztendővel korábban megszűnt”. Jelentését a következő sorokkal zárja:

„Örülök, hogy lordságodtól azt az utasítást kaptam, hogy tegyem meg a megfelelő intézkedéseket a politikai menekültekkel szemben, akik a máltai sajtószabadságot fegyverként akarják felhasználni a nekik nem tetsző kormányok ellen, és nincs kétségem afelől, hogy a figyelmeztetés megteszi a hatását, és más szicíliai menekülteket is visszafog majd.”

A Két Szicília Királyságának politikai berendezkedése még szűk húsz évig állt fenn. A kormányt 1860-ban megdöntötték Giuseppe Garibaldi csapatai, 1870-ben pedig létrejött az egységes olasz állam.

A máltai kormányzó jelentése a brit hadügy- és gyarmatügyi miniszter részére, 1848. február 12., Málta

Papírra írt kézirat, egy kötet 4 oldala; 20 x 31,5 cm.

Máltai Nemzeti Levéltár

Levéltári jelzet: GOV 1/2/23

A kormányzó jelentése: rabszolgaság a Földközi-tenger vidékén

A Földközi-tenger vidéke mindig is népek, kultúrák és eszmék olvasztótégelye volt. A régió összekötötte Európát, Ázsiát és Afrikát, és hosszú időn keresztül a legkülönbözőbb áruk szállítására szolgáló kereskedelmi útvonal is volt. A kereskedelembe persze beletartozott a dicstelen, ugyanakkor igen jól jövedelmező rabszolgakereskedelem is, amelyet néhány országban csupán a 20. században tiltottak be hivatalosan.

A rabszolgakereskedelem a Földközi-tenger vidékén a 16–17. és a 18. századok között élte fénykorát, amikor az Oszmán Birodalom, melynek központja a mai Törökország területe volt, hatalma csúcsára ért. Az észak-afrikai kikötővárosok – mint Algír, Tunisz vagy Tripoli – által szegélyezett partszakaszon, az úgynevezett Barbár-parton hatalmas vagyonok gyarapodtak emberkereskedelemből. A 19. század közepére Amerika, illetve néhány európai nemzet komolyan kifogásolni és korlátozni kezdte a rabszolgakereskedelmet, ezért az idővel egyre inkább visszaesett. Mindazonáltal, miként az a kiállított iratból is látható, a Földközi-tenger vidékén a rabszolgakereskedelem még az 1840-es években is virágzott.

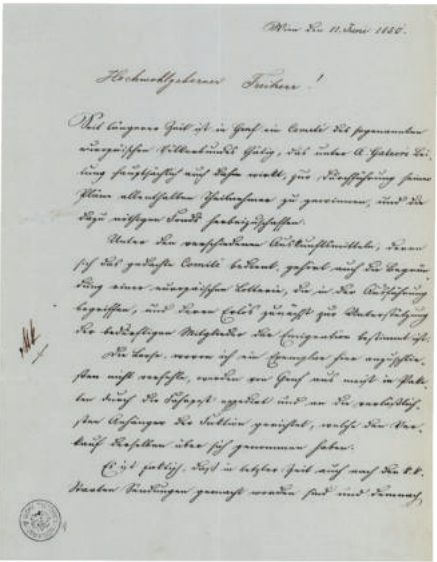
A kiállított irat egy levél másolata, amelyet a máltai brit kormányzó, Richard More O’Ferral küldött a gyarmatügyi miniszternek, Henry Grey grófnak 1848. február 12-én. O’Ferral levelében tájékoztatja Greyt, hogy megkapta a miniszter utasításait

a közelmúltban Máltáról Tripolira hajózott egykori rabszolgákkal kapcsolatban. 1844-ben ugyanis a britek megtámadtak egy Tripoliból Isztanbulba, korabeli nevén Konstantinápolyba tartó török hajót a görögországi Zakynthos szigeténél, és felszabadítottak tizenkét rabszolgát: tizenegy férfit és egy nőt. Miután Zakynthosról Máltára szállították őket, „végül megengedték nekik, hogy [1847.] október 21-én visszatérjenek Tripoliba a ’Susan’ nevű angol hajó fedélzetén.”

Levele folytatásában O’Ferral megmagyarázza, hogy zajlott mindez:

„Mélységesen egyetértek Palmerston vikomt [a brit külügyminiszter] Lordságoddal közölt véleményével, mely szerint ’minden hasonló helyzetbe került embert a jövőben inkább Tuniszba kellene küldeni, hiszen ott már eltörölték a rabszolgaságot, nem pedig Tripoliba, ahol az még mindig megengedett.’ Egyébként már a szóban forgó alkalommal is mindent elkövettünk, hogy a felszabadított személyek inkább Tuniszba vagy máshová távozzanak, ahol korábbi tulajdonosaik nem követelhetik vissza őket, ám ők makacsul ragaszkodtak hozzá, hogy Tripoliba küldjük őket.”

Nem tudhatjuk, hogy a felszabadított rabszolgák miért döntöttek a veszélyes utazás mellett. Mint annyi más hasonló helyzetbe került emberé, sajnos, az ő további sorsuk is ismeretlen.

Alexander Bach osztrák belügyminiszter jelentése egy Genfben szervezett lottójátékról, melynek célja a Németországból, Franciaországból, Olaszországból, Lengyelországból és Magyarországról érkezett menekültek megsegítése, 1850. június 11., Bécs

Gót írással írott kézirat, papír, 1 darab ügyirat, 4 oldal, papír, gót betűs kézírással: 2 oldal 27,0 x 21,1 cm; 1 oldal 35,4 x 21,8 cm; nyomtatott irat: 1 oldal 10,6 x 8,9 cm.

Cseh Köztársaság Nemzeti Levéltára

Levéltári jelzet: CZ NA, ČG-PGT, L 23, 1850

Lottó a menekültek megsegítéséért: Alexander von Bach jelentése 1850-ből

1848-ban forradalmak sora söpört végig Európán, melynek számos oka volt. A nép nagyobb részvételt követelt magának a kormányzásban, az ipari forradalom miatt sokaknak romlottak a szociális körülményei, több államban éhínség ütötte fel a fejét a rossz termés miatt, Közép- és Kelet-Európában pedig egyre erősödött a nacionalizmus. A felkelések többek között Franciaországban, Németországban, Ausztriában és Magyarországon is megrengették a fennálló politikai rendszereket. A következő év végére azonban a legtöbb államban helyreállt a korábbi, erősen konzervatív államberendezkedés.

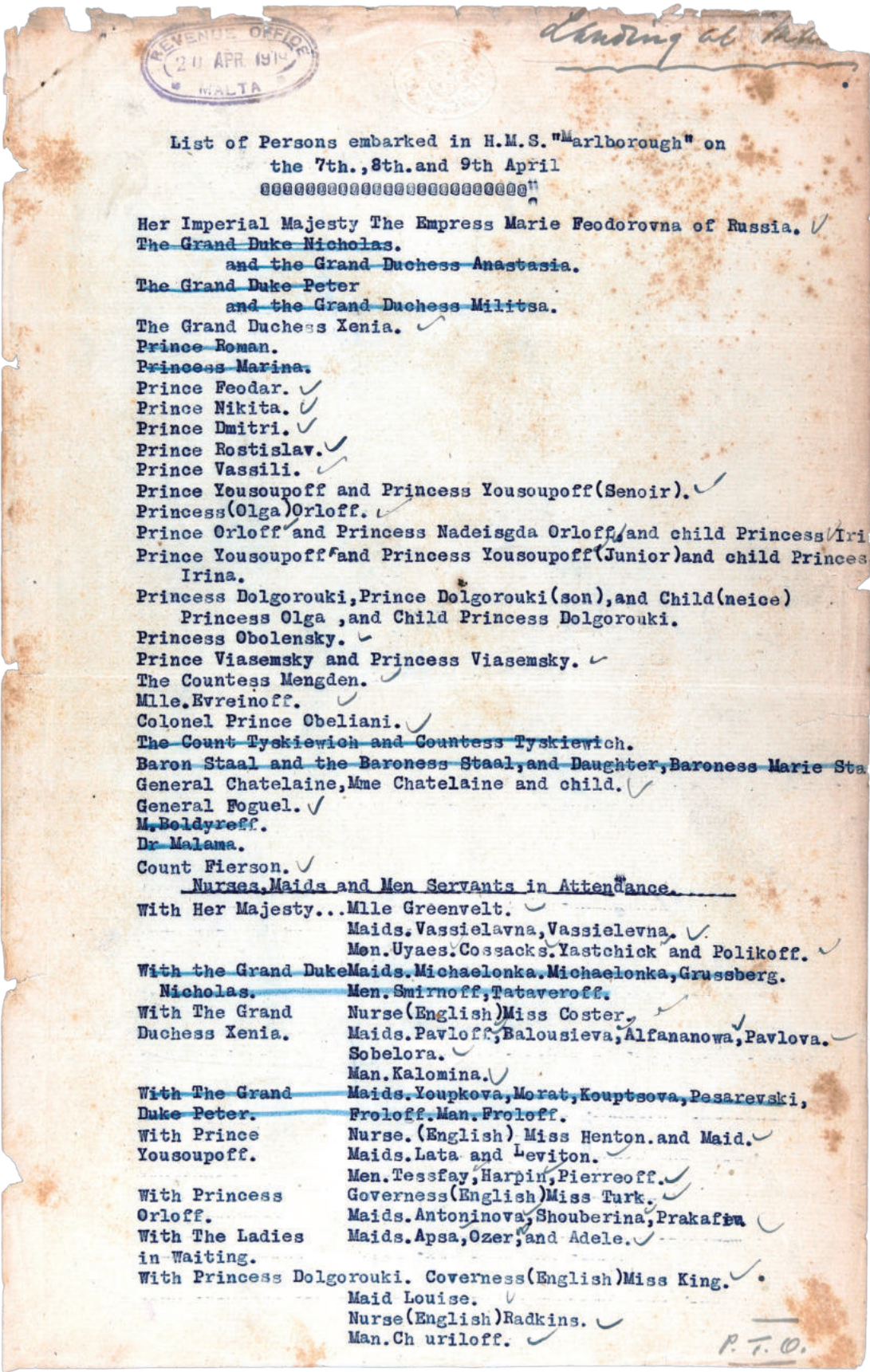
Alexander von Bach 1850. június 11-én kelt jelentése Ausztria helyzetével foglalkozik. A Habsburg Birodalomban igen komoly és messzire terjedő forradalmak törtek ki. A császár és a kormány egy időre elmenekültek Bécsből, és hatalmukat csak 1848 októberében szerezték vissza teljesen, mikor a hadsereg visszafoglalta az osztrák fővárost. Magyarországon ugyancsak forradalom robbant ki, amelynek leveréséhez a bécsi kormánynak orosz segítségre volt szüksége.

Bach és közvetlen felettese, Felix zu Schwarzenberg herceg voltak azok a politikusok, akik az új osztrák neoabszolutista politikai rendszer kialakításában kulcsszerepet játszottak. Bach jelentéséből kitűnik az európai forradalmárok iránti mély ellenszenve. Sokan közülük Svájcban találtak menedéket, és egy különleges, a megsegítésükért szervezett lottójáték

bevételéből támogatták őket. Bach, hasonlóan más európai neoabszolutista miniszterekhez, igyekezett az ilyesféle pénzszerzési akciók elterjedésének elejét venni. A jelentés kiemeli, hogy az ilyesfajta tevékenység már Ausztriát is elérte, és mindent meg kell tenni, hogy a benne résztvevő személyeket megfigyeljék, és a működésüket akadályozzák.

Bach levele jól tükrözi az autokratikus politikai rendszerek álláspontját a forradalmak korában. 1848 decemberében Schwarzenberg herceg uralkodó-váltást vezényelt le a birodalomban, a gyengekező I. Ferdinánd császárt pedig a fiatal és befolyásolható I. Ferenc József követte a trónon. Az uralkodó feloszlatta az egy évvel korábban alakult alkotmányozó gyűlést is. Schwarzenberg 1852-es halála után Bach vált az osztrák neoabszolutista rendszer meghatározó politikusává. Intézkedései nyomán erősen korlátozták a sajtószabadságot és a nyilvános bírósági tárgyaláshoz való jogot, kiterjedt besúgórendszert hoztak létre, a rendőrséget ismét felruházták a testi fenytés jogával, a katolikus egyháznak pedig új cenzori jogköröket adományoztak, illetve az oktatás felügyeletének jogát is megkapta.

Bár az 1848-as forradalmak nagyrészt elbuktak, az általuk kitűzött célok nem sokkal később megvalósultak. A Bach jelentésében bemutatott lottó olyan nemes emberi tulajdonságok jó példája, mint a haladó szellemű, igazságosabb társadalomért küzdők közös szolidaritása.

Csatahajóval Máltára: a Romanovok megmentése 1919-ben

II. Miklós cár és közvetlen családjának 1918. július 17-én hajnalban történt kivégzése az oroszországi forradalom új, véres fejezetének kezdetét jelentette. A cár sorsa ugyanis a forradalom 1917-es győzelme után sokáig nem dőlt még el. II. Miklós márciusban mondott le a trónról, ekkor kezdődött meg külföldi száműzetésének előkészítése. Amikor ez végül mégsem történt meg, a cár élete egyre inkább azon bolsevikok kegyétől függött, akik az 1917-es októberi forradalom során magukhoz ragadták a kormányzati hatalmat.

A cári család meggyilkolása után a nagylétszámú Romanov-dinasztia többi, még szabadon lévő tagja sem érezhette biztonságban az életét. Időközben javában zajlott az oroszországi polgárháború az új kommunista államot megszilárdítani kívánó Vörös Hadsereg és az antikommunista „fehér” haderő között. Amint a Vörös Hadsereg egyre inkább fölénybe került, a Romanovok egyetlen, utolsó esélye csak az országból való elmenekülés lehetett.

Az itt kiállított irat bepillantást enged az uralkodócsalád tagjainak helyzetébe. Egy kikötési engedélyre irányuló kérelem részletét láthatjuk, amelyet Charles D. Johnson, a „Marlborough” nevű brit hadihajó kapitánya intézett a máltai kikötő tengerészeti hatósága felé 1919. április 20-án. A hajóknak ugyanis engedélyért kellett folyamodniuk, hogy kiköthessenek. A kérvény tartalmazza a Romanov család azon

tagjainak és szolgálóknak névsorát, akik felszálltak a „Marlborough” fedélzetére, hogy elmeneküljenek Oroszországból. Az Admirális, a brit haditengerészeti minisztérium korábban éppen azért vezényelte a hajót a Krím-félszigetre, hogy megmentse a cári család tagjait.

A lista élén Mária Fjodorovna anyacárnő, II. Miklós anyjának neve olvasható. Ott találjuk továbbá Mária negyedik gyermekét, Xenia Alexandrovna nagyhercegnőt, valamint gyermekeit: Fjodor, Nyikita, Dimitrij, Rosztiszláv és Vaszilij hercegeket. Felix Juszipov herceg és családja, akik a lista tizenötödik helyét foglalják el, azok közé az összeesküvők közé tartoztak, akik 1916-ban megölték a cár bizalmasát, Grigorij Raszputyint, a herceg pedig el is dicsekedett ezzel a Krímből Máltára való utazása során. A különböző személyek neve mellett látható pipák azt jelentik, hogy az illető igazoltan megérkezett Máltára, az áthúzott nevek pedig azokat a jelölik, akik Isztambulban szálltak partra.

Természetesen nem a Romanovok voltak az egyedüli orosz állampolgárok, akik elmenekültek a kommunista kormányzat elől. Még ugyanazon a héten egy másik hajó érkezett Máltára 500 emberrel, férfiakkal, nőkkel és gyerekekkel a fedélzetén, akik közül sokan ugyancsak a „fehérekhez” tartozóemigránsok voltak. A következő néhány évben további többszázezer ember követte a példájukat.

A HMS Marlborough brit hadihajó máltai kikötésének engedélyezésére vonatkozó kérelem, 1919. április 20., Málta

géppel írt, papír, 3 oldal; 20 x 32 cm.

Máltai Nemzeti Levéltár

Levéltári jelzet: NAM/CUS/18/1911

Trockij őrizetben, 1936. szeptember, Sundby, Hurum (Norvégia)

2 darab fekete-fehér fénykép, papír; 6,7 x 10,8 cm.

Igazságügyi Múzeum (Norvégia)

Levéltári jelzet: NRMF.06102

Trockij száműzetése: norvégiai kitérő

Lev Trockij (1879-1940) életének nagy részét “mozgásban töltötte”. Korai éveiben, orosz forradalmárként hazájában hamar ismertté vált, és nehezen tudott megállapodni egy helyen. A 20. század első két évtizedében élt, vagy legalábbis járt többek között Angliában, Franciaországban, Svájcban, Spanyolországban és az Egyesült Államokban is.

Az 1917-es októberi kommunista forradalom egyik vezéralakjaként, majd az azt követő orosz polgárháborúban (1918–1920) a Vörös Hadsereg parancsnokaként akár meg is állapodhatott volna, azonban hamar megromlott a viszonya a Szovjetunió feltörekvő új vezetőjével, Joszif Sztálinnal, és emiatt végül állandó száműzetésbe kényszerült. 1929-ben Törökországban telepedett le, majd 1933-ban átköltözött Franciaországba. Végül 1935-ben Norvégiában kapott tartózkodási engedélyt.

A bemutatott fényképen Trockij és felesége, Natalja Szedova látható egy falusi ház udvarán. Úgy tűnik, igen könnyedén viselik a körülményeket, ami azért is meglepő, mert ebben az időszakban éppen házi őrizetben voltak.

Miután megérkeztek Norvégiába, Trockijt és feleségét a norvég baloldali politikus, Konrad Knudsen látta vendégül norderhovi (ma Hønefoss település része) otthonában. Egy ideig minden a legnagyobb rendben ment, Trockij pedig szabadon élhetett, 1936 nyarára azonban az orosz emigráns politikus

jelenléte élénk politikai vitákat kezdett gerjeszteni. A Vidkun Quisling vezette norvég szélsőjobboldali párt, a Nemzeti Összefogás (Nasjonal Samling) mindent megtett, hogy az amúgy is feszült helyzetet tovább élezze, a párt félkatonai szárnyának tagjai pedig betörték Knudsen norderhovi ingatlanába és elvitték Trockij iratainak egy részét.

Egyes interpretációk szerint az iratok arra szolgáltattak bizonyítékot, hogy Trockij nem hagyott fel a felforgató politikai tevékenységgel. Neve hamarosan a nemzetközi újságok címlapjára került, mikor a szovjet állami hírgyűnökség (*TASZSZ*) bejelentette, hogy Trockij vélhetően vezető szerepet játszott egy Sztálin elleni összeesküvésben. A norvég kormány elrendelte Trockij letartóztatását, és a politikust egy, az Oslo közelében fekvő, Hurum melletti tanyára vitték- a bemutatott fényképek is itt készültek. Trockij és felesége az idő nagy részét a házban töltötte és naponta csak néhány órára mehettek ki a szabadba.

1936 decmeberében Trockijt végül kiutasították Norvégiából, és felrakták egy Mexikóba tartó tankhajó fedélzetére. Ez lett Trockij életének utolsó állomása: a szovjet titkosszolgálat (NKVD) egyik ügynöke, Ramón Mercader 1940. augusztus 20-án megtámadta a politikust mexikói otthonában. Trockij másnap belehalt sérüléseibe. Az orosz politikus élete végéig kritikusan viseltetett a norvég hatóságok iránt azért, ahogyan norvégiai tartózkodása alatt bántak vele.

A 150. *Nemzetközi Brigád Dabrowski Zászlóalj*ának katonái Lukács Pál tábornok temetésén, 1937. június 12.

1 darab fekete-fehér fénykép; 21,0 x 29,7 cm.
Spanyol Állami Levéltár – Történelmi Emlékezet Dokumentációs Központ
Levéltári jelzet: ES.37274.CDMH/10.69.3.-1// FOTOGRAFÍAS_EMIL_VEDIN, 434

A spanyol polgárháború nemzetközi katonái

Az 1936 nyarán kitört spanyol polgárháború hamarosan nemzetközi szintre emelkedett. Bár az európai nagyhatalmak, többek között Franciaország, Nagy-Britannia, Németország és a Szovjetunió egyezményt írtak alá arról, hogy nem avatkoznak be, hamar megszegték azt. A hitleri Németország és Mussolini Olaszországa is küldött csapatokat és hadianyagot a spanyol nacionalista erőknek, a Szovjetunió pedig ellátmánnyal támogatta a köztársaságpárti erőket. Ezen felül több tízezer külföldi önkéntes csatlakozott a spanyol baloldali erökhöz, akik úgy gondolták, itt eredményesen küzdhetnek a fasiszmus ellen.

A külföldi önkéntesekből megszervezett alakulat a *Nemzetközi Brigádok* nevet kapta.. A csapatokat Párizsból irányították a *Komintern* segítségével, amely egy alapvetően szovjet vezetés alatt működő, a nemzetközi kommunista mozgalmat koordináló szervezet volt. A polgárháború során összesen hét brigádot állítottak fel, melyek mind az önkéntesek nemzetisége szerint megszervezett zászlóaljakra tagozódtak. Az *Abraham Lincoln Zászlóalj* katonái például mind az Amerikai Egyesült Államokból érkeztek, míg a *Dabrowski Zászlóaljat* a hazájukból elmenekült lengyelek alkották, akik nem sokkal korábban még bányásként dolgoztak Franciaországban és Belgiumban.

A kiállított fényképen a *Dabrowski Zászlóalj* néhány katonáját látjuk. A fotó a korábban Zalka Máté álnéven is tevékenykedő, magyar származású Lukács Pál tábornok temetésén készült Valenciában, aki a

Huesca ellen indított, a baloldali erők vereségével záruló támadás során halt meg 1937 júniusának közepén. A magyar származású Lukácsot eredetileg Frankl Bélának hívták, és katonai pályája mellett író is volt. Először a *XII. számú Nemzetközi Brigádnál* szolgált – ennek részét képezte *Dabrowski Zászlóalj* is –, majd a 45. hadosztály parancsnoka lett. Miként az a képről is látszik, a katonái nagyra becsülték, tisztelték és szerették.

A fényképet készítő Emilio Rosenstein ugyancsak figyelemre méltó személy. Lengyel menekült volt, aki a polgárháború kitörése előtt Franciaországban orvostudományt tanult. A polgárháborúban katona-orvos lett, először a *Dabrowski Zászlóaljnál*, később pedig a *Nemzetközi Brigádokhoz* csatolt páncélos alakulatoknál szolgált.

Mindent egybevetve a *Nemzetközi Brigádok* igen eredményesen harcoltak a spanyol polgárháborúban a köztársaságpárti erők oldalán, az 1936-as nagy önkéntes hullám után azonban a személyi utánpótlás egyre inkább akadozni kezdett. A harctéren elesett, megsebesült vagy dezertált önkéntesek helyét fokozatosan spanyol nemzetiségű katonákkal töltötték fel. Juan Negrín miniszterelnök 1938-ban a *Nemzetközi Brigádok* feloszlátása mellett döntött, hogy kedvezzen a francia és a brit kormánynak is. 1938. november 15-én a brigádok nagyszabású búcsú-díszszemlét tartottak Barcelonában. Néhány hónappal később Francisco Franco tábornok győztes nacionalista csapatai bevonultak Madridba, a polgárháború pedig véget ért.

Nordahl Grieg norvég író honfitársa, a haditudósító Gerda Grepp és a dán költő, Sigvard Lund társaságában a madridi Ángel téren, amint az Írók Második Nemzetközi Kongresszusának a *Kultúra Védelmében* című rendezvényére érkeztek, 1937. július 5–július 8, Madrid

1 darab fényképnegatív; 23,2 x 16,6 cm.

Spanyol Állami Levéltár – Történelmi Emlékezet Dokumentációs Központ

Levéltári jelzet: ES.37274.CDMH/10.69.13.-1//FOTOGRAFÍAS_ZÚÑIGA,NEG.,SOBRE,6,10

A kultúra védelmében: skandináv írók a spanyol polgárháborúban

A régi fényképek képesek érzékelteni annak a kornak és a helynek hangulatát, amikor és ahol készültek. Az itt kiállított kép is erről tanúskodik. Gerda Grepp és Nordahl Grieg norvég írókat, illetve Sivgard Lund dán műfordítót láthatjuk rajta, utóbbit aktatáskával a kezében, amint a *Reina Victoria Hotel* előtt, a madridi Plaza del Ángel nevű téren állnak. Nem sokkal korábban érkeztek Valenciából a spanyol fővárosba – úgy tűnik, sietnek, és egy spanyol köztársaságpárti katonától kérnek útbaigazítást. 1937. július elején járunk, a skandináv irodalmárok pedig az Írók Második Nemzetközi Kongresszusának a *Kultúra Védelmében* című rendezvényére érkeztek Madridba.

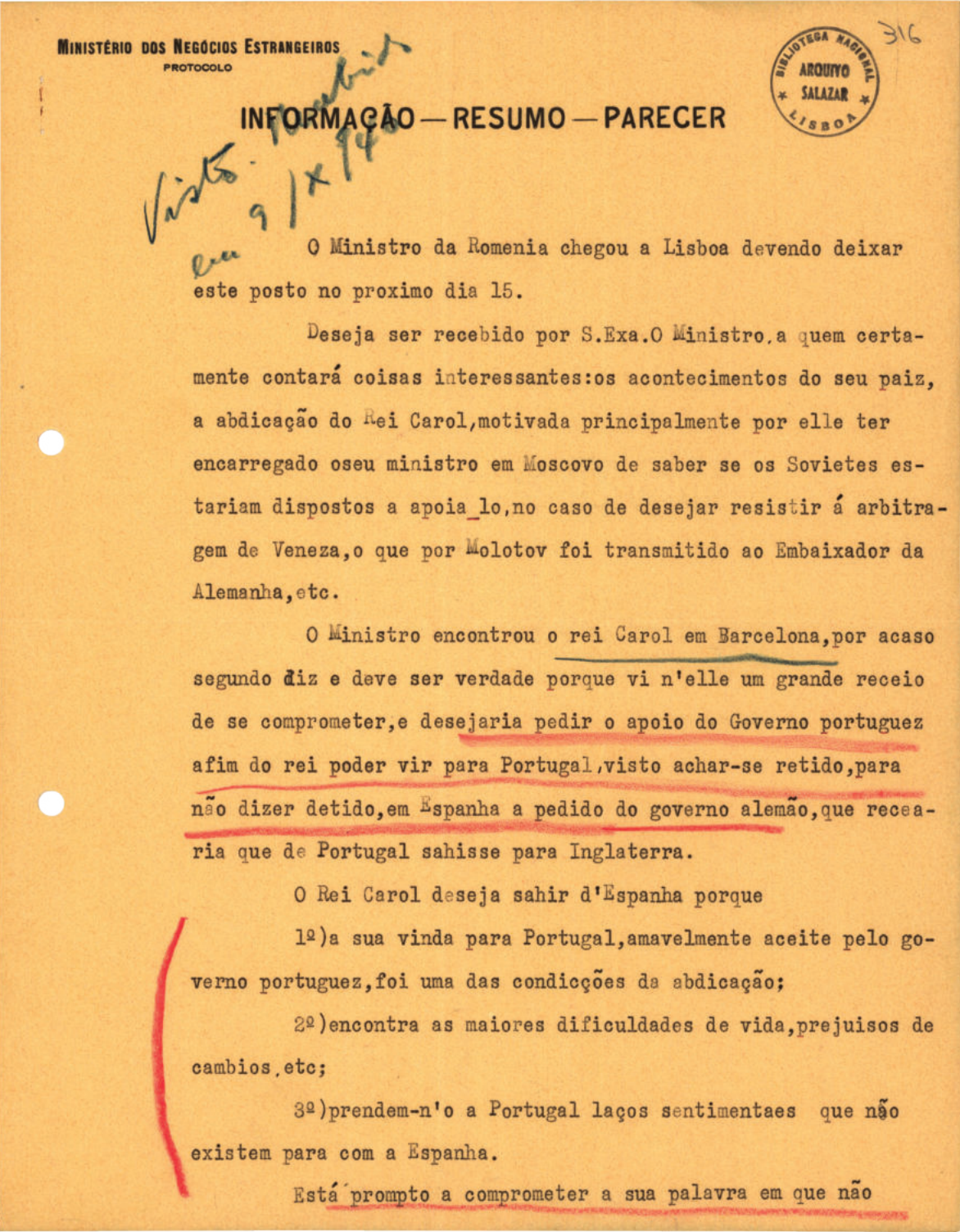
Az Első Nemzetközi Kongresszust 1935-ben, Párizsban tartották. A rendezvény célja a baloldali gondolkodású írók és értelmiségiek nemzetközi összefogása volt a fasiszta ideológia ellen, amely Hitler és náci párt 1933-as németországi hatalomra jutása után egyre jobban fenyegette Európát. A kongresszus prominens résztvevői között találjuk például Thomas Mannt, Maxim Gorkijt, Aldous Huxley-t vagy George Bernard Shaw-t.

Spanyolország a baloldali összefogás fontos színterévé vált a Második Spanyol Köztársaság elleni, 1936-os felkelés után. A *Második Nemzetközi Kongresszus a Kultúra Védelmében* négy helyszínen is folyt 1937 júliusában: Valenciában (július 4-én), Madridban (július 5–8. között), Barcelonában (július 11-én), végül pedig Párizsban (július 16–17-én). A rendezvényen összesen 238 szerző jelent meg,

részben olyan országokból, amelyek támogatták a Spanyol Köztársaságot, vagy olyanokból – ilyen volt Norvégia és Dánia is –, amelyek a spanyol kérdésben inkább semleges álláspontra helyezkedtek.

Számos író maga is tevékeny szerepet vállalt a spanyol polgárháborúban. Grepp és Grieg más skandináv irodalmárokkal együtt segítettek megszervezni a köztársaságpártiaknak küldött segélyszállítmányok célba juttatását, illetve kórházat létesítettek Alcoyban, Alicante tartományban. Grepp a polgárháború ideje alatt haditudósítóként tevékenykedett, végül azonban megromlott egészsége miatt kénytelen volt visszatérni Norvégiába. 1940 augusztusában hunyt el tuberkulózisban. Grieg a második világháború alatt is folytatta antifasiszta tevékenységét, amikor pedig 1940-ben a németek megszállták Norvégiát, sok honfitársához hasonlóan Nagy-Britanniába menekült. 1943 decemberében halt meg, amikor egy brit repülőgép légénységének tagjaként részt vett egy Berlin elleni bombatámadásban.

Az itt kiállított fényképen szereplő három ember láthatóan elkötelezett az eszméi iránt. A végsőig közösséget vállaltak egymással, és mindazokkal, akik Spanyolország választott kormányát támogatták az 1936 és 1939 között zajló polgárháború során.

Lemondás a trónról, majd száműzetés: II. Károly román király menekülése Portugáliába

1940. szeptember 6-án II. Károly román király lemondott a trónról fia, Mihály javára. Legnagyobbrészt ő is annak a változékony politikai helyzetnek esett áldozatul, amely a második világháború kitörésének évében egész Európára jellemző volt.

A Németország és a Szovjetunió között 1939 augusztusában aláírt megnemtámadási szerződés a nagyhatalmak részéről védtelenül hagyta és kiszolgáltatotta Romániát a szomszédos államoknak. 1940 júniusa és szeptembere között területei egy jelentős részét elveszítette – Besszarábiát és Észak-Bukovinát a Szovjetunió, Észak-Erdélyt Magyarország, Dél-Dobrudzsát pedig Bulgária foglalta el. Ezek miatt a veszteségek miatt Károly helyzete tarthatatlanná vált.

A király szeretőjével, Magda Lupescuval és kis létszámú kíséretükkel együtt vonatra szállt, és elindult Portugália felé. Száműzetése helyét már a lemondásáról szóló egyezményben kijelölték. Az utazás eseménytelenül zajlott Jugoszlávián, Svájcban és a Vichy-kormány által irányított Franciaországon keresztül, ám a spanyol határon jelentős nehézségek merültek fel. Károly ugyanis itt tudta meg, hogy a román hatóságok a korábbi tervekkel ellentétben száműzetése színhelyéül Spanyolországot jelölték ki. Valószínűleg úgy gondolták, hogy a tengelyhatalmakkal jó viszonyt ápoló Spanyolországban könnyebben megfigyelés alatt tarthatják a volt uralkodót, így előbb Barcelona közelében, egy tengerparti ingatlanban szállásolták el, majd átszállították egy sevillai szállodába.

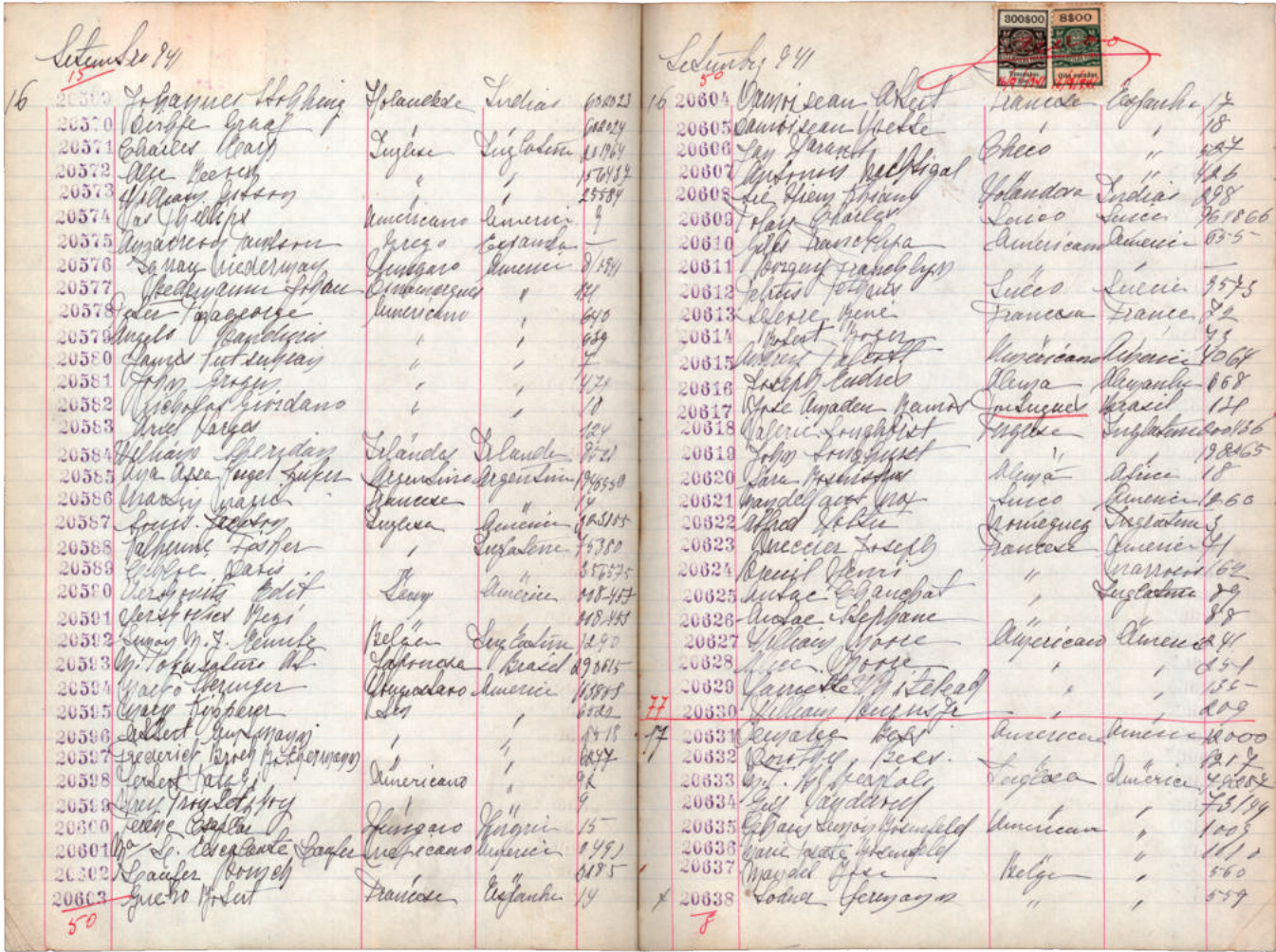
A kiállított dokumentum egy, a portugál külügyminisztérium iratai közül származó jelentés. A forrás

vázolja Károly helyzetét és kiderül belőle, hogy a lemondott királyt a német kormány kérésére lényegében őrizetben tartották, akik „*attól tartottak, hogy esetleg Portugáliába vagy Angliába menekül.*” Károly kifejezte azon óhaját, hogy elhagyhassa Spanyolországot, és hangsúlyozta, hogy Portugáliához szoros érzelmi szálak fűzik, Spanyolországban kényelmetlenül érzi magát, és utalt a lemondásról szóló egyezményben szereplő feltételekre.

Mikor végre alkalma nyílt rá, a menekülés okos és egyszerű módját választotta. 1941 elején a spanyol hatóságok engedélyezték neki, hogy Magdával együtt hosszú, sokszor egész napos autós kirándulásokat tegyen. Károly gyorsan kiismerte a Sevillától nyugatra fekvő úthálózatot, illetve kitapasztalta, hogyan hagyhatja maga mögött az őt állandóan kísérő spanyol rendőrautót. Végül egyszerűen elvezetett a portugál határig, ahol sikerült átkelnie.

Ebben az időben nem csak ő keresett menedéket Portugáliában. Az 1940-es német katonai sikerek nyomán emberek ezrei menekültek Portugáliába, egy részük ott tervezte a letelepedést, míg mások vízumért folyamodtak, hogy tovább utazhassanak Amerikába. A leggazdagabb emigránsok, köztük uralkodócsaládok száműzött tagjai, mint Károly és Magda, elsősorban Cascais településen, ezen belül is a tengerparti üdülőövezetben, Estorilban telepedtek le. Persze ők is menekültek voltak, ám így is jelentősen kevesebb viszontagsággal néztek szembe, mint kevésbé előnyös társadalmi helyzetben lévő társaik.

II. Károly volt román király portugáliai száműzetésben, 1940–1941, 1944
géppel írt, papír, 24 oldal; 21,5 x 27,0 cm.
Torre do Tombo Portugál Nemzeti Levéltár
Levéltári jelzet: PT/TT/AOS/D-J/8/2/18

Útlevel-nyilvántartó könyv, 1941. június – 1942. május

1 darab bekötött kötet; kézírással kitöltött formanyomtatványok, papír; 21,5 x 32 cm.

Torre do Tombo Portugál Nemzeti Levéltár

Levéltári jelzet: PT/ADLSB/AC/GCL/H-D/002/00022

Jean Moulin vízumkérelme

Az útlevel-nyilvántartások kutatása közben olykor ismert személyek neveivel is találkozhatunk. Joseph Mercier vízumkérelmét az itt kiállított, 1941 júniusa és 1942 májusa közötti időszakot lefedő portugáliai nyilvántartó könyvben, a 20623. szám alatt találjuk. Az oldal tetején 1941. szeptemberi keltezés olvasható. „Joseph Mercier” valójában Jean Moulin, a francia ellenállási mozgalom egyik prominens tagjának álneve volt.

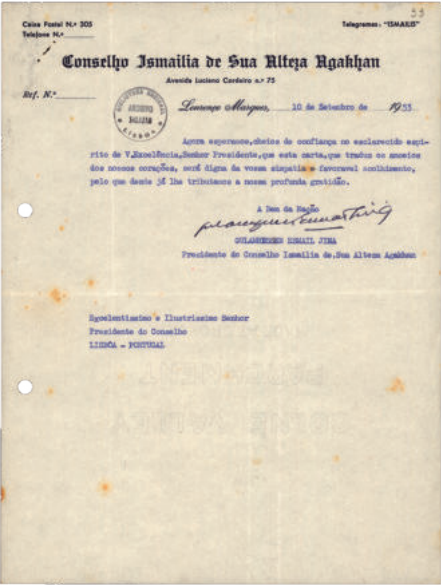
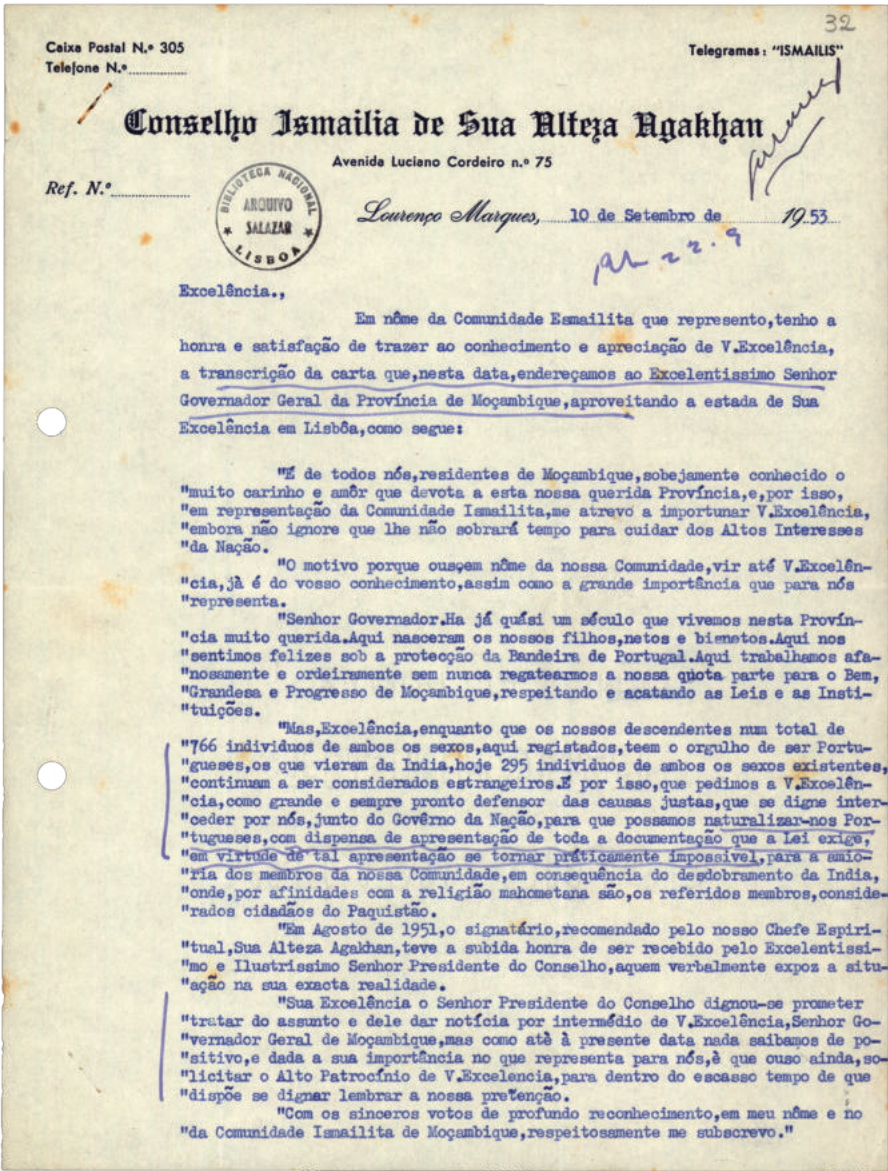
Mikor Hitler csapatai 1940 májusában megszállták Franciaországot, Moulin Eure-et-Loir megye prefektusa volt. A németek június 17-én tartóztatták le, amikor megtagadta egy francia katonákat hamisan megvádoló dokumentumnak az aláírását, mely szerint a la taye-i térségben atrocitásokat követtek volna el civilek sérelmére. Szabadon bocsátása után a németekkel kollaboráló Vichy-kormány felmentette tisztségéből, mindezek után csatlakozott a francia ellenálláshoz.

1941 szeptemberében Londonba indult, ehhez azonban át kellett utaznia a semleges Spanyolországon és Portugálián. A portugál útlevel-nyilvántartó könyvben olvasható bejegyzés Moulin-Mercier útja egyik állomását mutatja. Mikor Moulin végre megérkezett Nagy-Britanniába, a *Szabad Franciaország* ellenállási mozgalom vezetőjétől, Charles de Gaulle

tábornoktól azt a feladatot kapta, hogy egyesítsen különböző ellenálló csoportokat. 1942 januárjában ejtőernyősként, titokban tért vissza Franciaországba, hogy a megbízást végrehajtsa. A következő hónapban már Londonban tartózkodott, ahol fontos szerepet játszott a *Nemzeti Ellenállási Tanács* megalakításában. Néhány héttel később ismét visszatért Franciaországba, hogy az *Ellenállási Tanács* első ülésén elnököljön Párizsban, 1943 májusában. Ezt követően azonban elhagyta a szerencse. A Gestapo letartóztatta, és a lyoni Montluc börtönbe zárták, ahol Klaus Barbie vallatótiszt, a hírhedt „lyoni mészáros” kínoztta. Moulint megpróbálták vonaton Németországba szállítani, ám útközben életét vesztette.

Jean Moulin ma hazája nemzeti hőse, az iskolákban az egyik legnagyobb francia hazafiként emlékeznek rá, és számos oktatási intézmény, valamint többek között az ellenállási mozgalom emlékének szentelt párizsi múzeum is az ő nevét viseli. Országszerte számos emléktáblát és emlékművet állítottak a tiszteletére, a legismertebbek ezek közül Lyonban és Metzben találhatók, ahol raboskodott, illetve ahol feltételezhetően halálát lelte. Legfontosabb emlék-helye mégis talán a párizsi Panthéon, ahol hamvait 1964-ben helyezték örök nyugalomra, a francia nemzet hősei között.

Az indiai iszmáilita emigránsok portugál állampolgársági kérelme

A mozambiki portugál iszmáilita közösség tagjainak portugál állampolgárság iránti kérelme, 1953. szeptember 10., Lisszabon

Géppel írt, papír, 2 oldal; 26,5 x 20,0 cm.
Torre do Tombo Portugál Nemzeti Levéltár
Levéltári jelzet: PT/TT/AOS/D-G/7/8/4

A kiállított irat egy António de Oliveira Salazar portugál miniszterelnöknek címzett levél részlete, amelyet Gulamhussen Ismail Jina indiai vallási vezető, az Aga Kán Iszmáilita Tanácsának elnöke küldött. Az 1953. szeptember 10-én kelt levélben Jina 295 iszmáilita muszlim személy nevében ír, akik nem sokkal korábban érkeztek a kelet-afrikai Mozambikba az indiai szubkontinensről. A vallási vezető beszámol Salazarnak arról, hogy kérelemmel fordult a mozambiki főkormányzóhoz: szeretne volna elérni, hogy az iszmáiliták lehetőleg soron kívül, a jogszabályok által előírt iratok bemutatását mellőzve vehessék fel a portugál állampolgárságot. Kérelmét azzal indokolja, hogy az emigránsok nem tudnak ilyen iratokat beszerezni, mivel az indiai hatóságok álláspontja szerint muszlim hitük miatt ők pakisztáni állampolgároknak tekintendők.

Az iszmáiliták az iszlám vallás síita ágához tartoznak, akik az Aga Kán címet viselő vallási vezetőt követik. A tisztséget a perzsa uralkodó alapította és adományozta először a 19. század elején, és dinasztikus módon szállt apáról fiúra. A (harmadik) Aga Kán 1953-ban Sir Sultan Mahomed Shah (1877–1957) volt, aki leginkább hatalmas vagyonáról és kiváló versenylovairól vált ismertté. Az iszmáilita vallás követőit India Nagy-Britanniától való, 1947-ben bekövetkezett függetlenedése nehéz helyzetbe hozta. A muszlimok által dominált Pakisztáni Iszlám Köztársaság és a többségében nem muszlimok

által lakott Indiai Unió között kirobbant konfliktus során mintegy 15 millió ember kényszerült elhagyni az otthonát, és körülbelül egymillió embert gyilkoltak meg szerte a szubkontinensen.

Portugália egy ideig még tartotta Goát és egyéb indiai területeit, ám az 1950-es években India már egyre határozottabban követelte, hogy Portugália mondjon le a szubkontinensen található gyarmatairól. Ennek következtében az egykori indiai portugál gyarmatok – muszlim és európai – lakosai közül igen sokan döntöttek úgy, hogy elhagyják Indiát. Sokaknak Mozambik, Portugália kelet-afrikai gyarmata tűnt ideális úticélnak. Az európaiak számára ismerős nyelvi és kulturális környezetet kínált, a muszlimok, többek között az iszmáiliták számára pedig szintén biztonságos helynek látszott arra az esetre, ha India erőszakkal foglalná el Goát és az egyéb területeket.

A félelem, hogy Portugália utolsó területeit a szubkontinensen bekebelezi az indiai állam, nem volt alaptalan. 1954-ben indiai nacionalisták elfoglalták Dadrát és Nagar Havelit, ahol India-párti kormány került hatalomra. A következő évben a goai konfliktus odáig fajult, hogy Portugália és India megszakították egymással a diplomáciai kapcsolatot. 1961-ben az indiai fegyveres erők végül elfoglalták Goa, Daman és Diu területeit, ezzel pedig Portugália elvesztette utolsó indiai gyarmatait is. Mozambik nem sokkal később, 1975-ben vált függetlenné.

A magyar forradalom eszméje: Kővágó József beszéde az Egyesült Nemzetek Szervezete előtt

Kővágó József, Budapest korábbi polgármestere 1957. január 29-én jelent meg az Egyesült Nemzetek Szervezetének Különleges Bizottsága előtt, hogy beszédet tartson a néhány hónappal korábban végbe ment magyarországi forradalom eszméjének védelmében. Ez szükséges lépés volt, mert nagyon sok téves információ keringett a világban a magyar forradalommal és szabadságharcral kapcsolatban.

A jelenlévők többsége, akik aznap meghallgatták a beszédét, megértették a helyzetet. A magyar forradalom, amelyről 1956 végén rengeteget lehetett olvasni a világsajtóban, még a következő év elején is aktuális téma volt. A forradalom lényegében a magyar népnek abból vágyából táplálkozott, hogy a magyarországi kommunista kormányzat hajtson végre jelentős liberális reformokat. Az események azonban túlságosan gyorsan történtek, és olyan irányt vettek, amelyet mind a magyar, mind a moszkvai szovjet kormány túl radikálisnak ítélt. A forradalmárok elfoglalták Budapest és más nagyvárosok utcáit, majd amikor az Államvédelmi Hatóság emberei és a szovjet csapatok is színre léptek, véres összecsapások kezdődtek. A szovjetek akkor avatkoztak be határozottan, amikor Nagy Imre miniszterelnök egyértelműen a forradalom oldalára állt, és bejelentette, hogy Magyarország kilép a Varsói Szerződésből. 1956. november 4-én a Vörös Hadsereg megszállta Magyarországot és gyorsan véget vetett a harcoknak.

Kővágó, aki vezető szerepet játszott a felkelésben, november első napjaiban rövid ideig Budapest polgármestere volt. Az itt bemutatott, az ENSZ előtt tartott beszéde hangsúlyozza, hogy a forradalom a magyar nép szabadság és függetlenség iránti vágyából fakadt, és azt egyáltalán nem külföldi rádióadásokon keresztül szították vagy irányították. A kommunista kormány abba a tévedésbe esett, hogy néhány nagyon korlátozott liberalizációs reformmal lecsendesítheti az embereket, akik alapvető változásokat követeltek. A forradalom célja a „nyugati” értelemben vett szocializmus létrehozása volt, a forradalmárok pedig többek között szabad választásokat és nemzeti függetlenséget követeltek. Kővágó azt is kiemelte, hogy az antiszemitizmus nem tartozott a magyar forradalom eszméi közé, míg más hasonló kelet-európai megmozdulásokról ugyanez nem mondható el.

A beszéd kifejezi a korabeli magyar emberek vágyait. Kővágó úgy dolgozta ki a szöveget, hogy azzal a nyugat-európai és amerikai demokráciák képviselőit meg tudja szólítani. Mikor megtartotta beszédét, már ő is egyike volt annak a körülbelül 200.000 magyarnak, akik nyugatra menekültek a megtorlások elől. A Magyarországon maradt forradalmárok közül körülbelül 20.000 embert tartóztattak le és 230-at végeztek ki. Aki felveszi a harcot az elnyomás ellen, jellemzően nagy árat fizet ezért.

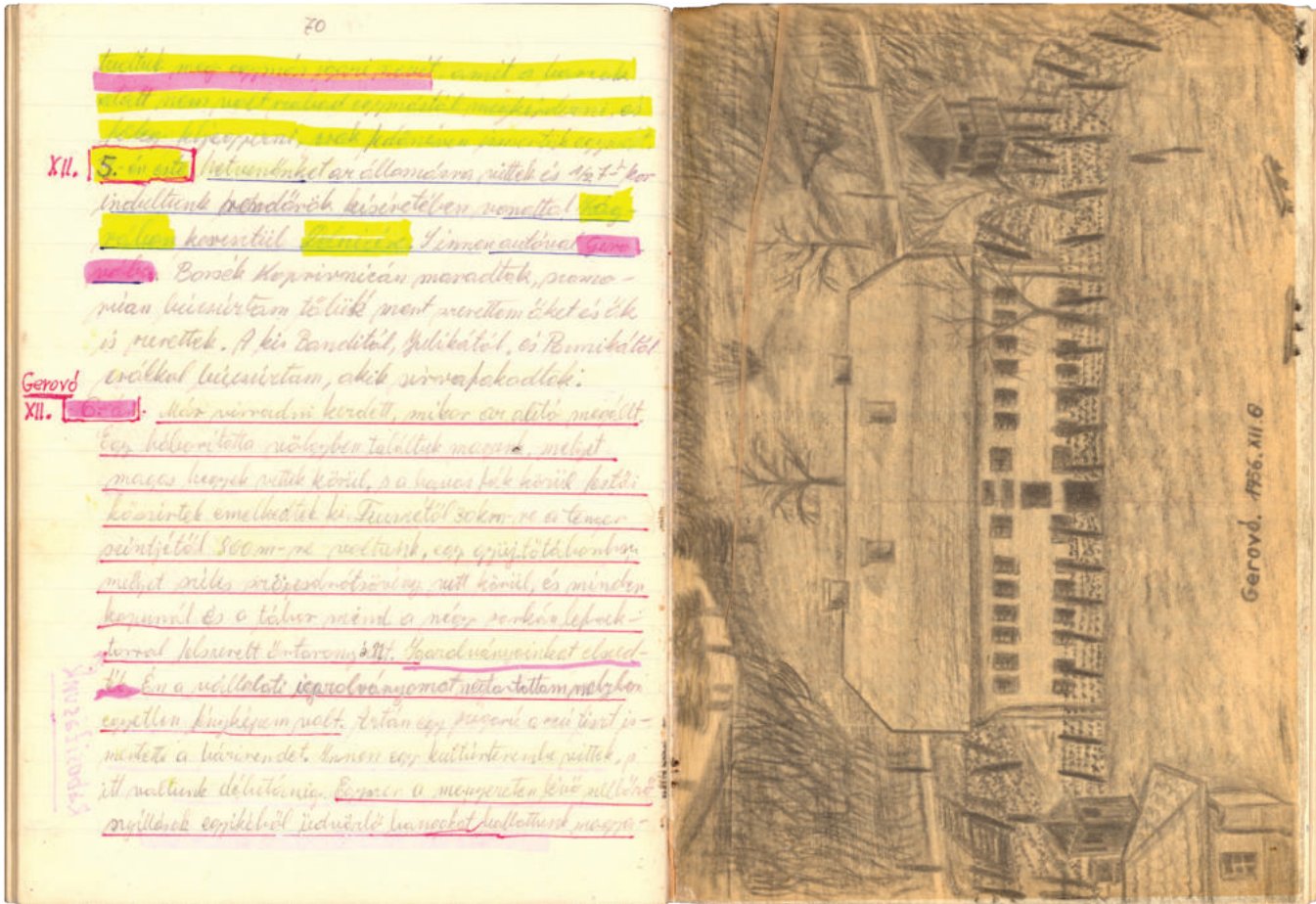
Kővágó Józsefnek az Egyesült Nemzetek Szervezete Különleges Bizottsága előtt az 1956-os forradalom eseményeiről tartott beszédének fogalmazványa, 1957. január 29., New York

géppel írt, papír, 12 fólió; 21,0 x 29,7 cm.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

Levéltári jelzet: HU-MNL-OL- P 2245 – B – 1. – № 1

Forradalmárból menekült: dr. Tésenyi Ferenc naplója

Dr. Tésenyi Ferenc naplója az 1956-os forradalom eseményeiről, 1956-1958

1 darab kemény kötéses kötet, 200 számozott oldal, papír (86 oldalnyi kézírásos szöveg); 17,5 x 24 cm.

Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára

Levéltári jelzet: HU-MNL-BaML – XV – 46. – Tésenyi hadinapló

Dr. Tésenyi Ferenc naplója fontos történelmi forrás, melyből az egyes magánember tapasztalásaitismerhetjük meg az 1956-os forradalommal és az azt követő időszakkal kapcsolatban. Tésenyi ebben az időben a Pécsi Tudományegyetem hallgatója volt, és a *Mecseki Láthatatlanok* néven ismert forradalmár-csoporthoz csatlakozott. A forradalom leverése után Jugoszláviába menekült, ahol a gerovói menekülttáborban (ma Horvátország) szállásolták el. Később a Német Szövetségi Köztársaságban végzett tanulmányokat, majd Svájcba települt át, ahol a Zürichi Egyetemen 1965-ben szerzett fogorvosi diplomát.

Tésenyi beszámolójából megtudhatjuk, milyen is volt testközelből átélni a forradalmat. 1956. október 23-ai naplóbejegyzése például azt dokumentálja, hogyan támadtak rá és más forradalmárookra a rendőrség és az Államvédelmi Hatóság fegyveresei:

„*Lépésről lépésre közeledtek, amikor már 15 lépésnyire megközelítettek, a szuronyokat nekünk szegezték, és futni kezdtek felénk. Az elől állókat megszurkálták és puskatussal ütötték, közben szétszórtak bennünket a térről nyíló utcákba, de hiába, a másik oldalon ismét visszaözlöltek a térre.*”

Egy másik, október 25-ei bejegyzés arról számol be, hogyan ünnepelték az emberek forradalom kezdeti sikereit:

„*...a színházról és a SZOT-székházról is lezuhant a csillag, s a magyar zászló váltotta fel. Ekkor már kb. 40 ezren voltunk. A főtéren elénekeltük a himnuszt, és utána megszólalt a hangszóró: 'magyar testvéreim', 'polgártársak!'. Ezt zúgó taps követte. Majd a rendőrség és az ÁVH részéről hangzottak el bocsánatkérő szövegek...*”

A tárlatra kiválasztott oldalak egyikén Tésenyi Ferenc ceruzarajza látható, amely a gerovói menekülttábort ábrázolja 1956. december elején. A tábort dupla szögesdrót, őrtornyok és őrbódék vették körül, és inkább emlékeztetett egy náci koncentrációs táborra, mint egy menekülttáborra.

1957 májusának közepére az őrtornyokat és a szögesdrótot ugyan leszerelték, de a tábor még így sem volt kellemes helynek mondható. Körülbelül 1400 menekült élt összezsúfolva az épületekben, melyeket eredetileg 600 személy befogadására terveztek. Néhány családnak volt saját kis szobája, ám a legtöbben nagy, közös hálótermeken osztoztak a többiekkel. A táborban nem volt külön ebédlő sem. Néhány menekült feladta, és úgy döntöttek, inkább visszatérnek Magyarországra. Ám a többiek, köztük Tésenyi is, kitartottak, és idővel eljutottak Nyugat-Európába vagy Amerikába, ahol teljesen új életet kezdhettek.

(Portugál származású) angolai menekült gyermekek a liszaboni repülőtéren, 1975. június 27., Lisszabon
1 darab fekete-fehér fénykép; 16,1 x 23,9 cm.
Torre Do Tombo Portugál Nemzeti Levéltár
Levéltári jelzet: PT/TT/FLA/SF/001/5499/023

Angolai menekült gyermekek a liszaboni repülőtéren

Az itt bemutatott fénykép a liszaboni repülőtéren készült 1975 júniusában. A szereplők első ránézésre átlagos gyerekeknek tűnnek, akik talán éppen osztálykiránduláson vesznek részt. A kép történelmi kontextusának vizsgálatával viszont kiderül, hogy ezek a gyerekek portugál nemzetiségű menekültek, akik a Portugáliától ekkoriban függetlené vált Angolából érkeztek.

Portugália a 15. században gyarmatosította Angolát, habár az első portugál telepések csak 1576-ban, Luanda megalapításakor jelentek meg a térségben. A 20. század második felében Angolában – sok más afrikai és távol-keleti gyarmatállamhoz hasonlóan – egyre erősödtek a függetlenedési törekvések. Az ország északi területein 1961-ben felkelés tört ki, amelyet elhúzódó gerillaháború követett. A portugál kormány válaszul csapatokat küldött a térségbe és népszerűsíteni kezdte a gyarmatokra történő kivándorlást. E törekvéseit segítette, hogy a felkelők maguk is három, egymással ellenséges csoportot alkottak. Az 1970-es évek elejére Portugália a felkelést nagyrészt el tudta fojtani.

A helyzet azután változott meg drasztikusan, hogy a portugál anyaországban is alapvető politikai fordulat

következett be. 1968-ban ugyanis a régóta hivatalban lévő, diktátori hatalmat gyakorló António de Oliveira Salazar miniszterelnök agyvérzést szenvedett, emiatt képtelenné vált az ország további kormányzására, és két évvel később elhunyt. A hirtelen vezetőváltás egy országot megbénító gazdasági válsággal párosult, és az angolai konfliktusok miatt a hazai ellenszenv is nőtt a kormányzat iránt. 1974 áprilisában végül katonatisztek egy csoportja vértelen puccsot hajtott végre és megdöntötte a diktatúrát.

Angolában a portugál hadsereg egyre inkább kifáradt a gerillaharcokban, és kezdett világossá válni, hogy a portugál közigazgatás a gyarmatokon a végnapjait éli. 1975-ben körülbelül 250.000 ember hagyta el Angolát. Többségük – a fényképen szereplő gyermekeket is beleértve – Portugáliába távozott, ahol ugyan a „*retornados*” (hazatértek) névvel illették őket, ám mégsem részesültek mindig kedvező fogadtatásban. Mások Namíbiába, Dél-Afrikába, Brazíliába vagy az Amerikai Egyesült Államokba települtek át. 1975 novemberében a portugál állam gyamati hatóságai kivonultak Angolából, az ország pedig felszabadult a több százéves gyarmati uralom alól.

Impresszum

Szervező

Norvég Nemzeti Levéltár.

Koordináció

Norvég Nemzeti Levéltár és ICARUS (International Centre for Archival Research).

Szoros együttműködésben az alábbi intézményekkel

Spanyol Állami Levéltár; Máltai Nemzeti Levéltár; Torre do Tombo Portugál Nemzeti Levéltár; Magyar Nemzeti Levéltár és Munster Technological University, Cork (MTU)

Történész-kurátor

Barry Robertson, PhD.

Tervező

Munster Technological University, Cork (MTU).

Nyomdai kivitelezés

Add text here.

Közreműködő intézmények

Magyarország: Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára; Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára; Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára; Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára; Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára; Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára; Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára.

ICARUS levéltári hálózata: Cseh Köztársaság Nemzeti Levéltára; Észt Nemzeti Levéltár; Felső-Ausztriai Állami Levéltár és Belgrádi Történelmi Levéltár (Szerbia).

Málta: Máltai Nemzeti Levéltár és Máltai Közjegyzői Levéltár.

Norvégia: Norvég Nemzeti Levéltár és Norvég Nemzeti Levéltár – Oslói Területi Állami Levéltár; Norvég Igazságügyi Múzeum.

Portugália: Torre do Tombo Portugál Nemzeti Levéltár.

Spanyolország: Spanyol Állami Levéltár – Általános Közigazgatási Levéltár; Spanyol Állami Levéltár – Aragóniai Királyság Levéltára; Spanyol Állami Levéltár – Történelmi Emlékezet Dokumentációs Központ; Spanyol Állami Levéltár – Országos Történeti Levéltár és Spanyol Állami Levéltár – Simancasi Általános Levéltár.

Fordítók és szakmai közreműködők

Ausztria: Karl Heinz, Caroline Maximoff, Gabi Rudinger, Katja Staudigl (ICARUS).

Magyarország: Bánszki Hajnalka; Borsy Judit; Bósz Attila; Brigovác László; Czikkelyné Nagy Erika;Farkas Andrea; Foki Ibolya, PhD; Gáty István; Gyenesei József, PhD; Husvéth András; Jakab Réka, PhD; Jaksi Róbert; Káli Csaba; Kántás Balázs, PhD; Karika Tímea; Katona Péter; Kocsis Éva; Kovács Gergely; Kulcsár Bálint, PhD; Kurecskó Mihály; Künstlerné Virág Éva; Lantos Zsuzsanna; Lőrincz Melinda; Lukács-Berkesi Anikó; Molnár András; Mudri Andor; Nagy Imre Gábor; Nemes L. Ágnes; Paksy Zoltán, PhD; Paukovics Gergő; Pintyőke Gábor; Samu Péter; Schmidt Anikó, PhD; Sebestyén Kálmán; Seres Attila; Smid Enikő; Szabó Dorottya; Szatucsek Zoltán; Szálkai Tamás, PhD; Szerényi Ildikó; Szlabey Dorottya; Szűts István Gergely, PhD; Tóth Ágnes; Török Gábor; Varga Máté; Varga Szilvia.

Írország: Pat Fitzpatrick (korrektor).

Málta: Rita Vella Brincat; Francesco Pio Attard; Leonard Callus.

Norvégia: AAnette Alsвик; Kristine Bjørge; Ole Gausdal; Unni Løkkebø; Patricia Haeck; Hugo Johansen; Synnøve Østebø; **Oslói**

Múzeum: Vidar H. Skuseth; **Nemzeti Könyvtár:** Guro Tangvald.

Portugália: Könyvészeti, Levéltári és Könyvtári Főigazgatóság: Silvestre Lacerda (főigazgató); Anabela Ribeiro (Digitális tartalmakért felelős osztály vezetője); Carla Lobo; Luis Sá; Rui Pires;Teresa Araújo; Rosa Azevedo (Restaurálásért és állagmegővásért felelős osztály vezetője); Ana Lopes; Fátima O'Ramos; Fernando Costa; Filomena Carvalho; Isabel Abecassis; Joana Braga; Paulo Leme;Teresa Tremoceiro; Paulo Tremoceiro (Kommunikációs és közönségkapcsolati osztály vezetője); Adelaide Proença; Odete Martins; José Furtado (Informatikai rendszerek és statisztikai osztály vezetője); Ana Madeira, António Garção; Maria dos Remédios Amaral; Maria Trindade Serralheiro; Sónia Jacques.

Spanyolország: Spanyol Levéltári Főigazgatóság: Severiano Hernández Vicente (főigazgató); Cristina Díaz Martínez (Intézményi kapcsolatok osztályvezetője); Miguel Ángel Bermejo Alonso; Antonio Lerma Rueda; Carmen Mateos Salamanca; Santiago Muriel Hernández; Montserrat Pedraza Muñoz és Josefa Villanueva Toledo. **Általános Közigazgatási Levéltár:** Mercedes Martín-Palomino y Benito (igazgató); Elena Cortés Ruiz; Jesús Espinosa Romero. **Aragóniai Királyság Levéltára:** Carlos López Rodríguez (igazgató); Beatriz Canellas Anoz; María Luz Rodríguez Olivares és Alberto Torra Pérez. Történelmi Emlékezet Dokumentációs Központ: Manuel Melgar Camarzana (igazgató); Francisco Javier Fito Manteca; Víctor García Herrero; José Luis Hernández Luis; Antón López Fernández és Marta Marcos Orejudo. **Országos Történeti Levéltár:** Juan Ramón Romero Fernandez-Pacheco (igazgató); Esperanza Adrados Villar; Belén Alfonso Alonso-Muñoyerro; José Luis Clares Molero; Berta García del Real Marco és Ana María López Cuadrado. **Simancasi Általános Levéltár:** Julia Rodríguez de Diego (igazgató); José María Burrieza Mateos; Joaquín Pérez Melero és Agustín Sánchez Marchán. Traducciones TRIDIOM S.L.

Létrejött az Európai Unió Kreatív Európa Programja részfinanszírozásában.

Co-funded by the
Creative Europe Programme
of the European Union

Tárjuk fel közösen az Európa levéltáraiban
őrzött digitális kincseket!

www.digitaltreasures.eu